

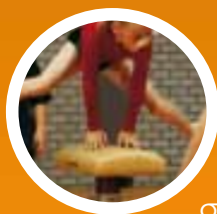

**Topic:
onderzoek en innovaties in
het bewegingsonderwijs**

**Bewijs voor
gezondheidseffecten gymles**

**Relatie docent - leerling:
grenzen vervagen**

Actie 3+2 gaat verder!

gym

sport

spel

Flexibel van uur tot uur

Onze inrichtingsconcepten zijn gebaseerd op multifunctionaliteit en hanteerbaarheid. In een handomdraai creëert u nieuwe mogelijkheden en uitdagingen met optimale differentiatiemogelijkheden. Snel, veilig en verrassend veelzijdig.

INHOUD

Topic

Onderzoek en innovaties in het bewegingsonderwijs

De ontwikkelingen staan in sport, bewegen en zeker ook het bewegingsonderwijs nooit stil. Onderzoek en innovaties binnen het vakgebied hebben de laatste jaren onder andere een impuls gekregen door de instelling van lectoraten bij de ALO's. Deze lectoraten hebben onder andere tot taak praktijkgericht onderzoek te doen. Ook instellingen als SLO leveren een bijdrage aan de ontwikkelingen binnen het vakgebied. In dit topic vind je een aantal voorbeelden van onderzoek en voorgenomen onderzoek binnen ons vak. Tevens wordt in een artikel vooruitgekeken naar het bewegingsonderwijs in 2028. In het praktijkkatern tenslotte vind je inspiratie om een veelbelovende innovatie toe te passen binnen de les: videofeedback.

- 06** Sporttalent herkend! / *Sebastiaan Platvoet, Marije Elferink-Gemser en Chris Visscher*
- 10** Bewegingsonderwijs in 2028 / *Marco van Berkel en Berend Brouwer*
- 15** Meer bewegen, beter bij de les? / *Noortje de Laat, Mirka Janssen en Huub Toussaint*
- 31** Het gebruik van video en de Interpersonal Process Recall-techniek / *Martijn van Bokhoven*
- 38** Bewegingsonderwijs: gevoed door evidentie / *Ivo van Hilvoorde en Niek Pot*
- 41** Videofeedback verbetert bewegingsuitvoering in de gymles / *Lars Borghouts, Martijn van Bokhoven en Robert van Boxtel*

Praktijk

- 22** De overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs (2) / *Joris Houben*
- 26** Sportontwikkeling in het beleid van de Nevobo (2) / *Jorg Radstake*
- 31** Het gebruik van video en de Interpersonal Process Recall-techniek / *Martijn van Bokhoven*
- 34** Korfbal in een naschools sportaanbod (1) / *Arno de Swart en Chris Hazelebach*

Rubriek

- 05** | Eerste pagina
- 19** | Boeken
- 20** | De IRP-praktijk
- 50** | Column / *VMBO in beweging*
- 50** | Afdelingen
- 51** | Webredactie
- 51** | Scholing
- 54** | Laatste pagina

En verder

- 18** 3 + 2 = een fit idee!
- 37** Bewijs voor gezondheidseffecten gymles / *Lars Borghouts*
- 44** Bewegen Sport en Maatschappij, een prachtvak / *Guus Klein Lankhorst en Hilde Bax*
- 48** Wat als grenzen vervagen? / *Alien Zonnenberg en Sandra Roelofsen*

KVLOweb.nl

Zwaai puntverlager

De zwaai puntverlager zorgt ervoor dat het zwaai punt wordt verlaagd van 7 meter (bij nieuwbouw wordt vaak gekozen voor een hogere zaal-afmeting) naar 5,5 meter, voor veilig gebruik als ringstel. Te gebruiken bij een dubbele elektrische unit, zowel bij de verplaatsbare als de vaste uitvoering. Dit is slechts één voorbeeld van alle mogelijkheden bij Schelde Sports, de one-stop-shop voor u als sportdocent. Want waarom koopt u niet al uw benodigde materialen bij 1 leverancier?

Vraag vrijblijvend onze catalogus aan
Bel 0113-315100 of mail info@scheldesports.nl

www.scheldesports.nl

Veel verzekeringsvoordeel voor KVLO leden!

Speciaal voor KVLO leden is er veel voordeel te halen op alle verzekeringspremies. Zo is er een exclusief KVLO-verzekeringspakket samengesteld voor alle schadeverzekeringen en er is ook een zeer voordelige ziektekostenverzekering. Minimaal 20% korting op de bruto schadeverzekeringspremie en nog 12% pakketkorting mogelijk!

Kijk snel op
www.kvloverzekerings.nl
voor alle informatie
of bel 023 - 751 00 00.

www.kvloverzekerings.nl

J.J. Bruggraaf, H.J. Steenberg, P.C. Adrian, J.H. Luiting, J.M.J. Korpershoek, J.P. Kramer, O.Loopstra.

Aan dit rijtje is op 28 mei Gert van Driel toegevoegd. Allen zijn ze voorzitter van de KVLO geweest: vanaf 7 februari 1862 tot heden.

In Gerts voorzittersperiode is de aandacht voor de lichamelijke opvoeding in een breder voetlicht geplaatst, zeker ook in relatie met de schoolsport zoals in de Alliantie School en Sport, de Nationale Sportweek, en het stimuleren van Sportonderzoek bij het Mulier Instituut. Het is maar een greep uit de onderwerpen waarmee tijdens het voorzitterschap van Gert grote vorderingen zijn gemaakt.

Aan mij de opdracht om dit voort te zetten, maar ook om een aantal nieuwe discussies te lanceren, want ons vak is in beweging! Gert, ontzettend bedankt voor al je inzet en vooral de wijze waarop je als persoon je bijdrage hebt geleverd.

Kiezen

Ik kan er niet omheen: op 9 juni aanstaande zijn de verkiezingen voor de Tweede Kamer. Na alle verkiezingsprogramma's te hebben bekeken moet me van het hart dat er bij alle partijen maar bar weinig aandacht is voor sport en bewegen, terwijl er mondeling wel allerlei goede voornemens zijn geuit. Ik vind dat teleurstellend.

Voor ons als KVLO betekent het, dat we dus meer dan ooit de vinger aan de pols zullen moeten houden en ons sterk moeten blijven maken voor goed en meer bewegingsonderwijs. En dan stellen we wel voorwaarden.

Als de politiek meer bewegingsonderwijs wil, dan betekent dit ook een financiële impuls voor de scholen.

Als de politiek de vakleerkracht in het basisonderwijs terug wil, dan zal ze dit bij wet moeten gaan regelen.

Als de politiek van mening is dat alle leerlingen in de leerplichtige leeftijd gymnasium op school moeten krijgen, dan hoort daar ook een commitment richting het mbo bij.

En als de politiek wil dat talentontwikkeling ook voor de sport van belang is, dan zal ze moeten investeren in de kwaliteit van het bewegingsonderwijs en in accommodaties. Geen Olympisch Plan zonder voldoende en kwalitatief goed bewegingsonderwijs! De vrijblijvendheid moet er vanaf.

Als KVLO starten we binnenkort officieel onze campagne **3+2= een fit idee!** Ik denk hierbij terug aan de motie die ik in de Tweede Kamer in december 2004 heb ingediend met als kern: voor elk kind in de leerplichtige leeftijd drie uur gym per week. De Kamer heeft de motie aangenomen, maar de motie is nog steeds niet uitgevoerd.... Voeg dit bij de verschillende onderzoeken die de noodzaak van voldoende en kwalitatief goed bewegen aantonen en het belang van tenminste vijf uur bewegen per week en het is duidelijk dat onze campagne **3+2= een fit idee!** een schot in de roos is.

Toekomst

Ik dank jullie voor de steun bij mijn verkiezing tot voorzitter van de KVLO. Elke voorzitter heeft weer een andere manier van werken en ik zal daar geen uitzondering op zijn. Jullie zijn als leden het belangrijkste. Jullie staan midden in de praktijk en zijn de oren en de ogen voor het bestuur. Voor ons als bestuur is het van belang om te luisteren en daarna een afweging te maken.

En niet te vergeten: in 2012 bestaan we

150 jaar! Een uniek feit, want er zijn in Nederland niet veel organisaties die het zo lang volhouden. Wij wel, maar we zullen ons vakgebied nog meer voor het voetlicht moeten brengen. Het geweld van het Olympisch Plan is groot, maar voor mij komt er geen Olympisch Plan zonder dat de lichamelijke opvoeding in ons land perfect geregeld is. Dat betekent: vakleerkrachten in het primair onderwijs en lichamelijke opvoeding/sport in het mbo. Maar wij kunnen dat niet alleen. Wij zullen meer steun in het land moeten krijgen. Dat gaan we bereiken! Via de campagne **3+2= een fit idee!** Met jullie inzet krijgen we dat voor elkaar en daar twijfel ik geen moment aan!

COLOFON LICHAAMELIJKE OPVOEDING is een uitgave van de Koninklijke Vereniging van Leraren Lichamelijke Opvoeding (KVLO)

Redactie: Hans Dijkhoff (hoofdredacteur) Maarten Massink (praktijkredacteur) Jacqueline Tangelder (redactiemedewerkster) **Redactieraad:** Hilde Bax, Marianne van Bussel, Lars Borghouts, Frank Jacobs, Mark Jan Mulder, Chris Mooij, Jorg Radstake, Sebastiaan Platvoet, Jan Faber, Peter Barendse. **Redactieadres:** KVLO, Postbus 398, 3700 AJ Zeist, e-mail: redactie@kvlo.nl **Abonnement Lichamelijke Opvoeding:** Jaarabonnement € 60,- (buitenland € 80,-) Losse nummers € 3,- (excl. verzendkosten) **Handelsadvertenties:** Bureau Van Vliet BV, Passage 13-21, Postbus 20, 2040 AA Zandvoort, fax: 023 571 7680 e-mail: zandvoort@bureauvanvliet.com www.bureauvanvliet.com **Verschijningsdata 2010:** 29 jan., 26 feb., 26 maart, 30 april, 28 mei, 25 juni, 27 aug., 24 sept., 29 okt., 26 nov., 17 dec. **Druk:** Drukkerij Ten Brink Meppel, Postbus 41, 7940 AA Meppel. Tel.: 052 285 5111. **Vormgeving+Opmaak:** FIZZ reclame+communicatie, Stationsweg 44a, 7941 HC Meppel. Tel.: 052 224 6162. Aanbieding en plaatsing van teksten en foto's houdt tevens mogelijk gebruik op de KVLO-website in, uiteraard met vermelding van auteur en fotograaf. Overname van artikelen is alleen toegestaan met bronvermelding en na goedkeuring van de auteur. De redactie is verantwoordelijk voor de samenstelling. Niet alle artikelen behoeven de (volledige) instemming van de redactie te hebben. Mededelingen vanwege de vereniging en artikelen, die het beleid van de vereniging raken, zijn voor verantwoordelijkheid van het hoofdbestuur. **Dagelijks bestuur KVLO:** G. van Driel, voorzitter - mw. drs. B. Zandstra, secretaris - mw M. G. van Bussel, penningmeester - H.K. Evers - e-mail: bestuur@kvlo.nl **Secretariaat Thomas Groepering:** Drs F. Huijboom, P. Potterstraat 26, 5143 GX Waalwijk, tel.: 041 633 3022, e-mail: fred.huijboom@wxs.nl. **Ledenadministratie:** abonnementen en personeelsadvertenties: KVLO, Postbus 398, 3700 AJ Zeist. fax: 030 691 2810, e-mail: ledenadm@kvlo.nl site: www.kvlo.nl. Opzeggingen dienen aangetekend te geschieden vóór 1 december van het lopende jaar (kandidaatleden vóór 1 augustus). De opzeggingen worden door de KVLO bevestigd. **Contributie KVLO:** zie de website of neem contact op met onze ledenadministratie **ISSN-nummer: 0024-2810 telefoon: ledenadministratie 030 693 7676, algemeen 030 692 0847. Bezoekadres:** Zinzendorflaan 9. **De afdeling rechtpositie is bereikbaar via e-mail: irp@kvlo.nl of telefoonnummer 030 693 7678**

Sporttalent herkend!

Door kennis van sport en bewegen en kennis van het kind en zijn ontwikkeling is de docent Sport en Bewegingsonderwijs (SBO) een zeer geschikte professional om sporttalent te herkennen en een rol te spelen in de ontwikkeling van talent. Opmerkelijk is dat de rol van de docent SBO tot op heden meestal niet verder reikt dan het 'opmerken van kinderen die goed kunnen bewegen'. Het SBO heeft in Nederland geen formele rol in het herkennen en ontwikkelen van sporttalent. Terwijl het vak hier uitstekende kansen toe biedt. In dit artikel zal worden beschreven welke mogelijkheden er zijn en welke onderzoeksinitiatieven worden ondernomen om de docent SBO een sterkere rol te geven in het herkennen en ontwikkelen van sporttalent in Nederland.

Door: Sebastiaan Platvoet, Marije Elferink-Gemser &

Chris Visscher

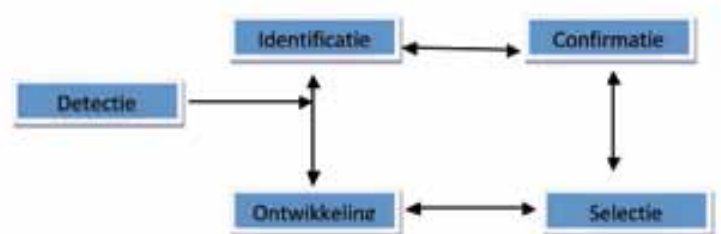
Noot van de redactie: in dit artikel is door de auteurs bewust gekozen voor de term 'docent Sport en Bewegingsonderwijs (SBO)'. Deze afkorting dient niet te worden verward met de afkorting zoals die ook wordt gehanteerd voor Speciaal Bewegingsonderwijs.

Nederland heeft ambities om in de sport te behoren tot de toptien in de wereld. Excellerende topsporters zijn een uitstekende manier voor 'Hollandpromotie'. Sport is een middel om de wereld te laten zien hoe innovatief, progressief, ambitieus, sportminded en prestatiegericht Nederland is (Nota Tijd voor Sport, 2006). Ook in het Olympisch Plan 2028 is uitgebreid aandacht voor topsport. Een toppositie in de sport wordt echter niet zo maar bereikt. Successen die Nederland in het verleden heeft behaald zijn geen garantie op succes in de toekomst. In een uitgebreide studie in zes landen naar internationaal sportsucces concludeert De Bosscher e. a. (2009) dat twee pijlers in vrijwel alle landen onderontwikkeld zijn. Dit zijn 'sportwetenschappelijk onderzoek' en 'talentherkenning en talentontwikkeling'. Door in deze twee pijlers te investeren kan een land een voor-sprong nemen op de concurrentie en zijn kleine landen in staat de competitie aan te gaan met de grote landen die beschikken

over onder andere meer financiële mogelijkheden en een grotere populatie (De Bosscher et al, 2009).

Talenterkenning en Talentontwikkeling

Talenterkenning en talentontwikkeling is een proces dat kan worden opgedeeld in vier verschillende fasen (zie figuur 1): talentdetectie (herkennen van sporttalent dat nog niet actief is binnen een bepaalde sport), talentidentificatie (het identificeren van talent al actief in een sport), talentontwikkeling (het ontwikkelen van sporttalent) en talentselectie (het continue proces van identificatie) (Williams and Reilly, 2000). De leeftijd waarop de verschillende fasen idealiter plaatsvinden verschilt per sport en is vooral afhankelijk van de meest geschikte leeftijd om topprestaties te leveren. Onderzoek (Ericsson, Krampe & Tesch-Römer, 1993; Helsen, Starkes & Hodges, 1998) heeft aangetoond dat in veel vakgebieden (o.a. muziek, kunst, wetenschap, sport) de top pas wordt bereikt na circa 10 jaar of ongeveer 10.000 uur intensieve training. Deze norm wordt in de sport nog wel eens bediscussieerd. Het is in ieder geval duidelijk dat jarenlange training vereist is om ook in de sport op topniveau te kunnen meedoen. Dit betekent dat voor veel sporten het essentieel is dat talent al op vroege leeftijd wordt herkend. En juist in het detecteren (herkennen) van de potentie van een kind kan de docent SBO een belangrijke rol spelen.

Figuur 1. Vier fasen in talenterkenning en talentontwikkeling (Williams & Reilly, 2000)

Het Sport & Bewegingsonderwijs

Sport en SBO zijn niet hetzelfde, maar hebben wel veel overeenkomsten met elkaar (Mountakis, 2000). Het is daarom verbazingwekkend dat er slechts heel weinig onderzoek is gedaan naar talent in het SBO. Met de Nederlandse Olympische ambities en een toenemende aandacht voor excellentie in het onderwijs (zie o.a. *OnderwijsBewijs.nl*) liggen er nu goede mogelijkheden om de rol van de docent SBO in het herkennen en ontwikkelen van talent te versterken.

In Nederland is van oudsher in het onderwijs niet veel aandacht voor talenten en excellente prestaties. Dat geldt voor het gehele onderwijs maar ook voor het SBO. 'Die goede leerling die redt zich wel', 'die goede beweger vindt vanzelf wel de weg naar de sportvereniging waar de talenten worden ontwikkeld', 'ach, die leerling vindt zijn plek wel in de georganiseerde sport', het zijn nog steeds veelgehoorde argumenten tegen het hebben van aandacht voor talenten in het onderwijs. Dit heeft echter twee negatieve gevolgen.

1. Het kind dat talent heeft voor sport en bewegen ontvangt niet die aandacht en zorg die past bij zijn mogelijkheden terwijl het kind dat net zo zeer verdient als de zwakke beweger.
2. Het vak mist een unieke kans om de waarde van het vak te vergroten en dé plek te zijn waar potentieel sporttalent wordt herkend en ontwikkeld.

De geschikte plaats

Om verschillende redenen is het SBO geschikt om een rol te spelen in het herkennen van potentieel sporttalent. Op de eerste plaats omdat in principe elk kind in Nederland SBO volgt. Dit betekent dat door gebruik te maken van SBO om talenten te herkennen alle kinderen in Nederland kunnen worden bereikt. De sport is nu afhankelijk van de kinderen die zichzelf aanmelden bij een bepaalde sport. Talentdetectie vindt momenteel in Nederland dan ook slechts in zeer geringe mate plaats.

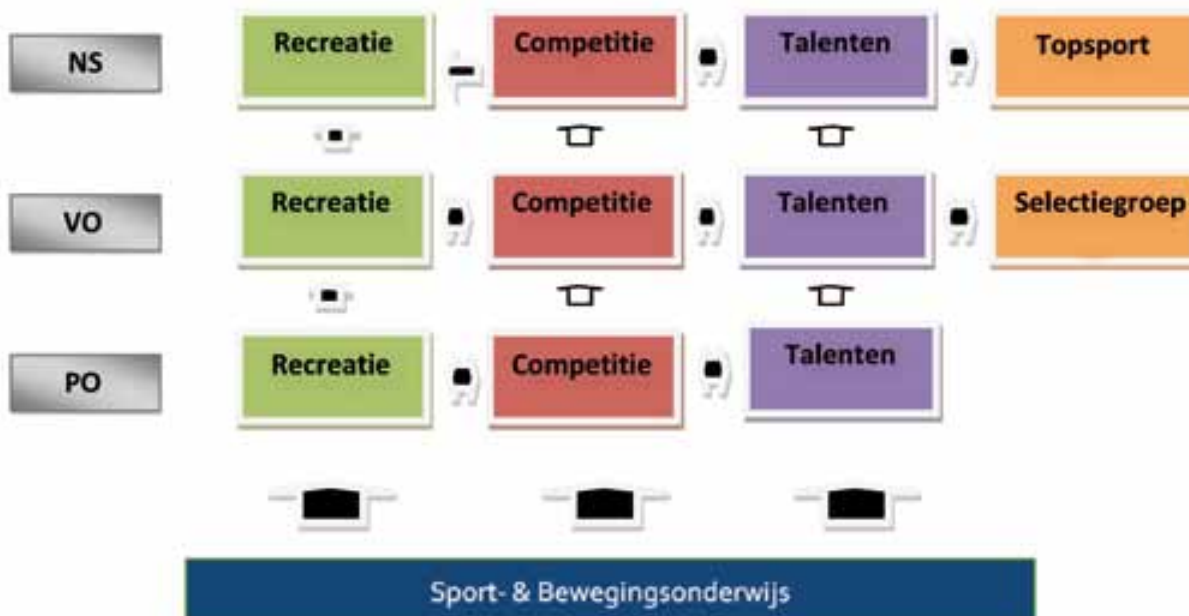
Een tweede reden is dat de vaardigheden (o.a. motorisch, sociaal-affectief, cognitief,) die in het SBO worden ontwikkeld een belangrijke rol spelen in het ontwikkelingsproces van een talent. In de sport worden voornamelijk prestatiebepalende factoren gemeten. Echter, een talent is niet alleen diegene die nu beter presteert dan leeftijdgenoten maar ook de potentie heeft dat in de toekomst te blijven doen (Elferink-Gemser, Visscher, Lemink, Mulder, 2004; Howe, Davidson & Sloboda, 1998; Helsen, Hodges, Van Winckel & Starkes, 2000). Motorische, cognitieve en sociaal-affectieve vaardigheden hebben een belangrijke invloed op de mate waarin een talent zichzelf kan ontwikkelen tot een topsporter. Vooral op jonge leeftijd is de potentie van een kind af te meten aan hoe goed en hoe snel kinderen (nieuwe) vaardigheden ontwikkelen en leren (Van Rossum & Gagné, 2004). Dit kun je het leervermogen van het kind noemen en juist het SBO is, anders dan de sportvereniging, een omgeving waar door adequate begeleiding, evaluatie en toetsing ook veel inzicht en een afgewogen oordeel kan ontstaan over het leervermogen van het kind op meerdere gebieden.

Ten derde, het talentontwikkelingsproces is een langlopend proces. Een sterke intrinsieke motivatie is essentieel om het proces succesvol te doorlopen en te blijven investeren in de eigen ontwikkeling. Een taakgericht leerklimaat, waarin niet het beter presteren dan anderen maar het maximale halen uit de eigen mogelijkheden centraal staat, is essentieel voor een succesvolle talentontwikkeling. De vakdocent is o.a. door zijn pedagogische en motivationele kwaliteiten in staat om zowel een uitdagend en taakgericht leerklimaat te creëren als de motivatie van leerlingen over de tijd heen in kaart te brengen.

De vierde en laatste reden waarom de vakdocent een belangrijke rol zou moeten spelen in het herkennen van de sportmogelijkheden van een kind zijn de kwaliteiten van de SBO-docent ten aanzien van basismotorische vaardigheden (o.a. rennen, springen, draaien, rollen, balanceren). Het is aannemelijk te veronderstellen dat zonder uitstekende basismotorische vaardigheden een carrière als topsporter minder kans van slagen heeft (Abbot et al, 2002). De vakdocent SBO is de meest geschikte professional om deze vaardigheden op jonge leeftijd bij leerlingen aan te leren en om de beheersing ervan bij leerlingen vast te stellen.

SBO en topsport

Een tegenargument dat vaak gebruikt wordt om geen aandacht te hebben voor talent in het onderwijs, is dat het onderwijs dan in dienst komt te staan van de (top)sport. Dit tegenargument willen we graag ontkrachten. Het SBO staat door aandacht voor talent niet in dienst van de sport. Dat zou namelijk betekenen dat de minder getalenteerden tekort zou worden gedaan (Kirk & Gogely, 2000). Het uitgangspunt dat gehanteerd wordt is 'Ieder kind verdient dezelfde kansen, maar heeft niet dezelfde mogelijkheden'. Het Queenslandmodel (1995) geeft schematisch goed de relatie weer tussen SBO en sportparticipatie. Het houdt rekening met de verschillende niveaus waarop kinderen kunnen sporten (recreatief, competitief, talent- en topniveau,) gekoppeld aan verschillende fasen in het leven (zie figuur 2). Dit model zou de vakdocent

Figuur 2. Aangepast Queenslandmodel sportparticipatie en Sport & Bewegingsonderwijs
PO = primair onderwijs, VO = voortgezet onderwijs, NS = na school

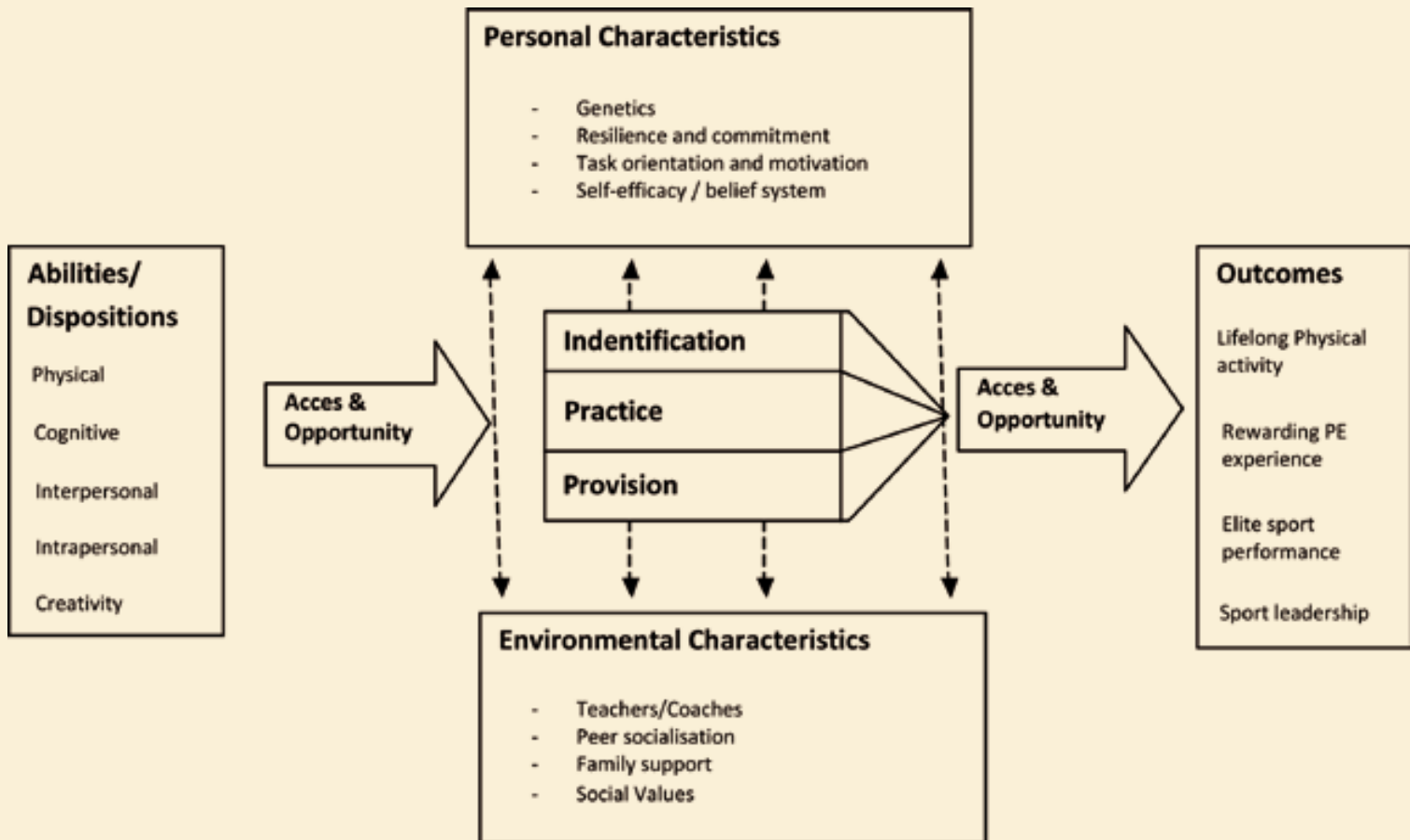
bij het voorbereiden op een actieve deelname aan de sport en beweegcultuur van elke leerling voor ogen moeten houden: niet alleen leerlingen stimuleren actief deel te nemen aan de sport en beweegcultuur maar ze ook 'begeleiden naar het juiste niveau'. Ook voor kinderen met talent voor sport en bewegen zou daarom voldoende aandacht moeten zijn!

Focus van onderzoek

Bewegingswetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen (RuG) heeft zich de laatste tien jaar op het thema Talentherkenning en Talentontwikkeling in de sport sterk geprofileerd. Ook doet zij al jaren onderzoek in het SO, met name naar kinderen met motorische achterstanden maar ook bij kinderen in het reguliere onder-

“Welke vaardigheden en kenmerken zijn de beste voorspellers voor de mogelijkheden van een kind om zich te ontwikkelen tot een topsporter?”

Bailey en Morley (2006) hebben een model (zie figuur 3) ontwikkeld waarin het proces van talentontwikkeling in het SBO wordt weergegeven. Het model is afgeleid van het Differentiated Model of Giftedness and Talent (DMGT) (Gagné, 1993; 2000). Dit educatieve model houdt rekening met het samenspel tussen talentherkenning en talentontwikkeling en met het dynamische en multidimensionale karakter van sporttalent (Vaeyens et al, 2008). Een centrale vraag waar we in de komende jaren met behulp van onderzoek een antwoord op proberen te geven is wat het relatieve

Figuur 3. Model of Talent Development in Physical Education (Bailey and Morley, 2006)

wijs en kinderen op LOOT-scholen. Op basis van de genoemde mogelijkheden en argumenten voor het SBO, de opgedane kennis en ervaring bij Bewegingswetenschappen en de kennis en ambities van de Hogeschool Arnhem en Nijmegen (HAN) zich verder te profileren op het thema Talentherkenning en Talentontwikkeling, is de samenwerking tussen deze instituten verder geïntensiveerd. Naast een aantal andere onderzoeken zal in de komende jaren onderzoek worden gedaan naar talentherkenning en talentontwikkeling in het SBO. Tot op heden is hier nog weinig onderzoek naar gedaan (Bailey, et al, 2004). Het onderzoek dat is gedaan toont aan dat talentherkenning voor vakdocenten complex is en tot op heden nogal subjectief plaatsvindt (Bailey et al, 2009). Een van de belangrijkste vragen die beantwoord moet worden is:

belang is van verschillende vaardigheden (onder andere sociale, motorische, cognitieve) voor het talentontwikkelingsproces. Dit is naar verwachting verschillend voor verschillende sporttakken. Hier zal in de verschillende aspecten en fasen van het onderzoek rekening mee worden gehouden.

Het eerste deel van het onderzoek richt zich op het in kaart brengen van vaardigheden van talenten en het relatieve belang hiervan voor het prestatieniveau in verschillende sporten. Met behulp van een vragenlijst zullen vakleerkrachten die werkzaam zijn in het primair onderwijs worden bevraagd naar wat volgens hen kenmerken van talentvolle sporters zijn. Op basis van de resultaten van dit vragenlijstonderzoek en op basis van de bestaande kennis over

Waauw

talent worden vervolgens meetinstrumenten ontwikkeld waarmee vaardigheden van talentvolle leerlingen in de praktijk uitgebreid kunnen worden getest.

Uiteindelijk moeten de onderzoeken een instrument opleveren dat naast de eigen expertise van de docent een goed hulpmiddel is om talentvolle leerlingen in de leeftijd van 5-8 jaar beter te kunnen herkennen voor de verschillende takken van sport. In een samenwerking tussen sport en school is het vervolgens de taak van de vakdocent en de sportvereniging om het talent optimale kansen te bieden om zijn/haar mogelijkheden verder te ontwikkelen.

Ambitie

De RuG en HAN willen ook in de komende jaren een belangrijke bijdrage blijven leveren aan het verbeteren van talentherkenning en talentontwikkeling in Nederland. Daarin past zeker ook om met behulp van wetenschappelijk onderzoek het vak SBO meer *evidence based* te maken, en dan specifiek onderzoek naar het herkennen en ontwikkelen van sporttalent door de vakdocent SBO. Dit onderzoek moet een heldere, toegevoegde en toepasbare opbrengst voor de SBO-praktijk opleveren.

Voor het doen van onderzoek en om de resultaten van de onderzoeken te implementeren is samenwerking met en medewerking van het werkveld essentieel. In de komende jaren hopen wij gebruik te kunnen maken van jullie expertise. Gezamenlijk hebben we namelijk hetzelfde doel: kwalitatief hoogwaardig onderwijs verzorgen waarin alle kinderen ongeacht hun niveau optimale kansen krijgen om hun mogelijkheden te ontwikkelen.

Bronnen

Abbot, A., Collins, D., Martindale, R. & Sowerby, K. (2002). *Talent Identification and Development: An Academic Review*. Edinburg: SportsScotland

- Bailey, R. & Morley, D. (2006). Towards a model of talent development in physical education. *Sport, Education and Society*, 11(3), 211-230
- Bailey, R., Tan, J.E.C. & Morley, D. (2004). Talented pupils in physical education: secondary school teachers' experiences of identifying talent within the 'Excellence in Cities' scheme. *Physical Education & Sport Pedagogy*, 9(2), 133-148
- Bailey, R., Morley, D. & Dismore, H. (2009). Talent development in physical education: a national survey of policy and practice in England. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 14-1, 59-7
- De Bosscher, V., De Knop, P. Van Bottenburg, M. Shibli, S. & Bingham, J. (2009). Explaining international sporting success: An international comparison of elite sport systems and policies in six countries. *Sport Management Review*, article in press
- Elferink-Gemser, M.T., Visscher, C., Lemmink, K.A.P.M., Mulder, Th. (2004). Relation between multidimensional performance characteristics and level of performance in talented youth field hockey players. *Journal of Sports Sciences*, 22, 1053-1063
- Gagné, F. (1993). Constructs and models pertaining exceptional human abilities, in: K.A. Heller, F.J. Monks, R. Sternberg & R. Subornik. *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent* (Oxford, Pergamon Press), 573-585
- Gagné, F. (2000). Understanding the complex choreography of talent development through DMGT-based analysis, in: K.A. Heller, F.J. Monks, R. Sternberg & R. Subornik. *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent* (2nd edn) (Oxford, Elsevier)
- Ericsson, K.A., Krampe, R.T.H. & Tesch-Römer, C. (1993). The role of deliberate practice in the Acquisition of Expert Performance. *Psychological Review*, 100: 363-406
- Helsen, W., Starks, J.L. & Hodges, N.J. (1998). Team sports and the theory of deliberate practice. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 20, 13-25
- Howe, J.A., Davidson, J.W., Sloboda, J.A. (1998). Innate Talents: Reality or Myth? *Brain and Behavioural Sciences*, 21, 299-442
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2005). *Nota Tijd voor Sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport: Den Haag
- Van Rossum, J.H.A. & Gagné, F. (2004). Talent development in Sports. In Dixon, F.A. & Moon, S.M. (Eds), *The Handbook of Secondary Gifted Education* (pp. 281-316). Washington: National Association for Gifted Children
- Vaeyens, R., Lenoir, M., Williams, M. & Philippaerts, R. (2008). Talent Identification and Development Programmes in Sport. Current modes and Future Direction. *Sports Medicine*, 38(9), 703-714
- Williams, A.M. & Reilly, T. (2000). *Talent identification and development*. *Journal of sport sciences*, 18, 657-667

Sebastiaan Platvoet is docent en onderzoeker bij Instituut Sport en Bewegingsstudies Hogeschool Arnhem en Nijmegen

Marije T. Elferink-Gemser is universitair docent bij Bewegingswetenschappen Groningen (RuG/UMCG)

Chris Visscher is voormalig docent LO en nu hoogleraar Jeugdsport bij Bewegingswetenschappen Groningen (RuG/UMCG).

Correspondentie:

Sebastiaan.Platvoet@han.nl

Bewegingsonderwijs in 2028

Hoe ziet de toekomst van het bewegingsonderwijs eruit? Hoe zouden we willen dat die toekomst er uit ziet? Welke tendensen zijn te voorzien en hoe gaan we daar mee om? Met deze vragen is de SLO bezig in een project dat samen met de KVLO en de ALO's wordt uitgevoerd. Dit artikel beschrijft de opzet van het project en de plannen voor de aanpak.

Door: Marco van Berkel en Berend Brouwer

Aanleiding

In en om het bewegingsonderwijs in Nederland zijn allerlei politieke en maatschappelijke ontwikkelingen gaande. Dat is altijd al het geval en de legitimering en de inhoud van het vakgebied ontwikkelen voortdurend mee. Maar het gaat momenteel wel hard. Sport en bewegen zijn 'hot' en zoeken op allerlei manieren verbinding met het onderwijs. Het bewegingsonderwijs moet daarop reageren en anticiperen. Op basis hiervan gaf het ministerie van OCW de SLO de opdracht om een toekomstvisie voor het bewegingsonderwijs te ontwikkelen. Boven dit artikel staat het jaartal 2028, wat overeenkomt met het jaar waarin Nederland (mogelijk) opteert voor de organisatie van de Olympische Spelen. Deze koppeling is gemaakt, omdat steeds gesproken is over een periode van ongeveer 20 jaar waarvoor een toekomstvisie ontwikkeld moet worden. Het jaar waarin de organisatie van de Spelen zou kunnen plaatsvinden is een mooi oriëntatiepunt voor een reflectie op de toekomst van het bewegingsonderwijs.

Daarvoor is het belangrijk na te denken over de ontwikkelingen die in en buiten het (bewegings)onderwijs plaatsvinden die invloed hebben op het bewegingsonderwijs. Hieronder enkele van de ontwikkelingen die op dit moment spelen of te voorzien zijn.

Wat verandert er in het onderwijs?

- 1 Er is veel aandacht voor het niveau van de 'kernvakken' (rekenen/wiskunde en taal), als vervolg op verschillende verontrustende rapporten. Dit trekt op dit moment de meeste aandacht en energie in onderwijsland. En excelleren mag weer, moet zelfs.
- 2 Scholen worden langzamerhand steeds meer instellingen die van 8.00 tot 18.00 uur onderwijs en andere activiteiten verzorgen (brede school). Sport maakt in veel gevallen deel uit van het naschoolse aanbod.
- 3 De bevoegdheidswijziging voor bewegingsonderwijs in het basisonderwijs kan leiden tot een kwaliteitsimpuls, maar de insteek van besturen en directies om de leergang vakbekwaamheid bewegingsonderwijs te laten halen om alleen aan de eigen klas les te geven werkt dat weer tegen als het gevolg is dat er minder (vak)leerkrachten komen die aan alle (of een behoorlijk aantal) klassen bewegingsonderwijs geven.

- 4 Heel veel roc's zijn opleidingen voor sport en bewegen gaan aanbieden. Zij kijken daarbij vooral naar het basisonderwijs als potentieel afzetgebied. En ook van andere kanten wordt de markt gevuld met (meestal) op mbo-niveau opgeleide sportprofessionals.
- 5 In het voortgezet onderwijs komen sportklassen voor getalenteerde sporters en speciale arrangementen voor topsporters. Met sportklassen proberen scholen (een bepaald soort) leerlingen te trekken. Sport wordt meer en meer een element waarmee scholen zich op een bepaalde wijze willen profileren (ook in het mbo) of waarmee vroegtijdig schoolverlaten tegengegaan wordt.
- 6 De overheid probeerde over een lange periode diverse stelselvernieuwingen centraal door te voeren. Nu laat ze dat in toenemende mate aan de scholen zelf over om hun eigen profiel te kiezen en hun eigen onderwijsontwikkeling te bepalen (zie rapport van de cie. Dijsselbloem). Daarbij spelen zaken als concurrentiepositie t.o.v. andere scholen en persoonlijke voorkeuren van schoolleidingen een grotere rol dan voorheen.

Wat verandert er in de 'buitenwereld' om het (bewegings)onderwijs heen?

- 1 Sport en bewegen speelt een steeds grotere rol bij zaken als het tegengaan van overgewicht, het ontwikkelen van een gezonde leefstijl, het bevorderen van sociale integratie en maatschappelijke betrokkenheid. Sport en bewegen als middel. Het onderwijs is daarbij een zekere vindplaats van diverse doelgroepen.
- 2 Topsport wordt in toenemende mate gezien als factor van belang in economische zin, als vermaaksindustrie en in het kader van nationaal zelfbewustzijn en betrokkenheid.
- 3 Vooral beleidsmakers en politici en allerlei maatschappelijke organisaties uit de welzijnssector en de (top)sport proberen het (bewegings)onderwijs te betrekken bij hun doelstellingen. Maar in mindere mate gaat ook de vakwereld zelf mee in deze aspecten in de legitimering van het bewegingsonderwijs.
- 4 De sport zelf verandert (langzaam) van een meer aanbodgerichte aanpak (dit is het spel en dit zijn de regels) naar een meer vraag- of marktgerichte aanpak. Zij differentieert om meer potentiële leden of klanten te kunnen binden en bedienen. In dat kader commercialiseert en professionaliseert de sport ook.
- 5 Allerlei sport- en beweegpartners proberen hun marktaandeel te vergroten door aan te bieden om sport- en bewegingsprogramma's op school uit te voeren.

Wat verandert er in het bewegingsonderwijs zelf?

- 1 In het basisonderwijs verandert de verhouding ten opzichte van de sport. Sport mag en is goed. De in de afgelopen jaren samen met NOC*NSF en sportbonden ontwikkelde kennismakingsmappen voor twaalf sporten zijn symbool voor die veranderde relatie. In het voortgezet onderwijs lijken de inhouden van sport en bewegingsonderwijs al veel langer naar elkaar genaderd, af en toe wellicht zelfs tot op een punt waar het onderscheid lastig te maken valt.
- 2 In het voortgezet onderwijs komen steeds meer SOK-programma's (sportoriëntatie en -keuze) op de locatie van de sport zelf. Daarmee komt tot uitdrukking dat ook in het voortgezet onderwijs de

sport zoals die zich in de buitenschoolse context voordoet in toenemende mate binnen het bewegingsonderwijs een rol speelt.

- 3 De bewegingsactiviteiten die jongeren in hun vrije tijd doen veranderen. Zowel qua activiteit zelf als qua omgeving waarin en de motieven waarmee wordt gesport. Sommige van die activiteiten hebben hun weg naar het bewegingsonderwijs al gevonden, zoals skateboarden en klimmen. Andere activiteiten als skaten, urban running en golf beginnen te komen.
- 4 LO als keuze-examenvak (BSM voor havo/vwo en LO2 voor vmbo) neemt een steeds grotere vlucht. Sport en bewegen wordt daarmee ook een beroepsgerichte factor. Het grote aantal opleidingen voor sport en bewegen in het mbo en de groei en diversificatie van sportgerelateerde opleidingen in het hbo spreekt daarbij voor zich.

Hoe gaan we om met die ontwikkelingen?

Kortom: er gebeurt van alles, binnen het bewegingsonderwijs en om ons heen. Daar zitten twee kanten aan. Aan de ene kant willen we iets met die ontwikkelingen, omdat er allerlei mooie kansen liggen om in de verbinding van (bewegings)onderwijs en buitenschoolse sport en bewegen meer te bereiken voor kinderen. Een meer samenhangend en beter gedifferentieerd aanbod moet ertoe leiden dat meer kinderen kunnen en zullen gaan sporten en bewegen op een manier die bij hen past. Aan de andere kant is het ook zo dat er van alle kanten zeer diverse (al dan niet terechte of reële) claims bij het bewegingsonderwijs en de scholen neergelegd worden. In veel gevallen wordt een beroep op de scholen gedaan, zonder dat er gekeken wordt of zo'n beroep wel past binnen de opdracht van het onderwijs of binnen de randvoorwaarden waar het onderwijs mee te werken heeft. En zonder dat het bewegingsonderwijs er inhoudelijk bij betrokken wordt. Doorgaans lijkt elke kennis van de kerndoelen voor bewegingsonderwijs te ontbreken of geeft men daar een geheel eigen interpretatie aan. De school is interessant om de eigen doelstellingen te realiseren. Als we constructief de samenwerking met externe partners aan willen gaan zonder meegesleurd te worden in de maalstroom van allerlei onzinnige of onhaalbare claims, moeten we als vak zorgen voor een herkenbaar eigen profiel. Hier is een kritische notitie op zijn plaats. In onze beleving ontbreekt het daar namelijk wel eens aan. Aan de ene kant zijn wij een heel flexibele beroepsgroep die zelf allerlei interessante mogelijkheden ziet om met bewegen iets te doen. Dat is mooi. Maar we hechten daarbij soms niet heel sterk aan onze eigen kern. Wij pretenderen soms alles te kunnen en waaien soms met alle winden mee. Als je iets zegt te kunnen, moet je dat inhoudelijk wel waarmaken, anders gaat zo'n houding zich op termijn tegen je keren. Wij zouden als dé professionals op het gebied van het beïnvloeden van het bewegingsgedrag van kinderen allerlei ontwikkelingen op dat terrein mee moeten willen en kunnen sturen. En ook dat staat en valt met een duidelijk herkenbaar profiel dat we naar buiten toe goed over het voetlicht kunnen brengen en naar binnen toe ook echt omarmen en waarmaken. Dit project

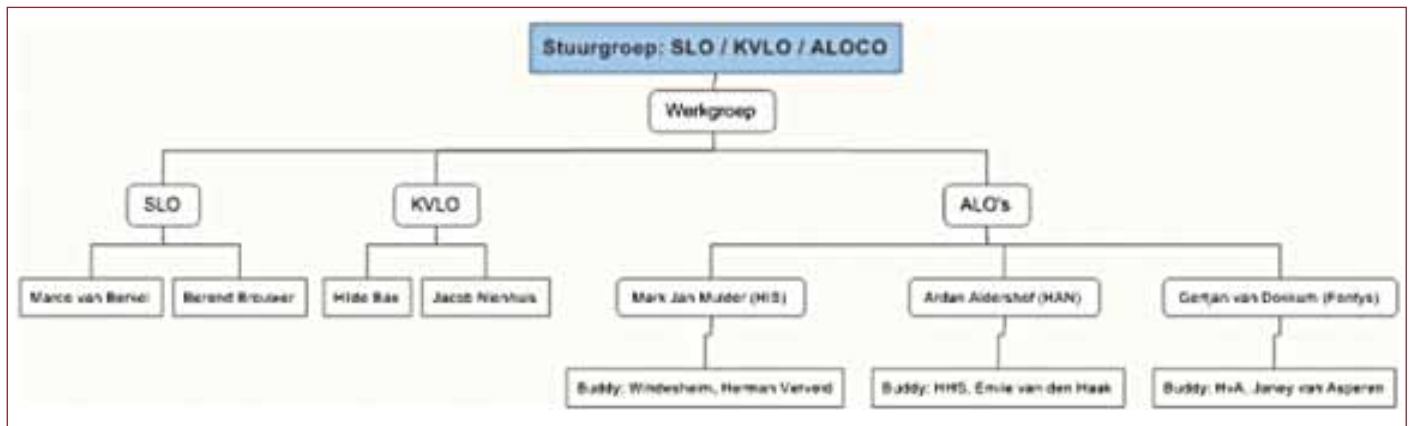
Beter worden

'toekomstvisie bewegingsonderwijs' is het beste te beschouwen als een stap in dat proces. Maar dan zonder dat het leidt tot eenheidsworst, tot het neerslaan van de creativiteit van de vakdocenten. Dat betekent een herkenbaar gezicht als het gaat om de hoofdlijnen van waar bewegingsonderwijs voor staat (en waar niet) en wat je daar van mag verwachten (en wat niet). En binnen die kaders een hoge mate van creativiteit en flexibiliteit in de manier waarop dat profiel in de praktijk gerealiseerd wordt.

Werkwijze in het project

In de beginfase van het project hebben we veel tijd gestopt in het creëren van samenwerking tussen SLO, KVLO en ALO's. Alle drie zijn vertegenwoordigd in de stuurgroep en in de werkgroep. Maar om het enigszins werkbaar te houden zit er niet van elke ALO iemand in de werkgroep. Om de inhoudelijke betrokkenheid toch zo goed als het gaat te kunnen waarborgen hebben we een model van buddy's opgezet. Elk ALO-lid van de werkgroep heeft een buddy bij een opleiding zonder vertegenwoordiger in de werkgroep. Met die buddy kan worden gespard en kan het resultaat tussentijds worden getoetst.

Figuur 1: overzicht stuurgroep

Een discussie over de toekomst van het vak kan natuurlijk gemakkelijk heel erg uit de hand lopen en lang gaan duren. Om dat proces beheersbaar te houden hebben we besloten om te werken met een beperkt aantal toekomstscenario's om daarvan in een tweetal scenarioconferenties met een kleine groep (12-15 personen) experts na te gaan wat de gevolgen zouden zijn als zo'n scenario daadwerkelijk in 2028 geheel omarmd wordt. Zo'n scenarioconferentie is te beschouwen als een denkoefening. We willen de deelnemers meenemen in een 'wat zou er gebeuren als scenario x consequent doorgevoerd zou zijn in 2028, waar zou dat volgens jullie toe leiden?'. De uitkomsten van die scenarioconferenties of expertsessies willen we in oktober voorleggen aan een bredere groep – waaronder hopelijk veel vakcollega's – om die uitkomsten te toetsen op de vraag in hoeverre die wenselijk, realistisch en haalbaar zijn en op basis daarvan keuzes te gaan maken. Dan maken we de stap van 'hoe zou het kunnen zijn in 2028?' naar 'hoe willen we met elkaar dat het is in 2028?'. De eindrapportage volgt dan in het voorjaar van 2011. In dit blad zul je daar ongetwijfeld weer over kunnen lezen.

Scenario's

Allereerst: hoe hebben wij het begrip scenario ingevuld? Elk scenario is een verscherpte keuze voor één algemene doelstelling voor het bewegingsonderwijs. Op basis van een analyse van momenteel aanwezige trends hebben we gekozen voor zes mogelijke richtingen om te kiezen, accenten om te leggen. We vergroten steeds één aspect uit, maar het is niet onze verwachting dat we met elkaar uiteindelijk zullen kiezen voor één van die zes. We proberen eerst door te redeneren wat er verandert als we zouden kiezen voor deze algemene doelstelling voor het bewegingsonderwijs. Waar leidt dat toe en wat vinden we van de consequenties daarvan? Als we die denkoefeningen gedaan hebben kunnen we beter gefundeerde keuzes maken over welke doelen we wel of niet bij het bewegingsonderwijs van 2028 vinden passen en wat we ons voorstellen bij de manier waarop die gerealiseerd kunnen worden. De term bewegingsonderwijs hanteren we hier als paraplu-begrip. Het kan geroosterde lessen omvatten (als we daar in 2028 nog voor kiezen), het naschoolse sport- en bewegingsaanbod kan er bij horen. Maar misschien ook wel een aanbod in een heel andere context als we vinden dat het tegen die tijd tot de verantwoordelijkheid van de school behoort. Bij de beschrijving van de zes scenario's hebben we het vakgebied steeds een andere naam gegeven, één die naar ons idee het meest past bij de kern van het scenario.

Welke scenario's zien we?

Hieronder geven we van de zes scenario's een heel korte omschrijving. Ook daar zitten weer aannames en keuzes in die moeten uitnodigen om op door te filosoferen. Een uitgebreidere versie (met daarbij ook de vragen die we in de conferenties aan de experts willen stellen) vind je op de site van de KVLO en van de SLO. Daar heb je ook de mogelijkheid om je huidige voorkeur voor één van die zes aan te geven. Dan weten we vast een beetje welke kant het volgens jullie op zou moeten gaan. Wij gaan aan de slag met de volgende zes scenario's:

De lichamelijke opvoeding van kinderen

Stel: De belangrijkste doelstelling van de lichamelijke opvoeding in 2028 is het bijdragen aan de persoonlijke ontplooiing van de leerlingen met het lichaam als aangrijpingspunt: lichamelijke opvoeding.

- Bewegingsactiviteiten zijn vooral middel en aanleiding om de opvoeding van kinderen te kunnen beïnvloeden. Het gaat daarbij het ontwikkelen van een breed bij het individu passend scala aan vaardigheden en competenties, ook vaardigheden en competenties die niet specifiek voor bewegen zijn. Lichamelijke opvoeding is waardevol en waardenvol.
- De school is een leefgemeenschap waar vakoverstijgende bedoelingen centraal staan, vakken, leergebieden, projecten, thema's leveren daar een bijdrage aan. Het hier en nu staat centraal en niet het leren voor buiten de school.

Wegwijs in bewegingscultuur

Stel: De belangrijkste doelstelling van bewegingsoriëntatie in 2028 is een gedegen oriëntatie van kinderen op onze bewegings- en sportcultuur.

- Dit vraagt om een breed maar ook diepgaand aanbod aan bewegingsactiviteiten als afspiegeling van de bewegings- en sportcultuur van 2028, activiteiten waar bewegen een centrale rol speelt, die op straat, het strand, de camping, het buurthuis, de sportvereniging, enz. worden gedaan.
- Het zelfstandig leren reguleren van bewegingsactiviteiten is in veel verbanden in de bewegingscultuur noodzakelijk, evenals de principes van fair play.
- De leerlingen ontdekken welke activiteiten passen bij hun unieke set van kunnen, motieven en voorkeuren, leren kiezen en reflectie hierop zijn daarom van groot belang.

Plezier

Nederland in de top 10

Stel: De belangrijkste doelstelling van het sportonderwijs in 2028 is het bereiken van zo'n niveau van topsport dat Nederland in de top 10 van sportlanden komt.

- De activiteiten in de lessen sportonderwijs zijn afgeleid van de belangrijkste sporten, die sporten die in Olympisch verband gedaan worden.
- Er is op school veel aandacht voor goede bewegers en voor tijdige herkenning en ondersteuning van talenten
- Om kinderen op topsportniveau te krijgen, moeten ze veel gelegenheid krijgen om hun vaardigheden te verbeteren. Ook in de lessen sportonderwijs mogen deze leerlingen op hun niveau werken.
- Kinderen moeten leren om (op sportief gebied) het beste uit zichzelf te halen.

Speelruimte geven

Stel: De belangrijkste doelstelling van (het vak) bewegingsspel in 2028 is de volgende: "Elk kind een zo groot mogelijke speelruimte geven voor een unieke bewegingsontwikkeling"

- De ontwikkelvraag en -behoefte van ieder kind is leidend voor

de inrichting van de lessen, niet een of ander maatschappelijk belang

- De leerlingen krijgen veel invloed op de aangeboden bewegingsactiviteiten en op de werkwijze tijdens de lessen en ze krijgen veel keuzemogelijkheden
- De leraar heeft de rol van een persoonlijke bewegingscoach bij de zoektocht van elke leerling naar een betekenisvolle manier van sporten en bewegen
- De leerlingen krijgen een intensieve persoonlijke aandacht in een veilige leeromgeving.

Een gezonde en actieve leefstijl

Stel: De belangrijkste doelstelling van bewegen en gezondheid in 2028 is het bereiken van een gezonde en actieve leefstijl bij leerlingen.

- Hoge intensiteit van de lessen leidt tot het vergroten van de (basis)conditie van de leerlingen.
- Het vak bewegen en gezondheid moet stimuleren tot meer deelname aan bewegingsactiviteiten buiten school en tot meer bewegen in het dagelijks leven. Die activiteiten zijn in het aanbod herkenbaar.

Speelruimte geven

- Kennis over belang van bewegen en de relatie tussen een actieve leefstijl en gezondheid maakt een belangrijk deel uit van de lessen bewegen en gezondheid, evenals kennis over gezonde voeding en stimuleren tot gezonde voeding. Dat gebeurt in samenhang met andere vakken of leergebieden.

Iedereen doet mee door bewegen

Stel: De belangrijkste doelstelling van bewegingsvorming in 2028 is dat iedereen participeert in de samenleving.

- Bewegingsvorming moet het meedoen van iedereen in de samenleving, integratie en inclusie bevorderen, het aanbod is een afspiegeling van de culturele diversiteit van de samenleving
- Het het leren omgaan met verschillen en het creëren van gezamenlijkheid onder leerlingen moet veel aandacht krijgen
- Ook is er veel aandacht nodig voor zelfstandig reguleren van activiteiten, communicatie en samenwerking. Bewegingsvorming is vooral middel om sociale competenties te leren.

omarmd kan worden, die we intern waarmaken en die we extern consequent uitdragen. Wij vinden dat dat nodig is, dat we daar als vakwereld veel sterker van worden. En we geloven er in dat het mogelijk is. Veel zal afhangen van wat er uit het proces komt. Het gaat om wat ons bindt en wat we echt gezamenlijk willen delen, terwijl we binnen die gezamenlijkheid toch de ruimte voelen om te doen wat per schoolsituatie noodzakelijk is. Na dit concrete project moet er dus nog van alles volgen. Collega's kunnen nu al meedenken op de site van KVLO of SLO, daar de verder uitgewerkte scenario's bekijken en in de poll die er bij hoort een eerste keuze maken.

Collega's die het interessant vinden om deel te nemen aan de conferentie dit najaar waarin we de uitkomsten van de expertsessies op draagvlak willen toetsen kunnen hun belangstelling kenbaar maken in een e-mail aan Marian Bijkerk (m.bijkerk@slo.nl).

Een blik op de toekomst van het project toekomstvisie bewegingsonderwijs

Het project toekomstvisie loopt tot eind 2010 en de rapportage gebeurt in 2011. Maar met een mooi rapport zijn we er natuurlijk niet. Eigenlijk begint het dan pas. De kracht van het hele proces komt pas tot uiting als we komen tot een opbrengst die breed

Correspondentie:

Marco van Berkel (m.vanberkel@slo.nl)

Berend Brouwer (b.brouwer@slo.nl).

Of bij één van de andere werkgroepleden of buddy's.

Meer bewegen, beter bij de les?

Kinderen gaan natuurlijk (ook) naar school om te leren rekenen, lezen, schrijven enzovoorts. Op het eerste gezicht lijken deze cognitieve leerdoelstellingen meer aandacht voor bewegen in de weg te staan. Maar is dat wel zo? Daarom is het belangrijk te weten welke meerwaarde het bewegingsonderwijs heeft voor kinderen en welke plek het bewegingsonderwijs inneemt binnen de context van de school. In dit artikel wordt het onderzoek dat wordt gedaan naar de invloed van bewegen op de leerprestatie uitgelegd. Door: Noortje de Laat, Mirka Janssen, Huub Toussaint

Aandacht voor het bewegingsgedrag van kinderen wordt steeds belangrijker, omdat met name technologische ontwikkelingen (computer, tv, gemotoriseerd transport) de laatste decennia hebben geleid tot bewegingsarmoede onder kinderen. Deze bewegingsarmoede vormt een belangrijke reden voor het toenemende overgewicht onder kinderen in Nederland (van Wieringen, 2009). Het is daarom niet zo gek dat het aantal uur dat kinderen bewegingsonderwijs krijgt op dit moment een aandachtspunt is van onze overheid. Daarbij is het uitgangspunt dat kinderen ten minste één uur per dag bewegen (Nederlandse Norm Gezond

Bewegen, Kemper et al., 2000). Alle kinderen gaan naar school en dus is school dé plek om voor alle kinderen bij te dragen aan het te behalen beweegdoel.

Naast het bewegen in de gymzaal, bewegen kinderen natuurlijk ook op de schoolpleinen. Na afloop van de gymles en de pauze gaan de lessen in het klaslokaal weer verder. Zou het zo kunnen zijn dat het fysiek actief bezig zijn een effect heeft op de leerprestaties na de gymles en de pauze? Dit soort vraagstukken past in de onderzoeklijn van het lectoraat Bewegingswetenschappen van de Amsterdamse ALO, waar met name de bijdrage die bewegingsonderwijs kan leveren aan de gezonde ontwikkeling van het lagere schoolkind centraal staat. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Openbare Daltonbasisschool De Horizon te Amsterdam. De directrice is benieuwd naar de daadwerkelijke effecten van bewegen op het concentratievermogen van kinderen.

In een testsituatie zal worden gemeten of de concentratie bij de kinderen na de gymles is verbeterd t.o.v. het lesuur daarvoor. Dit zou een belangrijk gegeven kunnen zijn voor de invulling van het totale lesprogramma en voor het pleidooi voor meer bewegingsonderwijs. In dit artikel worden de theoretische achtergrond en de opzet van het onderzoek beschreven.

Theoretische basis

Fysieke activiteit speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling van kinderen. Volgens Piaget (1968) was het bewegen voor het jonge kind bij uitstek de brug naar de ander en het andere. Het weet krijgen van de wereld om zich heen komt primair tot stand als aan-den-lijve ondervinden. Het kind volgt de weg van grijpen naar begrijpen.

Leppo et al. (2000) concludeerden dat fysieke activiteit bij jongere kinderen de cognitieve ontwikkeling stimuleert. Daarnaast gaf zij een verklaring voor deze ontwikkeling die loopt vanaf het eerste

levensjaar tot het twintigste levensjaar. Gedurende deze belangrijke periode ontstaan de neurale verbindingen in de hersenen door het proces dat myelinisatie genoemd wordt. Dit proces staat toe dat kinderen controle krijgen over hun motorische functies, sensorische mogelijkheden en hun cognitief functioneren.

De bovenstaande theorieën gelden vooral voor cognitieve ontwikkeling in algemene zin. Maar welke relatie bestaat er tussen sport, school en de cognitieve prestaties van leerlingen?

Coe et al. (2006) onderzocht de relatie tussen enerzijds de

Meer bewegen, beter leren

Grote activiteit, meer concentratie?

fysieke inspanning op school en anderzijds de leerprestaties, uitgedrukt in schoolcijfers en het cognitieve niveau (IQ) van de leerlingen. De uitkomsten van dit onderzoek laten zien dat er een relatie is tussen 'stevige' fysieke inspanning en de cijfers van de leerlingen. Leerlingen die zich fysiek stevig inspinnen boekten significant hogere cijfers ($P < 0.05$) dan leerlingen die fysiek minder actief waren. Er werd geen verschil in cijfers aangetroffen bij 'matige' fysieke inspanning. De IQ-scores konden niet significant gerelateerd worden aan de deelname aan lessen lichamelijke opvoeding of de verschillende niveaus van lichamelijke inspanning.

Dwyer, et al. (1983) onderzochten bij een groep kinderen op de basisschool de fysieke fitheid en de mate van fysieke inspanning buiten school in relatie tot de cognitieve prestaties. Kinderen die meer fysiek actief waren, leverden betere schoolresultaten. In lijn met die bevinding had Dwyer eerder aangetoond dat meer sport op school, niet ten koste gaat van leerresultaten.

Grissom (2005) toonde aan dat fysiek fittere kinderen betere schoolprestaties leveren. Dit positieve verband bleek bovendien groter te zijn voor meisjes. Er werd geconcludeerd dat de fysieke fitheid en schoolprestaties elkaar waarschijnlijk niet direct beïnvloeden, maar wel in relatie staan met elkaar.

In het SPARK-onderzoeksprogramma werden de langetermijneffecten van het sporten op school onderzocht. Ook hier was het resultaat dat leerlingen geen negatieve effecten op hun leerprestaties ondervinden van verminderde lestijd wanneer die wordt ingeruild voor fysieke activiteit (Sallis et al., 1999).

Samenvattend: Wanneer er meer lichamelijke opvoeding gegeven wordt op school heeft dit geen negatief effect op de leerprestaties.

Verbetering concentratie

Concentratie kan veel invloed hebben op de cognitieve prestatie die op dat moment geleverd moet worden. Dordel en Breidhecker

(2003) legden een verband tussen de fysieke activiteit en de concentratie bij kinderen. Op sommige plaatsen in de hersenen vindt meer doorbloeding plaats tijdens het sporten die gedurende een periode na beëindigen van het sporten voortduurt. Dit leidt tot een vergrote concentratie en een beter leervermogen bij de kinderen (Hollmann & Strüder, 2000; Hollmann, 2000). Er werd een verschil tussen jongens en meisjes gemeten: meisjes met een betere motorische coördinatie konden sneller werken en maakten minder fouten in hun werk.

Er zijn dus aanwijzingen om aan te nemen dat fysieke activiteit op school een verbetering van het concentratievermogen kan bewerkstelligen. Het leren van complexe bewegingen zou de frontale kwab in de hersenen stimuleren en zo worden er effectievere neurale verbindingen gelegd die er voor zorgen dat het probleemoplossend vermogen verbetert. Dit zorgt dan weer voor betere leerresultaten (Jenssen, 1998). Ook kan fysieke activiteit wijzigingen aanbrengen in neurohormonale mechanismen, wat leidt tot een betere concentratie in de klas (Shephard, 1997). Aan de andere kant zijn er ook aanwijzingen dat het verbeteren van de concentratie en leerprestaties in de klas niet samenhangen met de fysieke activiteit bij kinderen, maar dat het nemen van pauzes (het onderbreken van taken) een veel belangrijkere rol speelt (Pelligrini & Smith, 1995).

In het onderzoek staat de volgende vraag centraal: welk effect heeft de mate van fysieke inspanning op de concentratie in de lessen na de gymles dan wel de pauze bij kinderen tussen 6 en 12 jaar?

Deelvragen

1. Is er verschil in concentratie tussen les na de gymles en les na de pauze?
2. Zo ja: heeft de intensiteit van de fysieke activiteit invloed op de concentratieverandering?

3. Is er een verschil in concentratie te meten tussen jongens en meisjes?
4. Is er een verschil in concentratie te meten wanneer de gymles 's ochtends dan wel 's middags gegeven wordt?

Onze hypothese is dat de kinderen zich na de gymles beter kunnen concentreren dan ervoor. Daarnaast is de verwachting dat leerlingen na de gymles gemiddeld een betere concentratie hebben dan na de pauze, omdat er grote verschillen in fysieke activiteit kunnen optreden in de vrije situatie van de pauzes.

Aansluitend op deelvraag 1 verwachten wij dat de mate van concentratieverbetering afhangt van de intensiteit van de fysieke activiteit tijdens pauze dan wel gymles. Wellicht wordt het verwachte effect beïnvloed door het geslacht van de leerling en/of door het bioritme van het kind (Schreuder, 2005).

De verandering in concentratie wordt bij drie verschillende groepen getest waarbij gekeken wordt naar het effect van beweegactiviteit tijdens de gymles (groep 1), het effect van beweegactiviteit tijdens de pauze (groep 2) en het effect van de klaslokaalsituatie zonder beweegactiviteit (controle groep). Elke groep bestaat uit 32 leerlingen met een even groot aantal jongens en meisjes. De leeftijd van de leerlingen loopt uiteen van 6 t/m 12 jaar.

De concentratie van de leerlingen wordt voor en na het interventiemoment bepaald met behulp een subtest uit de Test of Every Day Attention for Children (TEA-CH). De leerlingen zien op een blad van A3-formaat allerlei tweetallen van figuurtjes ('ruimteschepen') staan. Zij moeten zo snel mogelijk de tweetallen omcirkelen die hetzelfde zijn. Een score wordt berekend aan de hand van het aantal goed gevonden tweetallen, en tijd om de paren te vinden minus de tijd nodig voor het omcirkelen van de paren. Het verschil in score op de twee testmomenten zal de mate bepalen waarin het kind verbetert dan wel verslechtert in zijn concentratie na een interventiemoment.

Daarnaast zullen de leerlingen tijdens de gymles en de pauze een ActiTrainer dragen. Dit apparaat meet de mate van fysieke activiteit en het telt het aantal stappen die de leerling zet. De eventuele verandering in concentratie die wordt gemeten kan dan gerelateerd worden aan de mate van fysieke activiteit.

De toekomst?

Wanneer men weet wanneer kinderen gedurende de dag beter of minder goed cognitief presteren, kunnen scholen hier hun lesprogramma's op inrichten. Er kunnen weloverwogen keuzes gemaakt worden om de dag zo in te delen dat deze indeling aansluit op schommelingen in bijvoorbeeld concentratievermogen. Wanneer blijkt dat kinderen zich beter kunnen concentreren wanneer zij fysiek actief zijn geweest, kan er gekozen worden voor het inroosteren van een zwaardere leertaak of een reken- of spellingstoets na de gymles of het buiten spelen. Wanneer blijkt dat de fysieke activiteit een negatief effect heeft op de concentratie, kan er gekozen worden voor een cognitief minder belastende taak. Mocht blijken dat de gymles de cognitieve prestaties verbetert, dan draagt dit bij aan de onderbouwing van het bewegingsonderwijs op de basisschool.

De gegevens van het onderzoek worden op dit moment verwerkt. In een vervolgartikel in dit blad zullen we terugkomen op de resultaten en conclusies.

Literatuur

- Coe, D.P. et al., (2006), Effect of physical education and activity levels on academic achievement in children, gepubliceerd in: *Medicine and Science in Sports and Exercise* 38, 1515-1519
- Dordel, S., Breithecker, D., (2003) Zusammenhänge zwischen körperlicher Aktivität und Konzentration im Kindesalter – Eingangsergebnisse des CHILT-Projektes, *Deutsche Zeitschrift für Sportmedizin*, 54, 242-246.
- Dwyer, T., Coonan, W.E., Leitch, D.R., Hetzel, B.S. & Baghurst, P.A. (1983). An investigation of the effects of daily physical activity on the health of primary school students in South Australia. *Int. J. Epidemiol.*, 12, 308-313.
- Grissom, J.B. (2005). Physical fitness and academic achievement. *Journal of Exercise Physiology*, 8, 11-25
- Hollmann W, (2000) Bewegungskgedächtnis, *Sportmedizin* 4, pag: 136-137.
- Hollmann W, Strüder, HK. (2000) Gehirn, Psyche und körperliche Aktivität. *Der Orthopäde* 29, pag: 48-956.
- Jensen, E. (1998) Teaching with the brain in mind. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development
- Kemper, H. C. G., Ooijendijk, W. T. M., & Stiggelbout, M. (2000). Nederlandse Gezonde Beweeg Norm. *Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg*, 78, 180-183.
- Leppo, M.L., Davis, D. & Crim, B. (2000). The basics of exercising the mind and body. *Childhood Ed.* 76, 142-147.
- Pellegrini, A. D., & Smith, P. K. (1995) Physical activity play: The nature and function of a neglected aspect of play. *Child Development*, 69, 577-598
- Piaget, J. (1968). *The Psychology of Intelligence*. Totowa, NJ: Littlefield Adams
- Sallis J.L., McKenzie, J., Kolody, B., Lewis, M., Marshall, S. & Rosengard, P. (1999). Effects of Healthrelated Physical Education on Academic Achievement: Project SPARK. *Research Quarterly for Exercise and Sport* 70, 127-131
- Schreuder, L., (2005) Bioritme en school-programma, Literatuuronderzoek in opdracht van Openbare basisschool De Oosterweide te Gouda, april 2005.
- Shephard. R.J. (1997) Curricular physical activity and academic performance. *Pediatric Exercise Science*, 9, 11-126.
- Wieringen, J.C.M. (2009) Standpunt Bewegestimulering door de jeugdgezondheidszorg, RIVM-rapport 295002001/2009, in opdracht van het ministerie van volksgezondheid, welzijn en sport.

Noortje de Laat is vierdejaars student aan de ALO (domein Beweging Sport en Voeding) van de HvA

Mirka Janssen is promovenda verbonden aan het lectoraat Bewegingswetenschappen van de ALO

Huub Toussaint is lector Bewegingswetenschappen bij DBSV van de HvA.

Correspondentie:

h.toussaint@hva.nl

3 + 2 = een fit idee!

Word ambassadeur voor 3+2 = een fit idee!

Onze campagne 3+2= een fit idee! draait volop. Om het succes nog groter te maken, willen we graag gebruikmaken van jullie expertise en enthousiasme! Daarom zoeken we 'ambassadeurs' in de regio, die namens de KVLO 3+2 = een fit idee! uit willen dragen en die mee willen denken over het invullen van de campagne. Het hoeft niet veel tijd te kosten, maar we maken graag gebruik van jullie expertise! Het zou mooi zijn dat per afdeling een of meerdere ambassadeurs komen, zodat we de campagne over heel Nederland uit kunnen spreiden. Meld je aan bij 3plus2@kvlo.nl.

Voor wie het nog niet weet : 3+2 = een fit idee! is de nieuwe campagne van de KVLO. Wij gaan voor drie uur gym en twee uur een naschools sportaanbod per week. Want via school bereik je ALLE kinderen en kun je structureel iets aan het gebrek aan beweging doen. Heb jij de petitie voor meer bewegen en sport op school al getekend? Kijk op www.3plus2.nl en doe mee!

Actie-polo's te bestellen

Draag de campagne uit door de speciale actie-polo's te bestellen. In twee kleuren en in een heren- en een damesmodel.

Op www.3plus2.nl zie je welke shirts er zijn. En natuurlijk hopen we dat 3+2 zo ook in de beweeg- en sportlessen zichtbaar wordt!

Als je nu een nieuw lid aanbrengt, krijg je zelf een polo gratis! En het nieuwe lid ook! Naast de polo's zijn er ook stickerkaarten (je krijgt er binnenkort een bij dit blad!), memoblokjes, t-shirts en posters (worden verstuurd naar de PO- en VO-scholen).

Ook zijn er twee vlaggen en twee banners met het 3+2-logo.

ADVERTENTE

**Voorkom:
Hoofdpijn - vermoeidheid - oorsuizingen
stemproblemen en gehoorschade**

Acour Lawaaibestrijding b.v.

Bel: 0497-387005 of kijk op www.stille-sportzaal.nl

info@acour.com
www.acour.com

Windesheim

Bij- en nascholing

Professionals op het gebied van bewegingsonderwijs of psychomotorische therapie kunnen kiezen uit een ruim aanbod van bij- en nascholingscursussen op Windesheim in Zwolle. Kijk voor meer informatie op onze website, www.windesheim.nl ▶ Post-hbo en cursussen ▶ Sport en bewegen.

Meer informatie?

Neem contact op met het Windesheim Informatiecentrum, tel. 0900 - 8899 of e-mail naar info@windesheim.nl

het gebeurt op windesheim

Taekwon-do

De Weg naar succes

Auteurs Paul van Beersum, Willem Jansen
Uitgeverij: Elmar b.v. Rijswijk (2009)

Taekwon-do. Een relatief jonge vechtkunst met rond de 20 duizend beoefenaars in ons land, van wie VO-scholieren, veelal gemotiveerd door de spectaculaire traptechnieken, veruit de grootste groep vormen. De moeite waard dus voor vakleerkrachten LO al is het maar om mee te kunnen blijven praten over de huidige vechtsportcultuur, waarbinnen de schone kunsten zoals deze terrein aan het verliezen zijn aan de knock-out gerichte stijlen. Twee vakbroeders, Van Beersum en Jansen, hebben zich met groot enthousiasme en deskundigheid gestort op het bundelen van de essentie van reeds bestaande literatuur over Taekwon-do en hebben daar een kader en beeldmateriaal aan toegevoegd om u tegen te zeggen. Het is een prettig en met realiteitszin geschreven werk, met een heldere indeling, schematische uitwerking van standen, technieken, hulpmateriaal, fysieke en mentale basisvoorwaarden.

'De weg naar succes' is een pretentieve ondertitel, welke grotendeels ook wordt waargemaakt. Dan herken ik daar als lezer vooral het succes binnen het Taekwon-do zelf in. De weg naar de zwarte band wordt zorgvuldig gestructureerd in beeld gebracht. Meermaals wordt gememoreerd dat het grote leren dan pas begint en dat dit slechts een basisboek is. Voor wie er meer in het leven is dan Taekwon-do is dat soms wat ontmoedigend.

De weg naar succes in bredere zin volgt dit boek een stuk korter. Dat Taekwon-do een manier van leven kan zijn, inclusief de pedagogisch vormende waarde, wordt in vijf bladzijden weggezet.

Ook sparring, de één-tegen-één wedstrijdvorm, op het eerste oog toch een substantieel deel van het geheel, komt er met drie bladzijden bekaaid vanaf. De overige 300 bladzijden zijn een ode aan de techniek, de standen, de trefvlakken en bovenal de ideale stijlfiguren, tuls genaamd. Flankerend wordt daarbij gesproken over historie, chakra's, meditatie en voeding, maar de tweedeling in denkboek en werkboek is niet geheel consequent. Wie op zoek is naar de methodische basis

van gereduceerde of speelse vormen voor de gymzaal (trefspelen) is hier aan het verkeerde adres. Echter, voor het vergeten gebied van houdingsscholing voor opgroeiende pubers, inclusief stretching, vormt dit boek, los van de sportspecifieke uiteenzetting, in woord en beeld een prachtige bron van oefenstof met mooi beeldmateriaal voor een aantal basistechnieken van zelfverdediging, welke in de gymles goed zijn te beoefenen.

Thijs Mensink, docent zelfverdediging HvA, Domein Bewegen, Sport en Voeding

ADVERTENTE

TRENOMAT SCHEIDINGSWANDE

De jongste generatie zaalscheidingen
Trenomat Acoustic®

- Geluidsreductie en geluidsabsorptie in alle zaaldelen door akoestisch wandmateriaal!
- Ook voor renovatie en verbeteren van de akoestiek in bestaande accommodaties!

De Graaf en van Stijn BV
 Postbus 32
 2420 AA Nieuwkoop
 Tel: (0172) 57 97 20
 Fax: (0172) 57 26 70
 www.trenomat.nl
 info@trenomat.nl

Al 40 jaar gespecialiseerd in nieuwbouw & onderhoud

Pensioen

De afdeling rechtspositie biedt juridische hulp en bijstand bij allerhande vragen en problemen die voortvloeien uit de werksituatie van leden van de KVLO. In de column dit maal aandacht voor pensioen.

Pensioen is een breed begrip, dat voor deelnemers van het ABP eigenlijk bestaat uit verschillende onderdelen en mogelijkheden: (ouderdoms)pensioen (nu nog vanaf 65 jaar), FPU (voor deelnemers geboren voor 1 januari 1950), keuzepensioen (voor deelnemers geboren na 1 januari 1950) en het nabestaandenpensioen. Bij pensioen en de opbouw daarvan bij het ABP hoort ook het arbeidsongeschiktheidspensioen (voor deelnemers die recht hebben op een WIA-uitkering) en het invaliditeitspensioen en de herplaatsingstoelage (voor deelnemers die nog recht hebben op een 'oude' WAO-uitkering); deze laatste zullen hier niet aan de orde komen.

Niet zo raar dus dat er regelmatig vragen komen op onze afdeling over één van deze vormen van pensioen. De juristen van de afdeling zijn echter geen pensioenspecialisten; dit is een vak apart dat veel deskundigheid en expertise vraagt waar onze afdeling niet op berekend is. Vandaar dat we voor specifieke adviezen gebaseerd op berekeningen ook altijd verwijzen naar het ABP, officieel de Stichting ABP (Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds), dat al sinds 1922 de pensioenen voor ambtenaren en onderwijsgevendenden beheert en uitbetaalt. Alleen het ABP kan exacte pensioenberekeningen maken, waar je de keuzes voor de toekomst op kan baseren. In zijn algemeenheid gelden de volgende pensioenregelingen voor deelnemers van het ABP. Hierbij gaan we nu nog uit van een AOW-leeftijd van 65 jaar. Zodra er duidelijkheid komt over een verschuiving van deze leeftijdsgrens en de wijzigingen die dit voor je pensioen zal inhouden, informeren we je hier natuurlijk over!

Voor deelnemers geboren vóór 1 januari 1950 (en sinds 1 april 1997 onafgebroken deelnemer van het ABP) geldt dat zij nog gebruik kunnen maken van de FPU-regeling. Met FPU mag je al vanaf 55 jaar, hoe eerder je stopt, hoe lager de FPU-uitkering. Met FPU overbrug je de jaren tot het

ouderdomspensioen, dat in ieder geval ingaat als je 65 wordt. Blijf je doorwerken tot je 65 bent, dan krijg je afhankelijk van hoeveel je werkt een eenmalige bonus. Wil je inderdaad blijven werken tot je 65-ste, dan is het toch voordeliger om in de maand dat je 65 wordt nog gebruik te maken van de FPU, je ontvangt dan een hoger ouderdomspensioen omdat de niet opgenomen FPU dan wordt uitgeruild naar het ouderdomspensioen (dit gaat overigens niet om erg grote verschillen).

Je kunt ook gedeeltelijk met FPU. Dit kan vanaf 55 jaar voor minstens 10% en je kiest zelf wanneer je dat doet. Alleen over het gedeelte dat je nog werkt bouw je dan nog ouderdomspensioen op.

Ben je geboren na 1 januari 1950 dan is de FPU-regeling voor jou vervallen. Opgebouwde FPU raak je niet kwijt maar wordt toegevoegd aan het pensioen. Het ouderdomspensioen is voor deze deelnemers vervangen door een keuzepensioen. Dit keuzepensioen kun je vanaf je 60-ste in laten gaan. Wel moet je langer doorwerken dan de groep collega's geboren vóór 1950 om dezelfde uitkering te krijgen. De nieuwe keuzepensioenregeling van het ABP is flexibeler dan voorheen en kan ingaan tussen je 60-ste en 70-ste jaar.

Samengevat houdt dit in.

- Geboren vóór 1 januari 1950 (en sinds 1 april 1997 onafgebroken deelnemer van het ABP): mogelijkheid van FPU en met 65 jaar ABP ouderdomspensioen.
- Op 1 januari 1950 of later geboren: ABP keuzepensioen.
- Wat is nu de hoogte van mijn pensioen straks? Op het pensioenoverzicht dat ABP je elk jaar stuurt, kunt je zien hoeveel pensioen je tot nu toe hebt opgebouwd. En hoeveel pensioen je straks krijgt als de situatie niet verandert. Je kunt ook naar MijnABP gaan: in je persoonlijk digitaal pensioendossier staan al je pensioengegevens in grafieken en nettobedragen per maand. Zo zie je in één oogopslag hoeveel pensioen je straks krijgt.

- Nabestaandenpensioen is een maandelijkse uitkering die je krijgt als je partner is overleden, ook als je partner nog geen 65 jaar was bij overlijden. De hoogte daarvan is afhankelijk van je persoonlijke situatie, exacte informatie krijg je via het ABP.

En als je al pensioen ontvangt; hoe houdt mijn pensioen zijn waarde?

Het ABP probeert ieder jaar het pensioen te verhogen met de gemiddelde stijging van de lonen in de sectoren overheid en onderwijs (indexatie). Per jaar beoordeelt het bestuur van het ABP of het pensioen de ontwikkeling van de lonen bij overheid en onderwijs kan volgen. Indexatie is alleen verantwoord als het bestuur van het ABP vindt dat de financiële positie van het fonds dit toelaat (bij voldoende dekkingsgraad). Het bestuur kan besluiten om het pensioen volledig, gedeeltelijk of niet te verhogen. Dat dit de afgelopen jaren onder grote druk heeft gestaan is duidelijk. Om een indruk te geven van de indexatie-ontwikkelingen van de afgelopen vijf jaar:

- Over 2009 met 0,28% (en eenmalig 0,17%). De prijzen stegen met 1,2%, lonen met 2,2%.
- Over 2008 met 0%. De prijzen stegen met 2,5%. Lonen stegen met 4,7%.
- Over 2007 met 2,05%. De prijzen stegen met 1,6%.
- Over 2006 met 2,82%. De prijzen stegen met 1,2%.

Overigens geldt ook voor gepensioneerde leden van de KVLO dat zij nog steeds met hun juridische vragen voortvloeiend uit de werksituatie (dus ook pensioengerelateerd) terecht kunnen bij de afdeling!

Heb je vragen over deze of andere zaken op rechtspositioneel gebied dan kun je je wenden tot de afdeling IRP, te bereiken per e-mail: irp@kvlo.nl en op telefoonnummer 030 693 7678.

De overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs (2)

Sportontwikkeling in het beleid van de Nevobo (2)

Het gebruik van video en de Interpersonal Process Recall-techniek

Korfbal in een naschools sportaanbod (1)

De overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs (2)

Lesgeven aan een brugklas! Elk schooljaar komen ze weer, de nieuwe brugklassers! Al deze leerlingen met verschillende achtergronden willen wij graag in beweging brengen. Dit artikel is een uitwerking van de workshop 'Hoe beginnen we in de brugklas?' die gegeven is op de Thomas Oriëntatiedag in Tilburg. In LO 4 is gestart met deel 1 over de aanleiding en de ontwikkeling van leskaarten. Nu volgt deel 2 met de opbouw en voorbeelden van leskaarten. Door: Joris Houben

Opbouw van de leskaarten

De voorkant

Voorop de kaart staat beschreven welke materialen er nodig zijn en hoe het *arrangement* moet worden vormgegeven. De volgende stap is een duidelijk kort *leervoorstel* waarmee de leerlingen aan de slag kunnen gaan. De *regels* worden kort en bondig weergegeven. Met deze kaart kunnen leerlingen eventueel zelf het arrangement opbouwen.

De achterkant

Op de achterkant maken we gebruik van de volgende didactische indeling:

- loopt't (voor eventuele organisatorische problemen zoals materialen die niet kloppen of afwijkende leerlingaantallen)
- lukt't bijna (niveau 1 hierover later meer). Hierin geven we tips voor die leerlingen die nog veel moeite hebben binnen de gekozen situatie. Heeft de leerling moeite met.....? Erachter volgen een paar tips/aanwijzingen of arrangementsaanpassingen die kunnen helpen
- lukt't beter (niveau 2/3 hierover later meer). Hier geven we tips voor een goede beweging om nog beter te worden. Het gaat goed.....? Erachter staan een aantal tips/aanwijzingen of arrangementsaanpassingen om het beter te laten lukken
- leeft't. Voor die leerlingen die bang zijn of voor die leerlingen die meer uitdaging nodig hebben. Tips en ideeën om activiteit zo te maken dat leerlingen worden uitgedaagd en plezier beleven aan de activiteit.

Deze aandachtspunten komen voort uit een didactische visie uit het basisonderwijs (zie ook bewegingsonderwijs in het speellokaal) waarin een onderwijssituatie op maat is wanneer:

- de bewegingsactiviteit lukt bij alle kinderen op eigen niveau
- de bewegings situatie loopt door zelfstandige bijdrage van alle kinderen
- de bewegingsambitie leeft voor een gezamenlijk en persoonlijk gewenst vervolg.

Er is altijd een spanningsveld tussen deze drie aandachtspunten. Een spanning tussen loopt't, lukt't en leeft't; het is aan de kinderen om samen met de leerkracht daar een goed evenwicht in te vinden. Hieronder zullen we deze drie punten bespreken.

Welke activiteiten lukken bij brugklasleerlingen (lukt't)

Zoals al eerder aangegeven komen leerlingen met grote niveaoverschillen binnen. Het is dan ook niet wenselijk om zomaar de activiteiten van groep 7/8 uit het 'basisdocument bewegingsonderwijs' over te nemen. Zeker niet omdat vele leerlingen geen les hebben gehad van een vakleerkracht. Hier volgt een uitwerking van de les (vier activiteiten) die gedaan is tijdens de workshop:

- klimmen over het ravijn (leskaart: zie vorige artikel in LO 4)
- chaosdoelenspel
- rawhide
- schommelen.

Klimmen over het ravijn

Klimmen is een activiteit die al vanaf de kleuters wordt gedaan.

In het basisonderwijs wordt hier op verschillende manieren vorm aan gegeven en beschrijft dan ook een hele eigen leerlijn. De keuze voor klimmen over het ravijn is er één die aansluit bij groep 7/8 en onderbouw VO. De gekozen activiteit wordt ook beschreven in het basisdocument VO. Bij het klimmen over het ravijn hangen leerlingen onder een bank die op één meter boven grond hangt, in wandrek en kast. De leerlingen klimmen met meer of minder steunvlakken naar de overkant. De praktijk leert dat al snel veel leerlingen de overkant halen. Een enkele leerling heeft meer moeite en zal wat extra ondersteuning en steunvlakken nodig hebben om tot succes te komen. De leskaarten bieden voldoende uitbouw om deze les meerdere keren uitdagend en boeiend te houden. *Het voorbeeld van deze leskaart (klimmen over het ravijn) is te zien in het vorige artikel (KVLO nr.4). Alle voorbeelden zijn tevens te zien op de site van de KVLO onder MijnKVLO.*

Chaosdoelenspel

Voor het chaosdoelenspel hebben we voor de groep 5/6 een uitwerking gekozen (zie *Basisdocument* blz. 284), waarbij twee spelers met elkaar moeten samenwerken tegen een andere partij. In de praktijk viel weer op dat veel spelers nog zo bezig waren met de twee ballen dat ze weinig oog hadden voor hun medespeler. Misschien zou het voor dit spel ook beter zijn om te starten met de groep 3/4 -activiteit waarbij drie spelers tegen drie andere spelers spelen en elke speler alleen zijn eigen doel (twee pionnen) hoeft te verdedigen en er uit moet als één van zijn pionnen omvalt. Elke speler kwam in het spel wel tot 'lukken', dat wil zeggen dat één van de vijf doelpogingen een score opleverde en dat elke speler een tijdje de eigen doelen goed kon verdedigen.

Rawhide

Rawhide is een tikspel wat vaker gespeeld wordt in bovenbouwgroepen 6, 7 en 8. Bij dit tikspel is het heel erg belangrijk samen te werken om tot succes te komen. Bij andere tikspelen kunnen de tikkers redelijk op zichzelf zijn en toch tot succes komen. Bij dit tikspel moet je samenwerken als tikker, anders is de kans van slagen klein. Eén bank met daarop een tikker. Deze tikker moet met beide voeten aan één kant zitten. De andere tikker staat in het veld. De lopers proberen te voorkomen getikt te worden door om de bank te lopen of op de vrijplaats te gaan staan. De tikker probeert de lopers te tikken. De andere tikker mag pas gaan tikken als de eerste gaat zitten.

Ook een manier van schommelen

De praktijk is dat veel tikkers maar als een 'dolle' achter de lopers aan blijven lopen. De tikker maakt weinig kans omdat de lopers steeds om de bank lopen of de vrijplaats opzoeken. De tikker wordt moe en gaat zitten. Er wordt nog niet nagedacht hoe de tikker die op de bank zit, erbij te betrekken. Vaak bij toeval komen de tikkers in de situatie iemand te tikken. Uiteindelijk zie je langzaam maar zeker dat de tikkers meer kans van slagen hebben doordat ze beter gaan samenwerken.

Schommelen met opzetten

Deze activiteit staat in het basisdocument beschreven voor groep 1 en 2 (kleuters). Het aardige van schommelen en duwen is dat het leeftijdsafhankelijk is. Uiteindelijk vinden opa en oma het heerlijk om in de schommelstoel heen en weer geschommeld te worden. Ligt het accent bij kleuters vooral nog bij de schommelaar, bij de brugklassers is het duwen belangrijker dan het schommelen zelf. Gekozen is voor een laag afzetvlak waar vanaf de duwer de schommelaar vaart mee kan geven. Het duwen lukt bij elke leerling tot op zekere hoogte. Maar er zijn in een klas meestal wel één of twee kinderen die eigenlijk niet durven te schommelen of bang zijn dat het te hoog gaat. In eerste instantie zal wel lesgegeven moeten worden op het duwen.

Niveau van bewegen

Hoewel we voor eenvoudige bewegingsactiviteiten hebben gekozen viel het ons in de praktijk op dat maar weinig kinderen op een hoog niveau deze activiteiten konden uitvoeren. De activiteit lukt bijna bij alle kinderen, maar het niveau van uitvoeren van de activiteit was soms erg laag. In het basisdocument bewegingsonderwijs voor de basisschool worden drie niveaus en een zorgniveau genoemd.

Zorgniveau: zijn die leerlingen die ondanks alle goede hulp uitvallen tijdens de reguliere les.

Niveau 1: het gaat hier om een groep kinderen waarbij de activiteit (opdracht) meestal lukt en soms nog mislukt. De mate van lukken is echter zo groot dat ze binnen de bewegingssituatie niet uitvallen of afhaken. In de uitvoeringswijze is de spanning tussen mislukken en lukken heel erg herkenbaar.

Niveau 2: het gaat hier om een groep kinderen waarbij de activiteit bijna altijd lukt en vaak ook nog op een snelle en/of efficiënte wijze. Fouten komen vaak voort uit concentratieverlies.

Niveau 3: deze kinderen kunnen de activiteit al goed uitvoeren, maar blijven op zoek naar nieuwe uitdagingen. Ze zoeken zelf het avontuur op, ze proberen zelf het bewegingsprobleem te problematiseren. Ze experimenteren met de verschillende bewegingsmogelijkheden zonder dat ze van te voren weten dat dit ook tot een goede actie leidt. Er ontstaat een nieuw soort spanningsveld namelijk de spanning tussen beter lukken en mislukken. Dit is een andere soort mislukking dan een beweging op niveau 1 meemaakt. In het kort:

- niveau 1 beleeft de angst voor het mislukken en zoekt het vertrouwen van het lukken
- niveau 2 beleeft het vertrouwen van het lukken en zoekt het succes van het beter lukken
- niveau 3 beleeft het succes van het beter lukken en zoekt het risico van het 'stralend falen'.

Station 2: Chaosdoelenspel

Organisatie

Arrangement:

- kwart zaaldeel, veld vijf meter breed en twaalf meter lang
- tien pionnen, vijf pionnen omgekeerd als doel op dertig centimeter van muur
- middenlijn
- twee foamballen
- één wachtbank
- vier linten
- extra lijnen op 1,5 m van de middenlijn voor de betere werpers
- twee teams van twee personen aan elke kant, de rest is wachter.

Extra:

- start/stoppion in het midden, wanneer alle pionnen staan en deze pion is omgelegd door een wisselspeler begint het spel
- reservebal in een korf bij de wachters
- afbakmateriaal om ballen tegen te houden, bijvoorbeeld banken
- krijtje/tape om aan te geven waar pionnen moeten staan.

Opdracht:

Gooi vanaf de middenlijn de pionnen van de tegenstander om en verdedig je eigen pionnen met handen en voeten.

Regels

Algemeen:

- je mag lopen met de bal tot de middenlijn
- loop je zelf je pion om dan moet deze om blijven liggen
- heb je al zes keer een pion raak gegooid dan doe je een lintje om en gooi je vanaf de extra lijn
- gaat een bal uit dan gooit een wisselspeler de extra bal in het spel en haalt de andere bal.

Startregel:

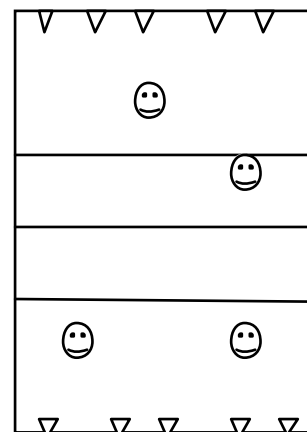
- start-/ stoppion in het midden, wanneer alle pionnen staan en deze pion is omgelegd door een wisselspeler begint het spel
- de nieuwe partij krijgt beide ballen.

Stopregel:

- als drie van de vijf pionnen zijn omgegooid dan wisselen met het team dat op de bank zit
- als je drie keer achter elkaar wint.

Wisselregel:

- als je als team drie keer wint wissel je ook met de wachters op bank
- als drie van de vijf pionnen zijn omgegooid dan gaan de verliezers zitten
- heb je al twee keer drie wedstrijdje achterelkaar gewonnen dan maken de laatste verliezers nieuwe teams.

Lukt het beter?.....tips

Als het goed gaat!!	
Als het verdedigen goed lukt.	<p>Arrangement</p> <ul style="list-style-type: none"> • Extra bal. • Pionnen verder uit elkaar. • Pionnen verder naar voren. • Grotere doelen bijv. turnmatjes. <p>Aanwijzing voor aanvallers:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gooi de bal als de verdediger wil aanvallen of bal aan het halen is. • Gooi met twee ballen tegelijk op dezelfde verdediger.
Het omgooien van de pionnen gaat gemakkelijk.	<p>Arrangement:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gooien vanaf extra lijn. • Spelen 3 tegen 3. <p>Regel:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Als je wint laat de winnaar de omgegooid pionnen liggen.

Leeft het?.....later

Verdediger vindt het moeilijk / eng om bal tegen te houden	<p>Arrangement</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beide teams gooien vanaf extra lijn. • Spelen met minder ballen. • Leerling als scheidsrechter opstellen.
Het spel wordt saai	<ul style="list-style-type: none"> • Nieuwe teams. • Meer ballen. • Plaats aan elke kant een extra pion. Gaat deze extra pion om moeten beide teams gaan zitten. • Span een net op 0,5m. boven grond. Leerlingen moeten schieten met sprongschot of rollen. • Span een net op 0,5m. boven grond. Pionnen voetballend of met bouncesticks raken.

Loopt het?.....tips

Het leerlingaantal is oneven.	<ul style="list-style-type: none"> Dan schuift steeds één wachter door zodat er steeds nieuwe teams ontstaan.
Eén team is veel te sterk.	<ul style="list-style-type: none"> Nieuwe teams (laten) maken. Wijzen op de regel dat als je twee keer drie wedstrijdje wint het ook wisselen is.
De bal vliegt steeds uit het veld.	<ul style="list-style-type: none"> Hogere afbakening d.m.v. kasten / banken / dikke matten/ springplanken.
De pionnen vallen te snel om.	<ul style="list-style-type: none"> Pionnen andersom plaatsen met een blokje erop die je eraf moet gooien.
De pionnen staan steeds op de verkeerde plaats.	<ul style="list-style-type: none"> Aangeven met krijt of tape waar pionnen moeten staan.

Lukt het bijna?.....tips

De aanvallers raken bijna geen pion	<p>Arrangement</p> <ul style="list-style-type: none"> Dan pionnen 0,5m. - 1m. naar voren plaatsen. Meer pionnen plaatsen bijv. 6 Extra bal in spel brengen. Veld verbreden. Verdedigers moeten keuze maken welke pion te verdedigen. <p>Aanwijzing</p> <ul style="list-style-type: none"> Kijken welke pion je wilt raken. Niet te hard willen gooien. Loop tot aan de middenlijn. Rol de bal i.p.v. gooien. Probeer de gegooide bal na te wijzen in de richting waar je hem hebben wil. Vragen wanneer ze veel kans hebben om pion te raken? "Gooi als verdediger de bal aan het halen is" of "wacht tot je twee ballen hebt en gooi dan tegelijk".
De verdedigers verdedigen pionnen niet voldoende?	<p>Arrangement</p> <ul style="list-style-type: none"> Bij angst voor de bal. Dan beide teams laten gooien vanaf de extralijn. Pionnen dicht bij elkaar plaatsen. Pionnen naar achteren plaatsen. <p>Aanwijzing</p> <ul style="list-style-type: none"> Dicht bij pionnen blijven staan. Mindere speler koppelen aan betere speler. Mindere speler hoeft maar twee pionnen te verdedigen. Ga pas de bal halen als beide ballen aan jouw kant liggen.

Activiteiten lopen goed door zelfstandige bijdrage van leerlingen (loopt't)

Zoals eerder beschreven moeten leerlingen ook leren verantwoordelijkheid te dragen voor een activiteit. In eerste instantie moeten leerlingen leren een activiteit door de docent opgestart te onderhouden en de regels met elkaar na te leven. In een latere fase kun je als docent leerlingen steeds meer verantwoordelijkheid gaan geven. Leerlingen mogen zelf opbouwen aan de hand van de kaart, uitbouwen en regels gaan toepassen. Hoe eerder je leerlingen verantwoordelijk maakt voor de activiteiten hoe eerder ze leren er zelfstandig mee om te gaan. Natuurlijk ligt er altijd een spanningsveld tussen leerlingen verantwoordelijkheid geven en initiatieven laten nemen en de organisatie en structuur behouden. Hier ligt de uitdaging van een docent met zijn klas. Ook wij snappen dat het bij de ene groep makkelijker zal zijn dan bij de andere. Maar één ding is zeker: elke leerling kan in meer of mindere mate een bijdrage leveren aan het opbouwen, uitbouwen, onderhouden, opruimen van activiteiten. Het werken in kleine groepen van zes tot acht personen draagt hier positief in bij.

Activiteiten met een hoge belevingswaarde (leeft't)

De keuze van de activiteiten heeft niet alleen te maken met of het lukt (niveau van bewegen), of leerlingen een bijdrage kunnen leveren maar ook met de belevingswaarde. Leeft een activiteit wel bij leerlingen. De meeste brugklassers willen in de gymles graag de 'echte' VO-activiteiten doen, zoals volleybal, basketbal, speerwerpen, softbal, klimmuur, saltospringen enzovoort. Het past bij hun bewegingsambitie om nu de echte sport te beoefenen, in plaats van die 'aangepaste sportspelen' en tikspelen van de basisschool. Dit is waarschijnlijk ook een belangrijke reden waarom de meeste

scholen in de brugklas ook direct beginnen met het 'echte' werk, omdat de brugklassers het zo leuk vinden. De ervaring leert echter dat het voor veel brugklassers wel leuk, maar vaak te moeilijk is. Je zou kunnen zeggen dat in het VO vaak de uitbouw zit in de beleving en niet zozeer op het beter lukken. Door hun ambitie om er bij te horen zijn ze wel bereid om flink te oefenen, maar bij veel zwakke en matige bewegers zakt in het tweede en derde jaar de motivatie om te oefenen en daalt het niveau van bewegen meer dan dat het stijgt.

Naast de wens om 'echte' VO-activiteiten te doen, blijft er bij kinderen (en volwassenen) ook een wens om 'leuke' eenvoudige activiteiten te blijven doen. Schommelen en duwen is daar een dergelijk voorbeeld van. En veel kinderen in havo 4 willen nog steeds trefballen, paaltjesvoetbal, op de grote trampoline op en neer springen enzovoort. Dit zijn activiteiten die qua beleving enorm aanspreken. Aan ons de taak om binnen deze activiteiten het 'beter' lukken, de zelfstandigheid en de beleving uit te bouwen.

Tot slot

Het moet de uitdaging van de VO-docent zijn om dit 'levenslange ontwikkelpotentieel' (de gein van bewegen) bij de brugklassers te openen, want zo'n 'leren leren'-houding is de beste voorbereiding op onze sport-/bewegings-/bewegingsonderwijscultuur voor nu en later. Met deze leskaarten hopen wij hier een bijdrage aan te leveren.

Correspondentie: jaehouben@hotmail.com

Sportontwikkeling in het beleid van de Nevobo (2)

Verantwoord kennismaken met beachvolleybal

Daar waar in het eerste deel van deze artikelenreeks met name ingegaan is op innovatieve initiatieven van de Nevobo, zal in dit artikel de focus liggen op een verantwoorde kennismaking met beachvolleybal voor elf- tot en met vijftienjarigen. Achtergrondinformatie over de overwegingen en keuzes zijn veelal irrelevant voor de deelnemers. De ontwikkeling die er doorgemaakt is, is niet belangrijk, terwijl het contact in de praktijk juist wel relevant blijkt voor een blijvende sportdeelname! Door: Jorg Radstake

Inleiding

Naast het stimuleren van een breed aanbod van evenementen, zowel voor de georganiseerde en ongeorganiseerde breedtesport als de topsport, heeft de volleybalbond vanuit het Nationaal Actieplan Sport en Beweging (NASB) van NOC*NSF subsidie ontvangen om anderen actief kennis te laten maken met beachvolleybal. Zo hebben er bijvoorbeeld het afgelopen jaar zo'n 250 kennismakingsclinics plaatsgevonden, die tegen een geringe vergoeding, aangevraagd konden worden. Gezien de huidige status van het beachvolleybal in Nederland een fikse klus om (blijvend) kwaliteit te kunnen waarborgen. Dat heeft erin geresulteerd dat er een kwaliteitsslag gemaakt is wat betreft een passend activiteitenaanbod (reader kennismaken met beachvolleybal) en deskundigheidsontwikkeling (VT2Beach en train-de-trainer cursus). In dit ondersteuningstraject moet in ieder geval op de volgende vragen antwoord gegeven worden:

- welke activiteiten sluiten aan bij de belevingswereld van deze doelgroep
- op welk niveau moeten de activiteiten aangeboden worden, in verband met de enorme diversiteit
- welke kwaliteit wordt er van de beïnvloeder (meer dan trainer) gevraagd?

Kans van slagen in het onderwijs?

In navolging van de ontwikkelde map 'Kennismaken met volleybal', geschikt voor de leerlingen in het basisonderwijs zal getracht worden een duidelijke relatie met het onderwijs te zoeken. Door een aanbod in de 'schoolse setting' worden drempels

(bijvoorbeeld het verplaatsen naar de locatie of een aanbod in de avonduren) beslecht en komt een brede doelgroep in aanraking met beachvolleybal. Voor het welslagen is het natuurlijk van belang dat het onderwijs, in dit geval veelal het voortgezet onderwijs, open staat voor het realiseren van het aanbod en de samenwerking hierin met inhoudelijke experts. Gelukkig zijn de ontwikkelingen in het onderwijs (zie bijlage 1) van dien aard dat er ruim voldoende mogelijkheden zijn dit vernieuwende, passende aanbod te realiseren. Zo wordt er op veel scholen meer aan LO (bewegen & sport) gedaan, waardoor er ruimte is voor een breder aanbod van activiteiten. Daarnaast wordt er – in de samenwerking met sportverenigingen – steeds vaker gezocht naar uitdagende activiteiten, die in een methodische lijn zowel binnen lestijd als in het naschoolse aangeboden kunnen worden. Voor het (blijvend) welslagen van het beachvolleybal is het echter van groot belang dat er rekening gehouden wordt met de enorme verscheidenheid van de doelgroep. Deze diversiteit kenmerkt zich door grote niveaoverschillen en andere interesses/belangstelling, waardoor deskundig (opgeleid) kader noodzakelijk is om het succes te waarborgen!

(1) Op welke wijze vindt LO z'n plaats?

-> LO in een nieuw curriculum

Voor de leuk	• Van sportklassen
maar wél leerzaam	• via vakoverstijgende projecten (BO of onderbouw VO) meer leren over het bewegen
én toekomstgericht!	• naar het in de praktijk brengen bij BSM, LO2 of SD&V.

(2) Moeten we écht met sport samenwerken?

-> Afstemming en samenwerking tussen School & Sport

Uitdagende activiteiten voor in de gymles	<ul style="list-style-type: none"> • Freerunning, streetsurfing en/of cricket
zijn samen met sportbonden lesmappen ontwikkeld	<ul style="list-style-type: none"> • ontwikkeld door Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) in opdracht van NOC*NSF
om ook het naschoolse sport- en beweegaanbod vorm te geven!	<ul style="list-style-type: none"> • op basis van een doorlopende leerlijn van onderwijs naar sportvereniging.

(3) Waar denk jij aan bij diversiteit?

-> Diversiteit in het bewegingsonderwijs

Voor iedereen valt iets te leren	<ul style="list-style-type: none"> • Dus voor zowel de mindere als betere leerling (lukt 't)
door maatwerk in activiteiten aanbod	<ul style="list-style-type: none"> • aansluitend bij onder andere de interesse (leeft 't)
en/of begeleiding.	<ul style="list-style-type: none"> • en specifieke behoeften c.q. aanpak (grofweg loopt 't).

Bijlage 1: Overzicht van de ontwikkelingen in het onderwijs

- als reeks of als losse activiteiten om jongeren van elf- tot en met vijftien jaar in scholenprojecten of sportoriëntatie en –keuze-programma's (SOK) kennis te laten maken met een vernieuwend sport- en beweegaanbod
- als trainersstof binnen de jeugdafdeling van de (beach-)volleybalvereniging
- of als onderdeel van de les bewegingsonderwijs met bijvoorbeeld het thema 'beachsporten'.

2. Ordeningsprincipes en methodische opbouw

Om binnen het kennismakingsaanbod tot succesbeleving bij de deelnemers te komen is het wenselijk een aanbod neer te zetten, dat niet alleen aansluit bij het niveau van sporten/bewegen. In eerste instantie dient de taal van de deelnemers gesproken te worden. Concreet houdt dat in dat we de technieken, die binnen het beachvolleybal herkenbaar zijn, als uitgangspunt c.q. ordeningsprincipe genomen hebben bij het ontwikkelen en uitproberen van de activiteiten (zie bijlage 2). Daarnaast bevat elke les/training activiteiten van (ongeveer) dezelfde complexiteit. Hierbinnen is willekeurig een activiteit te kiezen, maar bij de opbouw is wel rekening gehouden met de (traditionele) opbouw van een training, te weten warming-up, techniekonderdeel en afsluitende partijvorm (zie bijlage 3).

Productontwikkeling 'Kennismaken met beachvolleybal'

Om de doelgroep van elf- tot en met vijftienjarigen te kunnen bereiken is in samenwerking met Calo Windesheim een sportkennismakingsmap beachvolleybal ontwikkeld. Het pakket bestaat uit een 21-tal leskaarten, met name geschikt in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Er zijn in totaal drie blokken/ trainingen (van 70-90 min.) voorbereid, die elk twee weken gegeven kunnen worden. Elke les bestaat daarbij uit een zevental verschillende activiteiten, die op leskaarten uitgewerkt zijn en ondersteund worden door een dvd met beeldmateriaal.

1. Het gebruik

Het totale pakket leskaarten kan op verschillende wijzen gebruikt worden. We adviseren echter een ieder eerst (actief) deel te nemen aan een 'train-de-trainer' cursus om nog beter in de praktijk met dit kennismakingspakket aan de slag te kunnen. Daarnaast leert u hierin veel over het beachvolleybal om vervolgens een verantwoord kennismakingsaanbod neer te kunnen zetten. Hieronder volgt een overzicht van enkele, mogelijke toepassingen:

- als lessenreeks in de les bewegingsonderwijs voor de klassen in de onderbouw van het VO (klas 1,2,3)
- voor buiten- en naschoolse (sport)activiteiten. Hier kan beachvolleybal aangeboden worden als lessenreeks, maar ook als losstaande activiteit

Bijlage 2: De technieken als (thematisch) ordeningsprincipe zorgt voor clusters van activiteiten

Warming-up (= activiteiten uit cluster 1, verplaatsen in het zand)
Techniekonderdeel (= activiteiten uit de clusters 2 t/m 7)
Partijvorm (= activiteiten uit cluster 8)

Bijlage 3: Een traditionele opbouw van een 'training'

Bij het kiezen van een vervolgv activiteit wordt aangeraden onderstaande methodische opbouw (zie bijlage 4) te volgen, die uitgaat van de ordening vanuit de verschillende technieken. Een vervolg op deze keuze kan een activiteit zijn binnen dezelfde les (bijvoorbeeld training A), maar kan ook een activiteit uit hetzelfde cluster,

	warming-up		opslag		pass		set(-up)		smash		duik		tactiek		partij
Training A A	1.1		2.1		3.1				5.1		6.1		7.1		8.1
Training B B	1.2		2.2		3.2		4.1		5.2		6.2				8.2
Training C C	1.3		2.3				4.2		5.3		6.3		7.2		8.3

Bijlage 4: Methodische leerlijnen binnen de verschillende clusters, verdeeld over les A, B en C

Bijlage 5: Op een skipiste geven de kleuren ook de moeilijkheidsgraad van 'de activiteit' aan.

maar uit de volgende les (bijvoorbeeld training B) zijn. Er dient dan echter wel rekening gehouden te worden met de methodische opbouw, die ook gehanteerd wordt bij het skiën (zie bijlage 5). Beginnende skiërs wordt aangeraden te starten op de blauwe piste en bij het – in ruime mate – beheersen van deze piste wordt pas doorverwezen naar de rode piste. Dit om het leren en beheersen een kans van slagen te geven en hiermee succes te laten ervaren. Iets wat binnen het bewegingsonderwijs en zeker ook binnen de sport aandacht verdient!

Bovenstaande overwegingen en keuzes hebben onderstaand lesplan (zie bijlage 6) opgeleverd, waarbij sommige clusters vaker aan bod komen, dan activiteiten uit een ander cluster. Activiteiten zoals bijvoorbeeld smashen en duiken spreken namelijk meer tot de verbeelding van de deelnemers (en dan met name bij jongens). Zoals al eerder beschreven, zijn alle activiteiten op leskaarten uitgewerkt, waarbij uitgegaan is van een beperkt aantal beschikbare materialen.

3. Leskaarten

Middels leskaarten zijn de diverse activiteiten kort en bondig beschreven. In combinatie met de videobeelden op de meegeleverde dvd wordt de spelbedoeling snel duidelijk. Daarnaast hebben we voor een uitwerking op leskaarten gekozen om aan te sluiten bij de nieuw ontwikkelde methode 'Bewegen Samen Regelen', voor kinderen en groepsleerkrachten in het basisonder-

Training A		
Warming-up	Alle hoepels vullen	1
Opslag	Vang de opslag	2
Pass	Gericht onderarms passen	3
Smash	Kort en lang smashen	4
Duik	Duik- en keeperspel	5
Tactisch	Vang-goospel: lijnbal	6
Wedstrijd	Vier tegen vier (basis)	7
Training B		
Warming-up	Vijfhoek	8
Opslag	Serveer 'm d'r in	9
Pass	Onderarms spelen in de 'vrije' ruimte	10
Set-up	Bovenhands mooie balletjes opzetten	11
Smash	Punten bij elkaar smashen	12
Duik	Duikgekte	13
Wedstrijd	Vier tegen vier (vervolg)	14
Training C		
Warming-up	Van hoepel naar hoepel	15
Opslag	Serveer ze d'r uit	16
Set-up	Opzetten en doorspelen	17
Smash	Scoren met een smash	18
Duik	Eigen veldje verdedigen	19
Tactisch	Vakvolleybal	20
Wedstrijd	Vier tegen vier (gevorderd)	21

Bijlage 6: Lesplan

Training 8 The Volleyball Beach

Techneek: smash

Punten bij elkaar smashen

Klaarzetten

- 2 palen met volleyballnet, hoogte 2 m
- 1 beachvolleybalveld (8 x 12 m)
- 2 cirkels $\varnothing$ 3 m gemaakt van 5 markervoetjes
- 2 cirkels $\varnothing$ 1 m gemaakt van 4 markervoetjes
- 4 cirkels $\varnothing$ 2 m gemaakt van 5 markervoetjes
- 4 beachvolleyballen

Spelers

8 leerlingen: 4 teams van 2 spelers

Opdracht

Probeer de bal in één van de 4 cirkels te smashen of te tikken

Spelregels

- Ga aan de linker kant van het net staan
- Cool de bal weer jezelf op
- Smash of tik de bal in één van de cirkels, waarbij elke cirkel voor een bepaald aantal punten staat (laarcode = aantal punten, maar er kan ook gevraagd worden met een specifieke kleur)
  - Vlak achter het net: 1 punt
  - Rechtdoor: 2 punten
  - Diep diagonaal: 3 punten
  - Kart diagonaal: 2 punten
- Daarna mag jouw teamgenoot
- Einde spel > andere speler fix gemaakt
- Winnaar > tweetal met opgeteld de meeste punten

Aanpassen? Makkelijker Moeiijker Gelijkaardiger maken

- Om de timing weg te halen: zonder te springen de bal over het net smashen/tikken
- Het likt onvoldoende aan de bal in één van de cirkels te smashen/tikken: dan cirkels vergroten
- De bal wordt door een andere speler aangegooid in de vorm van een set-up (het vooral complexer maken)
- Het likt onvoldoende om in zowel de verschillende cirkels te smashen/tikken: dan de cirkels verkleinen en meer teges de zijlijn aan positioneren (meer extreme slagrichtingen)
- De betere krijgt kan bij elke cirkel één of meerdere punten minder verdienen, waardoor er als het ware met een handicap (zoals bij de golfsport) gespeeld wordt

Leskaarten: vang-gooispeel, punten smashen, vijfhoek, vier tegen vier

wijs. Tevens willen we hiermee aansluiten bij de karakteristieken van de onderbouw VO. Kinderen kunnen en moeten daarin actief, zelfstandig en samen met anderen leren! Hieronder zullen we een viertal voorbeelden van activiteiten geven, zodat duidelijk wordt op welke wijze de map nader uitgewerkt is.

Deskundigheidsbevordering en -ontwikkeling

Vanuit de ervaringen van veel sportbonden met betrekking tot het implementeren van de ontwikkelde sportkennismappingsmappen blijkt dat zelfs het gratis verstrekken van deze mappen vaak onvoldoende leidt tot het daadwerkelijk gebruik ervan in de praktijk. Natuurlijk ontstaan er nieuwe ideeën door de activiteiten uit de map, maar veelal mist de visie achter dit aanbod. Deze is, in de meeste gevallen, essentieel voor het welslagen van het kennismakingsaanbod. Natuurlijk zijn geschikte activiteiten van wezenlijk belang om tot succesbeleving te komen, maar de invloed van de beïnvloeder (begeleider, trainer, e.d.) is onlosmakelijk verbonden met de *good practices*, die ons bereiken. Pas dan ontstaat er interesse voor deze tak van sport! Gezien de relatief korte geschiedenis van de beachvolleybalsport en de verbintenis met de reguliere volleybalsport moeten we helaas constateren dat hier nog een enorme winst te behalen valt. Zo kunnen we, op dit moment, grofweg een tweetal categorieën beïnvloeders onderscheiden:

- trainers, die in het bezit zijn van een diploma voor indoor trainer (reguliere VT2 en hoger), die veelal wel beschikken over voldoende capaciteiten, zowel didactisch en methodisch (en in mindere mate ook pedagogisch), om een training te verzorgen. Gezien hun vaak relatieve onbekendheid met beachvolleybal bezitten zij vaak onvoldoende kennis over specifieke principes en regels binnen het beachvolleybal (in het algemeen) en van geschikte beachvolleybalactiviteiten (in het specifiek) voor een training of andere kennismaking
- beachvolleyballers, die vanuit hun eigen ervaring met én interesse in de beachvolleybalsport als ongediplomeerde trainer aan de slag gaan. Zij beschikken veelal over voldoende kennis over het beachvolleybal in het algemeen, maar vinden het vaak lastig om in hun aanbod van activiteiten voldoende ruimte te laten voor de onderlinge verschillen tussen de deelnemers (teveel voorschrijvend en vaak gekoppeld aan hun eigen handelen). Zicht op eigen interventies, zowel op methodisch didactisch als pedagogisch vlak, is veel individueel bepaald.

Om in de toekomst beter opgeleide deskundigen te hebben, ligt vooralsnog de focus structureel een aantal trainerscursussen (VT2-, 3- en/of 4Beach) vanuit de bond aan te bieden. Om nog meer potentiële kandidaten te bereiken is afgelopen cursusjaar

Training 9 The Volleyball Beach

Techneek: verdedigen door teamaanspraken

Vang-gooispeel: lijnbal

Klaarzetten

- 1 volleyballnet (hoogte: 2,40 m)
- 1 beachvolleybalveld (8 x 12 m)
- 2 pylonnets, midden achter achterlijn
- 1 beachvolleybal

Spelers

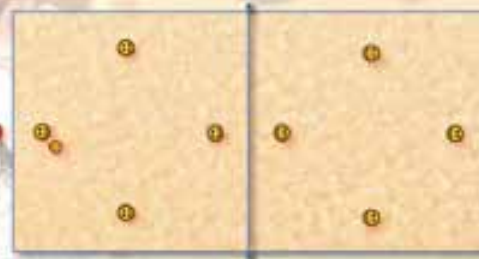
8 leerlingen: 2 teams van 4 spelers

Opdracht

Probeer als team de bal in het veld van de andere partij op de grond te gooien

Spelregels

- Je mag niet lopen met de bal
- Je mag niet springen met de bal
- Bal weggevoerd > pylaar aantikken
- Pylaar aangetikt > weer actief deelnemen in het spel
- Winnaar > team, dat als eerste 11 punten heeft

Aanpassen? Makkelijker Moeiijker Gelijkaardiger maken

- Het likt (bijna) niet om de bal in het veldje van de ander op de grond te krijgen, dan veld vergroten of net verlagen (groter veld betekent meer vrije ruimte en lager net betekent een kortere balbaan en dus minder tijd voor de tegenstander om te reageren/verplaatsen)
- Het likt (bijna) niet om het eigen veldje 'achoer' te houden, dan loopafstand verkleinen door de pylonnets dichterbij te zetten (kleiner veld betekent minder vrije ruimte en pylonnets dichterbij betekent kortere loopafstand en dus eerder weer 'actief' deelnemen)
- Het likt (bijna) altijd om de bal in het veldje van de ander op de grond te krijgen, dan veld verkleinen of net verhogen (kleiner veld betekent minder vrije ruimte en hoger net betekent een langere balbaan en dus meer tijd om te reageren/verplaatsen)
- Het likt (bijna) altijd om het eigen veldje 'achoer' te houden, dan loopafstand vergroten door pylonnets verder weg te zetten of de verplichting inbrengen om tenminste 1 keer over te spelen (duurt langer voordat speler weer 'actief' deel mag deelnemen aan het spel en meerdere spelers die tegelijkertijd niet 'actief' mogen deelnemen)
- Als het spelniveau het toelaat, kan er steeds een specifieke beachvolleybaltechniek toegebracht worden waarmee verplicht gespeeld moet worden (volgens CMV-nieuws 1-6 - zie www.CoalMassValley.nl)

(2008/2009) in samenwerking met Calo Windesheim op locatie (NOC*NSF Proeftuin 'de Pelikaan' te Zwolle) een maatwerk cursus verzorgd, die ook komende periode wederom voor ALO-studenten, het werkveld en mbo-studenten (niet alleen voor mbo-SB maar mbo-breed) opengesteld wordt. Dat heeft momenteel al veertien gediplomeerde trainers opgeleverd, die ingezet kunnen worden voor zowel het realiseren van een verantwoord kennismakingsaanbod als voor het structurele vervolg binnen een beachvolleybalvereniging en/of -afdeling. Daarnaast hebben we – vanuit de Calo-opleiding – een eerste pilot gedraaid voor docenten LO (via afdeling IJsselstreek van de KVLO). In deze scholing zijn we voornamelijk praktisch ingegaan op regels en principes binnen het beachvolleybalspel. Daarbij werd als proef de in ontwikkeling zijnde map gebruikt. Deze verschillende initiatieven zullen ook in het huidige cursusjaar (2009/2010) een vervolg krijgen en zullen ook in andere regio's een vervolg moeten krijgen, zodat een landelijke dekking ontstaat. De Nevobo onderneemt hiervoor volop initiatieven.

Participatie beachvolleybalverenigingen en/of -school

In eerste instantie zijn veel van de initiatieven door de Nevobo zelf gegenereerd. Langzamerhand ontstaan steeds meer lokale initiatieven voor het opstarten van een eigen, soms commerciële, beachvolleybalschool, soms gekoppeld aan een reguliere indoorvereniging. De pro-actieve strategie verschuift steeds meer naar

een vraaggestuurde ondersteuning bij het opzetten ervan. Het zal echter tijd en energie kosten voordat de andere partijen (onder andere scholen, gemeentes, sportservicebureau, etc.) structureel gebruik gaan maken van het beachvolleybalaanbod. De vragen zullen dus waarschijnlijk bij de volleybalbond binnen komen, waarna er direct contact gezocht moet (gaan) worden met de lokale aanbieders. Gezamenlijk kan dan een passend sportaanbod gerealiseerd worden, waarbij de aanbieder van de sportkennismakingslessen tevens het 'bekende' gezicht is bij de beachvolleybalvereniging en/of -school.

Natuurlijk betekent participatie binnen het realiseren van het aanbod 'Kennismaken met beachvolleybal' vaak een eerste ontmoeting met potentiële leden en/of incidentele gebruikers (betalers) van de accommodatie. Daarnaast ontstaat hiermee uitvoering wat betreft de maatschappelijke betrokkenheid die veel verenigingen willen leveren. Zo ontstaat een win-win-win situatie voor verenigingen/scholen, voor de volleybalbond en natuurlijk ook last but not least voor onze 'klanten'. Samen kunnen we dan zorg dragen voor het (door)groeien van deze uitdagende sport!

Ondersteuning nodig?

De ondertekende intentieverklaring tussen Nevobo en Calo Windesheim heeft hiermee nadere invulling gekregen. Door de inzet van de expertise van de Calo is een kwalitatief verantwoord

sportkennismakingsaanbod ontwikkeld.

Mocht je – als docent LO, opleidingsdocent aan een mbo-instelling, medewerker sport-servicebureau, volleybaltrainer, medewerker Sport bij een gemeente, e.d. – interesse hebben in één van de ondersteuningsmogelijkheden, die in deze artikelenreeks beschreven staat, dan kun je contact opnemen met Rik Eisma van de Nevobo (rik.eisma@nevobo.nl of 030 751 3601). Mocht je geïnteresseerd zijn in de map 'Kennismaken met beachvolleybal', dan kun je deze eerste druk bestellen in de webshop van de Nevobo (www.volleybaldirect.nl of www.beachvolleybal.nl). Schroom echter niet je persoonlijke vraag te stellen. Alleen dan kan er maatwerk geleverd worden!

Met dank aan:

NOC*NSF proeftuin 'De Pelikaan' in Zwolle-Noord (en dan met name Diederik Meijntjes en Marcus Schiere) voor het beschikbaar stellen van de accommodatie en onderwijsgroepen om het ontwikkelde activiteitenaanbod veelvuldig in de praktijk uit te kunnen proberen en de ontwikkelde VT2Beach-opleiding aan te kunnen bieden.

Op kvloweb.nl vind je het artikel met meer leskaarten.

Correspondentie: jorg.radstake@windesheim.nl of Rik Eisma, contactpersoon van de Nevobo rik.eisma@nevobo.nl, tel. 06 1526 9331.

HANS DIJKHOFF

Het gebruik van video en de Interpersonal Process Recall-techniek

Daar waar er tijdens de lessen lichamelijke opvoeding gebruik gemaakt wordt van video-feedback, zal dit grotendeels zijn als methode voor instructie en demonstratie. De docent bekijkt samen met de leerling de gemaakte video en gebruikt de beelden om de leerling te assisteren in de ontwikkeling van motorische vaardigheden. Door: Martijn van Bokhoven

Normaliter bestuurt de docent de video. Terwijl de student kijkt, legt de docent de belangrijke onderdelen van een motorische vaardigheid uit, of wijst de leerling op punten van verbetering. Veel van de verbale feedback komt dus vanuit de docent. De student heeft hierin een vrij passieve rol. Voor sommigen is deze techniek behulpzaam. Anderen kunnen afgeleid worden door wat zij belangrijk vinden in de opname, in tegenstelling tot wat de docent belangrijk vindt.

De IPR-techniek

Een alternatieve techniek voor het gebruik van videofeedback, ontwikkeld door dr. Norman Kagan, is de *interpersonal process recall-techniek* (IPR). De techniek verschilt van traditionele technieken omdat deze benadering meer de student, in plaats van de docent centraal plaatst. De docent fungeert als bemiddelaar, hij stelt vragen om de leerlingen tijdens discussie te attenderen op het belang van bepaalde bewegingen, acties of gedragingen. De techniek bevat een stukje inter-persoonlijke communicatie en tweezijdige discussie waardoor de leerlingen hun motorische vaardigheid beter kunnen bevatten, met name de onderdelen waarin zich fouten voordoen. Op de koop toe kunnen de individuen die zichzelf op video zien, verbintnissen met cognitieve processen ontdekken (zelfbeeld, angst) die van invloed zijn op de bewegingsuitvoering. Ze kunnen herkennen op welk moment ze afgeleid werden door negatief denken en ontdekken hoe cognitieve processen van invloed kunnen zijn op hun uitvoering (Kagan, 1965).

Voordat de video's bekeken worden legt de docent uit wat IPR inhoudt. Door gebruik te maken van een afstandsbediening (of een andere manier om de video te starten en te stoppen), wordt de

studenten verteld om de video te stoppen op ieder moment waarvan zij denken dat het van invloed is op de uitvoering. De docent moet hierbij benadrukken dat er geen 'goed of slecht methode' is in de aanpak van het bediscussiëren van een video. Het maakt dus niet uit welk moment er gekozen wordt, of wat de op- of aanmerkingen zijn op het desbetreffende videofragment. Wanneer de video stop gezet wordt, discussiëren de leerlingen over wat ze zagen, het belang en welke gedachten of gevoelens ze hadden en zich herinneren tijdens de uitvoering. De docent is stil en observeert zowel de video als de leerlingen. Als een leerling de video stopt en een discussie start, stelt de docent vragen die in relatie staan met de specifieke gebeurtenis, zoals, "Wat vind jij belangrijk aan dit moment?," "Wat waren je gedachten (of gevoelens) op dit moment?," of "Wat had je anders willen doen op dit moment?". Vragen die zich richten op het 'waarom' moeten vermeden worden, vanwege het mogelijke negatieve karakter van een dergelijke vraag. Studenten weten waarschijnlijk niet *waarom* ze iets deden. Ze weten alleen dat er iets verkeerd is aan de vaardigheid. Als er over de situatie gediscussieerd is, wordt de video weer gestart, op een nieuw moment gestopt en zoals voorheen bediscussieerd.

Vragen stellen

Het bekijken van de video gaat zo verder. De docent attendeert op gedachten, gevoelens en mogelijkheden voor verandering door middel van vragen, hij geeft *geen* suggesties voor gedachten of gevoelens. Door de leerlingen te ondervragen, geeft de docent de leerling de mogelijkheid om controle en verantwoordelijkheid te behouden voor het ontdekken van fouten en zelf over een oplossing na te denken. Bij leerlingen die verbaal minder sterk zijn, of minder goed geïnformeerd over de vaardigheid die ze uitvoeren,

kan de docent directere vragen stellen. Voor bijvoorbeeld het aanleren van een bovenhandse worp zou de docent de volgende vraagstelling kunnen gebruiken.

- Wat is de juiste techniek voor de bovenhandse worp?
- Wat zie je jezelf doen?
- Het lijkt alsof je moeite hebt met het naar buiten brengen van je elleboog. Wat was de oorzaak dat de beweging moeilijker werd?
- Vond je het moeilijk om na te denken over wat je van plan was te doen?
- Heb je het gevoel dat je mijn uitleg begrijpt?

Deze vraagtechniek laat de leerling in controle, maar geeft de docent de mogelijkheid om de fouten te verbaliseren en correcties te ontwikkelen.

Door gebruik te maken van de IPR-techniek, zijn de studenten bezig om in een situatie de relatie te leggen tussen de psychische en de cognitieve of emotionele aspecten van de vaardigheid. Kagan en Burke geven aan dat wanneer individuen een actie observeren met betrekking op zichzelf, zij beter in staat zijn om effectieve veranderingen aan te brengen. Door gebruik te maken van videofeedback worden de studenten bewust van acties, of fouten in acties met een persoonlijke betekenis. Dit vraagt van de studenten om de gemaakte fouten tijdens de actie te herkennen en vervolgens te verbeteren (Jambor en Weekes, 1995).

De praktijk

Gedurende het praktijkonderzoek (zie het artikel in de theorie-sectie van dit blad) heb ik gebruik gemaakt van de omschreven IPR-techniek. Door middel van discussie en aan de hand van een observatieformulier zijn de filmpjes bekeken en beoordeeld. Gelijktijdig zijn er nieuwe aandachtspunten opgesteld voor de volgende les. In het begin was het voor studenten grappig om elkaar maar ook zichzelf te zien bewegen. Na verloop van tijd werd er serieuzer gewerkt en kwam er een discussie op gang. Door de confrontatie met de beelden raakten de leerlingen gemotiveerd om zichzelf maar ook elkaar te verbeteren.

Hulpmiddelen

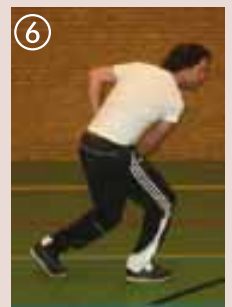
In onderstaande organisatie wil ik laten zien hoe de lessen georganiseerd kunnen worden met behulp van videofeedback. Omdat mijn doelgroep weinig tot geen ervaring had met observeren en discussiëren heb ik een observatieformulier ontworpen waarop de correcte bewegingsuitvoering met keywords te zien is. Daarbij zijn er vragen aan de hand van de IPR-techniek bijgevoegd, waardoor de leerlingen *zelf* tot herkenning en verbetering komen.

Startpositie

- Linkerschouder wijst naar de werprichting.
- Linkervoet met de neus naar de werprichting.
- Rechervoet staat +- 90 graden gedraaid ten opzichte van linkervoet.
- Benen in lichte spreidstand.

In afbeelding 1 staat slechts een onderdeel van één van de ontworpen observatieformulieren afgebeeld. Het complete observatieformulier laat de totale bewegingsuitvoering zien verdeeld in zes 'fases'.

- 1 Startpositie
- 2 Met gestrekte arm de bal van achter pakken.
- 3 Hand beweegt over het hoofd.
- 4 Elleboog wijst naar buiten.
- 5 Bal op hoofdhoogte loslaten.
- 6 Arm zwaait door.

De fotoseries komen voort uit een video-opname waarop de totaalbeweging wordt uitgevoerd. Een combinatie van film en foto biedt de mogelijkheid om een archief op te bouwen van 'correcte' voorbeelden en de daarbij behorende observatieformulieren.

Lesopzet

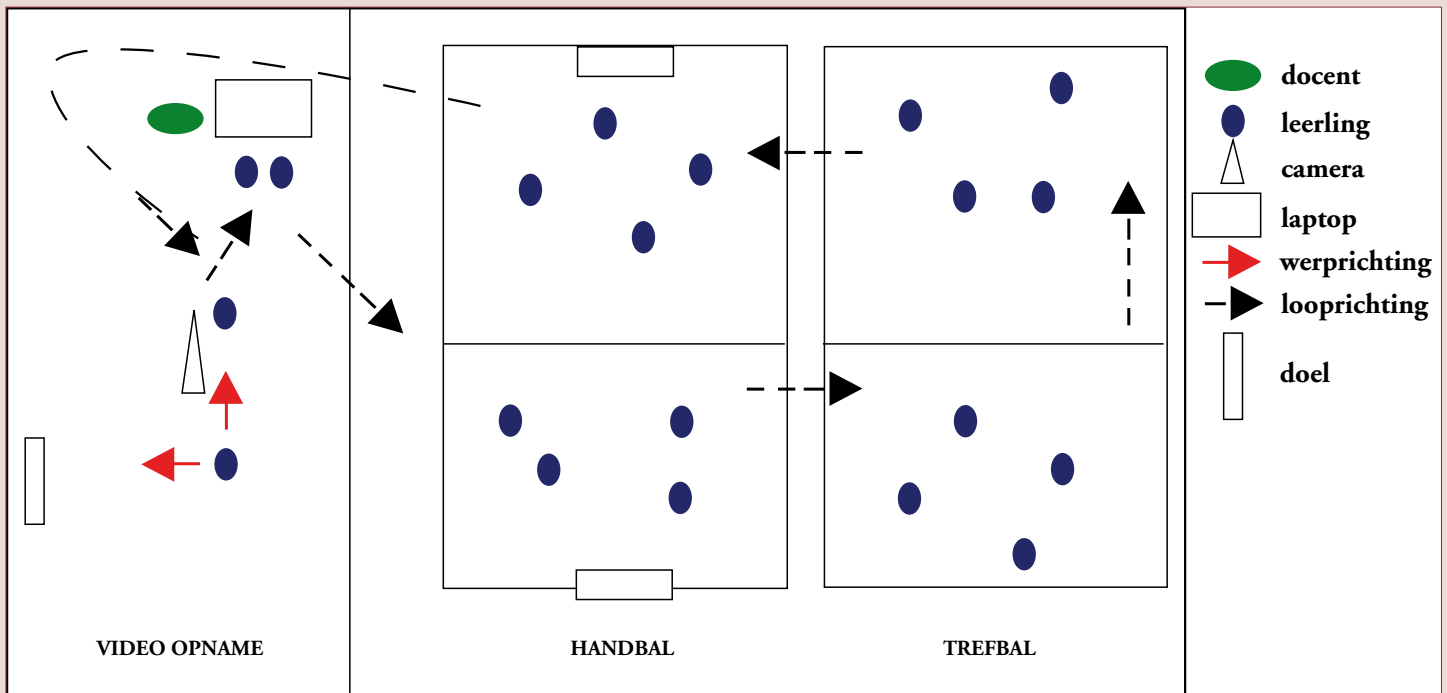
In mijn geval hadden de leerlingen een les van 50 minuten. Vrij kort maar lonend. De eerste lessen zullen wat minder snel verlopen door uitleg en organisatie, maar na verloop van tijd ontstaat er structuur en raken de leerlingen gewend aan de wijze waarop de les verloopt.

Benodigdheden

- digitale camera
- driepoot om de camera op te installeren
- beamer of laptop
- tafel
- pennen.

Gedurende de les zijn de leerlingen bezig met spelen waarin de bewegingsuitvoering terugkomt. Om het voorbeeld van de bovenhandse worp aan te houden kunnen de leerlingen bijvoorbeeld trefbal en handbal doen. Terwijl een tweetal in een klein deel van de zaal bezig is met het opnemen van de video van elkaar is de rest van de klas zelfstandig aan het spelen (natuurlijk ontsnappen ze niet aan het alziend oog van de docent die bij de laptop en camera staat). Zodra het tweetal een vooraanzicht en een zijaanzicht van elkaar heeft opgenomen melden ze zich bij de docent die met een aantal klikjes in het programma *dartfish* de video's heeft opgeslagen. Aan de hand van het observatieformulier evalueren de leerlingen het beeldmateriaal en stellen doelen op voor

Afbeelding 3 : Organisatie uitgaande van 20 leerlingen

de volgende opname. Intussen is een volgend tweetal dat aan het spelen was, begonnen met de opnames voor hun beeldserie. Na het evalueren van de film sluit het tweetal aan bij de spelersgroep. Zo draaien de koppels door.

Het laatste kwartier kan gebruikt worden om gezamenlijk een aantal van de videobeelden te bekijken. Daarin natuurlijk gebruikmakend van de IPR-techniek. De leerlingen zijn bezig geweest met zowel spel als het oefenen van de techniek. Om motorisch te leren moet er een vorm van feedback aanwezig zijn. In een les als deze geven de leerlingen elkaar feedback over de uitvoering (*knowledge of performance*) en merken ze zelf het behaalde resultaat tijdens het spelen (*knowledge of result*).

Bronnen

Jambor, E. & Weekes, E.M. (1995) Videotape feedback: make it more effective. *Joperd - the journal of physical education, recreation & dance*, 66, p. 13-16.

Kagan, N.I. (1965). IPR- interpersonal process recall: stimulated recall by videotape. *Exploring studies of counseling and teaching*. East Lansing, East Lansing Bureau of Educational Research.

Martijn van Bokhoven is onlangs afgestudeerd als leraar LO aan Fontys Sporthogeschool.

Foto's Martijn van Bokhoven tenzij anders vermeld.

Correspondentie: Martijn.vanbokhoven@live.nl

Korfbal in een naschools sportaanbod (1)

SportService Zwolle en SLO hebben in samenwerking met KNKV gezocht naar korfbal-activiteiten die specifiek gericht zijn op het naschoolse sportaanbod voor kinderen van ongeveer tien jaar. Deze activiteiten zijn een praktijkvertaling van het artikel 'Het ontwerpen van naschools sportaanbod' beschreven in LO 4. Door: Arno de Swart en Chris Hazelebach

Ontwerppunten voor naschoolse korfbalactiviteiten

In het onderwijs en de sport staat het beter lukken van de bewegings- of sportactiviteit meestal centraal. In het naschoolse sportaanbod ligt de aandacht van de kinderen niet altijd bij 'lukt't', maar vaker bij 'leeft't'. Met elkaar plezier beleven aan het sporten/bewegen.

Op onze zoektocht naar 'nieuwe' korfbalachtige activiteiten waren we gericht op het belevingsaspect (leeft't) van de activiteit. In de voorbeelden die we beschrijven wordt het belevingsaspect vooral duidelijk door het combineren van verschillende soorten activiteiten ten opzichte van elkaar, bijvoorbeeld 'mikken en rennen' en 'scoren en tikken'. Deze vermenging van bewegingsproblemen zorgt misschien voor minder goede leeransen, maar wel voor verrassende spelvormen waar de kinderen heel enthousiast van worden.

Bij het zoeken naar 'nieuwe' korfbalachtige activiteiten hebben de volgende overwegingen ook een rol gespeeld:

- het spel moet uitvoerbaar zijn voor de beweging op niveau 1
- het spel moet uitbouwbaar zijn voor de andere bewegings
- het spel moet 'een wedstrijdverband' hebben, zodat de kinderen al meer kennismaken met de 'sportcultuur'
- in het spel moeten de kinderen leren omgaan met 'spelregelgeving', zowel in de rol als deelnemer als scheidsrechter/teller (fair play)
- het spel moet drie weken achter elkaar tien minuten lang boeiend blijven.

De keuze van de activiteiten

In de praktijk hebben we allerlei activiteiten uitprobeerd en het speedmikspel (in dit artikel beschreven) en het scoortikspel (in het volgende artikel (LO 5) beschreven) geven het duidelijkst aan wat voor ons een specifiek naschoolse sportactiviteit is. Het zijn activiteiten die niet in het onderwijs worden aangeboden, omdat

de 'tijdsdruk' nadelig werkt voor het rustig leren mikken en niet in de sport omdat het gecombineerd is met een atletiekactiviteit. We hopen dat dit soort nieuwe sportactiviteiten er voor zorgt dat onderwijs en sport juist dichterbij elkaar komen.

Speedmikspel

Het bijzondere van dit spel is dat het mikken van één partij gecombineerd wordt met het rennen van een andere partij. De renpartij bepaalt de tijdsduur van de mikgroep. Lekker heen en weer rennen vinden de kinderen best leuk om eventjes te doen, het is nog goed voor de conditie ook. Door de tijdsdruk krijgt het 'mikken' er een extra betekenis erbij. Gehaast leren mikken, of beter gezegd; rustig leren mikken in een gehaaste context, is een vaardigheid die zeker in het korfbalspel van pas komt. Het fair play-element is er ook in verwerkt door de taak die de wachters hebben. Zij moeten de telling goed bijhouden en controleren of de renners eerlijk rennen. Door de wisseling van functies (mikken, rennen, tellen) is het een spel dat de kinderen heel lang willen blijven spelen. Vier weken lang vonden ze dit spel telkens weer leuk om twintig minuten te spelen. Bovendien gingen de kinderen steeds beter mikken, waardoor het gevoel van 'ik word beter' duidelijk werd ervaren.

Speedmikspel

Spelorganisatie

Er zijn vier partijen van twee spelers. De twee mikpartijen proberen zo veel mogelijk punten te scoren in de tijd die de renpartij nodig heeft om een afstand te overbruggen. De vierde partij wacht en houdt de telling bij.

Arrangement

- acht spelers
- een halve gymzaal afgebakend met banken.

Twee mikpartijen

Vier mikkers, twee per partij.

Eén renpartij

Eén renner, één wachter.

Eén wachtpartij

Twee wachtters

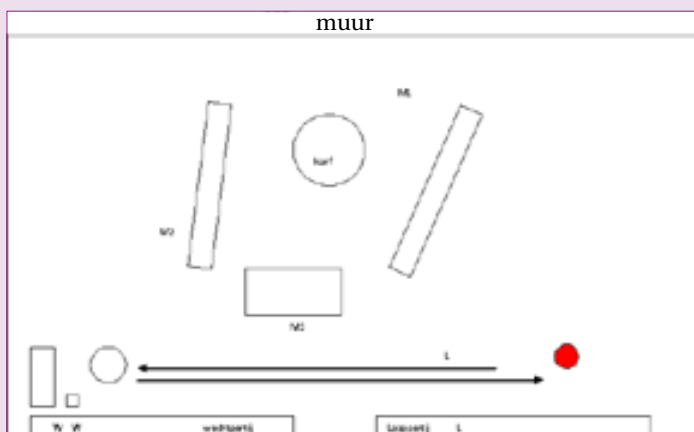
Materiaal

- vier korfballen in een verzamelmand
- één korfbalpaal inclusief korf op twee meter
- de grond als mikplek één
- twee banken als mikplek twee op twee meter van de korf
- één kastkop als mikplek drie op drie meter van de korf
- één renbaan van tien meter lang
- acht lintjes om de partijen te onderscheiden (twee gele, twee rode, twee blauwe, twee groene)
- één hoepel als startplek (met zakje)
- zestien pittenzakken die weggebracht moeten worden
- één korf als verzamelplek (voor de gebrachte zakjes)
- 30 wasknijpers als telsysteem voor de doelpunten
- één telbak voor de getelde wasknijpers
- scorebord.

Activiteit

De mikkers proberen vanaf verschillende mikplekken de bal zo vaak mogelijk in de korf te gooien. De lopers brengen om beurten zo snel mogelijk de pittenzakken naar de korf. De wachtpartij legt wasknijpers in de bak om de scores van de mikkers bij te houden.

Tekening arrangement

Spelregels

Startregels

- vier partijen samenstellen en elke partij een eigen kleur lintje
- rood en geel beginnen met mikken, blauw met rennen, en groen met tellen
- iedereen neemt zijn positie in.

Regels renners

- er is één loper en één wachter
- je mag maar één pittenzak per keer meenemen
- elke loper brengt vier zakjes weg en wisselt daarna
- wisselen door de nieuwe loper aan te tikken

- deze brengt ook vier keer zo snel mogelijk een zakje weg en wisselt daarna, enzovoort
- als de laatste pittenzak in de korf ligt roepen de lopers 'STOP'.

Regels mikkers

- elke mikker heeft een eigen bal
- als je 'start' hoort mag je beginnen met schieten.
- een score vanaf de grond is één punt, vanaf de bank twee punten
- en vanaf de kast drie punten
- je mag zelf kiezen vanaf welke plek jij mikt
- je haalt je eigen bal weer op
- als je 'stop' hoort mag je niet meer schieten.

Regels wachtters

- één wachter kijkt naar de mikkers en korf en roept het aantal punten aan de andere wachter
- score vanaf de grond is één punt, vanaf de bank twee punten en vanaf de kast drie punten
- de andere wachter doet voor elk punt een wasknijper in de telbak
- de tellende wachter controleert ook of de renners één zakje meenemen.

Einde wedstrijd

- als alle pittenzakken in de korf liggen stopt het spel (de lopers roepen 'stop')
- het aantal knijpers wordt geteld om de score te bepalen
- de score wordt genoteerd op een bord bij de twee teams
- na vier wedstrijden wordt geteld welke partij de meeste punten heeft.

Funciewissel

Bij einde wedstrijd wordt één mikpartij (partij twee) de renpartij. De andere mikpartij (partij één) blijft mikpartij (wordt partij twee). De renpartij wordt de wachtpartij en de wachtpartij wordt een mikpartij (partij één).

Tips voor de lesgever

Loopt 't – Loopt de organisatie?

<i>Probleem</i>	<i>Tips</i>
De renners nemen twee zakjes mee?	• Nog een keer extra één zakje heen en weer brengen.
De tellers letten niet goed op?	• Degene die scoort komt zelf de knijpers in de telbak doen.
De partijenindeling roept conflicten op?	• Indelen door loting, geboortedatum, eerste letter naam, etc.
Partijen eerlijk samenstellen?	• Indelen op ren- of mikvermogen.
De miktijd is te kort?	• Meer pittenzakjes, zodat er langer gelopen moet worden.

Lukt 't – Lukt het mikken bijna?

<i>Probleem</i>	<i>Tips</i>
De mikkers scoren gemiddeld minder dan één uit vier?	• Korf vergroten. • Korf verlagen (wel boven dunkstand). • Kast en bank 50 cm dichter bij de korf.
Eén mikker scoort weinig; minder dan één uit vier?	• Kleinere bal/ zwaardere bal. • Aanwijzing: ga dicht bij de korf staan, kijk over de bal heen naar de korf. Veer een beetje in en gooi rustig.

Lukt 't – Lukt het mikken goed ?

Probleem	Tips
De mikkers scoren vaak vanaf mikplek 3?	<ul style="list-style-type: none"> • Korf hoger. • Kast 50 cm verder naar achteren
Eén mikker scoort vaak vanaf mikplek 3?	<ul style="list-style-type: none"> • Nieuwe regel: als je drie keer gescoord hebt van plek 3 krijg je een lintje en moet je vanachter de kast gaan schieten. • Twee korven opstellen: één op twee meter en één op drie en een halve meter en de hoogste levert dubbele punten op.
Nog te weinig samenwerking?	<ul style="list-style-type: none"> • Laat met twee ballen spelen, waarbij de vrije speler de bal moet aanspelen naar de mikker.

Leeft 't – Leeft het spel?

Probleem	Tips
De aandacht voor zorgvuldig mikken neemt af?	<ul style="list-style-type: none"> • Puntentelling aanpassen. De grond is één punt, de bank drie punten en de kast vijf punten. Ze moeten dan beter inschatten wat de kansen zijn.
Teams werken niet samen, maar tegen elkaar?	<ul style="list-style-type: none"> • Wedstrijdjes tussen de twee mikteams. Welk team heeft binnen de tijd de meeste punten?
Andere tijdacties?	<ul style="list-style-type: none"> • De bal 100 keer overspelen naar elkaar.

Korfbal drie tegen twee

De derde activiteit is het eindspel zoals dit in de map 'Kennis maken met korfbal' is beschreven. Dit spel is nog iets eenvoudiger te maken door met twee korven te spelen waar de aanvallers op mogen scoren. Als uitbouw kan dan één korf weg gehaald worden. Wanneer er geen twee korven in de zaal aanwezig zijn kan ook met twee korven en twee baskets gespeeld worden.

In het volgende LO nummer wordt het scoortikspel beschreven.

Correspondentieadres: CA. Hazelebach@planet.nl

Bewijs voor gezondheidseffecten gymles

Al jaren zeggen we dat bewegen een effect heeft op de gezondheid. Het is daarom belangrijk dat je leven lang te doen. Onze actie 3+2 speelt hier ook op in. Mooi is daarom dat we uit wetenschappelijke hoek worden gesteund in onze bewering. In dit artikel een blik op het onderzoek waaruit dat is gebleken. Door: Lars Borghouts

Eind februari verscheen in het vooraanstaande tijdschrift *British Medical Journal* een onderzoeksartikel waarin misschien wel voor de eerste keer op overtuigende wijze een effect is aangetoond van (extra) gymlessen op de gezondheid van basisschoolkinderen. Het artikel is geschreven door Susi Kriemler van de Universiteit van Basel en anderen, waaronder prof. Willem van Mechelen van het Amsterdamse EMGO-instituut. Gezien de claims die er regelmatig worden gelegd op het bewegingsonderwijs en de effecten ervan op gezondheid en overgewicht, levert het onderzoek een bijdrage aan de zo noodzakelijke onderbouwing hiervan. In het Zwitserse onderzoek werden 28 basisschoolklassen van 15 scholen per toeval toegewezen aan ofwel een interventie- ofwel een controlegroep. Meer dan 500 kinderen werden geïncludeerd. De interventie duurde een schooljaar en bestond eruit dat de in Zwitserland verplichte drie gymlessen per week werden verzorgd door vakleerkrachten, en dat er nog eens twee extra gymlessen werden ingevoerd. Ook werden er korte 'bewegingstussendoortjes' gedurende de schooldag van enkele minuten elk ingevoerd, en 'activiteitenhuiswerk'. Dit laatste bestond uit activiteiten van een minuut of 10 die makkelijk in het dagelijks leven in te bouwen zijn.

Effecten

De effecten die gemeten zijn bleken met name aan de extra gymlessen toe te schrijven. Deze zorgden voor een significante verhoging van de hoeveelheid matig-tot-intensieve activiteit gedurende de schooldag. De gevolgen hiervan waren ten opzichte van de controlegroep onder andere een beter vetpercentage, een betere

conditie, en een lager cardiovasculair risico. Hoewel significant, waren de effecten in omvang redelijk bescheiden. Over de 'klinische relevantie' wordt dan ook gediscussieerd. Echter, wanneer je bedenkt dat deze effecten binnen één schooljaar

HANS DIJKROFF

bereikt zijn, en met een relatief eenvoudige ingreep (meer reguliere gymlessen), kan er worden geconcludeerd dat deze resultaten zeker veelbelovend zijn. Bovendien: 90% van de deelnemende kinderen en 70% van de betrokken docenten gaven aan dat ze zouden willen dat de interventie door zou blijven gaan.

De extra gymlessen werkten niet stimulerend op de hoeveelheid activiteit buiten school. Zoals wij eerder in dit blad uit een literatuuronderzoek hebben geconcludeerd, lijkt het 'directe effect' van het bewegingsonderwijs dus ook hier het meest veelbelovend: de gymles zélf levert

matig-tot-intensieve activiteit, en is dus op zichzelf waardevol als bijdrage aan een actieve leefstijl (Slingerland & Borghouts, 2008).

In een eerder Amerikaans artikel uit 2004 van Datar en Sturm werden bijna 10.000 kinderen gevolgd tussen hun vijfde en zevende levensjaar. Meisjes met overgewicht die (per toeval) méér gymlessen kregen, hadden hierbij veel baat. Er werd berekend dat vijf maal per week gymles het aantal meisjes met overgewicht zou kunnen terugdringen met 43%. Bij jongens werd er geen effect gevonden, wellicht omdat zoals bekend jongetjes op deze leeftijd duidelijk actiever zijn dan meisjes in hun vrije tijd. In tegenstelling tot de studie van Kriemler e.a. betrof het hier echter géén interventie maar een beschrijvende studie. Vanuit wetenschappelijke optiek levert een gerandomiseerde interventie veel sterker bewijs. Het Zwitserse onderzoek biedt dan ook zeer waardevolle aanvullende informatie voor de onderbouwing van de gezondheidswaarde van het bewegingsonderwijs. Het volledige artikel is te vinden op www.bmj.com en de site van de KVLO.

Bronnen

- Datar A., Sturm, R. (2004). 'Physical Education in Elementary School and Body Mass Index; Evidence from the Early Childhood Longitudinal Study'. *American Journal of Public Health* 94: 1501-1506.
- Kriemler S., Zahner L., Schindler C., Meyer U., Hartmann T., Hebestreit H., Brunner-La Rocca H.P., Mechelen W. van, Puder J.J. (2004). 'Effect of school based physical activity programme (KISS) on fitness and adiposity in primary schoolchildren: cluster randomised controlled trial.' *British Medical Journal*, 340:c785
- Slingerland M., Borghouts L.B. (2008). 'Kan LO bijdragen aan de beweegnorm?' *Lichamelijke Opvoeding* 8.

Correspondentie:

l.borghouts@fontys.nl

Bewegingsonderwijs: gevoed door evidentie

Ondanks het nog sterk levende sentiment dat bewegingsonderwijs een ondergeschoven kindje is in de Nederlandse curricula, weerspiegelen Nederlandse beleidsdoelstellingen een belangrijke taak voor het vak. In dit artikel wordt ingegaan op waar die belangrijke taak uit blijkt, maar vooral gaat het over de roep om wetenschappelijk bewijs voor de legitimering van ons vak.

Door: Ivo van Hilvoorde & Niek Pot

Uit het beleidskader 'Sport, Bewegen en Onderwijs' (2008) blijkt dat het kabinet € 27 miljoen extra wil investeren in schoolsport en bewegingsonderwijs. Het overlegorgaan Alliantie School&Sport (2005-2008) streeft er naar dat in 2010 90% van alle leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs vijf dagen per week sport en bewegingsaanbod krijgt. Deze beleidsdoelen zijn er mede op gericht het schoolverzuim en overgewicht bij kinderen terug te dringen. Naast deze kwantificeerbare effecten wordt er ook gewezen op de wat meer abstracte uitkomsten van bewegingsonderwijs en sport, zoals het bevorderen van sociale cohesie, maatschappelijke participatie, actief burgerschap en integratie.

Zoals in een toenemend aantal beroepsvelden het geval is, wordt ook het bewegingsonderwijs geconfronteerd met een groeiende vraag naar empirische onderbouwing van de eigen legitimering en doelstellingen. Op welke vorm van kennis en wetenschap zijn beleidsdoelstellingen gebaseerd? Vanwege een gebrek aan empirisch onderzoek op dit gebied in de Nederlandse context zijn we hier nog vooral aangewezen op buitenlandse studies die – weliswaar met de nodige kanttekeningen – evidentie lijken aan te dragen voor de mogelijkheid dat schoolsport en bewegingsonderwijs onder de juiste omstandigheden inderdaad positief kunnen bijdragen aan de motorische, cognitieve, affectieve en sociale ontwikkeling van kinderen (zie bijvoorbeeld [1-3] in bronnenlijst).

De vraag blijft in hoeverre Nederlands beleid op dit terrein kan worden gebaseerd op veelal buitenlands onderzoek. Alleen al de typische ontstaansgeschiedenis van Nederlandse sportclubs (en het grote verschil met bijvoorbeeld Britse of Amerikaanse 'school-sport') en de binding van die sportclubs met scholen [4] geeft aan dat bewegingsonderwijs en schoolsport in Nederland niet gelijk gesteld kunnen worden met andere landen. Waarom bijvoorbeeld sportbeoefening in het ene geval wel en in het andere niet bijdraagt aan de sociale ontwikkeling van kinderen, juist die nuanciering is van groot belang voor onderzoek dat recht wil doen aan de

karakteristieke eigenschappen van zowel de Nederlandse situatie als die van specifieke scholen, buurten of steden.

Het gros van de onderzoeksresultaten op het terrein van bewegingsonderwijs en (school)sport kenmerkt zich door ambiguïteit. Iedere context zorgt voor unieke resultaten, waardoor de conclusies van onderzoeken uit verschillende landen, streken of scholen vanzelfsprekend uiteenlopen. Waardevolle studies op het gebied van schoolsport en bewegingsonderwijs uit bijvoorbeeld de VS, Groot-Brittannië, Australië en Nieuw-Zeeland [3] geven niet meer dan een indicatie van wat de effecten in Nederland zouden kunnen zijn. Gedegen wetenschappelijk en langlopend onderzoek binnen de specifieke context van het Nederlandse bewegingsonderwijs is noodzakelijk, niet alleen om beleid op te kunnen baseren maar ook om een reëel zicht te krijgen op de mogelijkheden, betekenissen, waarden en effecten van het bewegingsonderwijs.

Met twee voorbeelden van innovatief onderzoek willen we illustreren dat wetenschappelijk onderzoek ter onderbouwing van de legitimering van het bewegingsonderwijs nauw betrokken moet worden op specifieke en zorgvuldig beschreven contexten. Daarnaast illustreren deze voorbeelden dat de wetenschappelijke eisen die aan onderzoek worden gesteld bijna per definitie een beperkte reikwijdte van de resultaten impliceert. Vooral dit laatste punt wringt nog al eens omdat er vanuit het beroepsveld behoefte is aan snelle resultaten en eenduidige kennis. Wetenschap vraagt echter om een lange adem en om niet altijd vrolijk stemmende nuanceringen. Het eerste voorbeeld betreft een onderzoek naar de vermeende effecten van extra-curriculaire interscolaire schoolsport (wedstrijden buiten de lessen om waarbij scholen tegen elkaar strijden). Dit is een interessant terrein, omdat buitenlandse onderzoeken een indicatie geven van gunstige effecten die overeen komen met de eerder genoemde beleidsdoelen van de Nederlandse regering. Bovendien staat de extra-curriculaire sport in Nederland nog in de kinderschoenen maar zijn er wel interessante ontwikkelingen gaande. Daarna zal een innovatieve onderzoekstechniek besproken worden die in het bewegingsonderwijs gebruikt kan worden.

Onderzoeksvoorbeeld 1: Effecten van schoolsport

Volgens de overheid kan sport 'bijdragen aan de binding die leerlingen met hun school hebben' (*Tijd voor Sport*, 2005). Sport zou daardoor in combinatie met andere vakken bij kunnen dragen aan het verminderen van verzuim en het verbeteren van onder andere concentratie en schoolprestaties. Uit verschillende onderzoeken blijkt inderdaad dat interscolaire sportwedstrijden wel eens gunstige effecten zouden kunnen hebben op leerlingen en hun school. Deelname aan sport zorgt volgens deze onderzoeken voor een grotere kans op het afmaken van een vervolgstudie [5], hogere zelf ingeschatte schoolprestaties [6], verminderde schooluitval [7-8] en betere schoolcijfers [9]. Het is ook hier de vraag of deze effecten in de Nederlandse onderwijssituatie standhouden. Zoals gezegd

heerst er in Nederland een ander sportklimaat dan in de Angelsaksische landen. Daarnaast is de schaal waarop interscolaire school-sport in Nederland plaatsvindt veel kleiner. Er zal dus onderzocht moeten worden wat scholen in Nederland beweegt om mee te doen aan schoolsport, wat de effecten zijn van schoolsport en hoe er voor gezorgd kan worden dat er meer scholen gaan meedoen.

Als we bijvoorbeeld kijken naar de 20 scholen die met de meeste teams meedoen aan de *Mission Olympic* -evenementen (de scholencompetitie van de KVLO), blijkt dat deze scholen uit de grotere steden komen. Een verklaring hiervoor zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat scholen in de grotere steden graag meedoen aan een dergelijk sportevenement, omdat zij zich willen profileren ten opzichte van andere scholen. Scholen uit kleinere gemeenten hebben deze drang tot profilering wellicht minder, omdat er minder 'concurrentie' is van andere scholen in dezelfde gemeente. Ook blijken deze 20 scholen een gevarieerde levensbeschouwelijke grondslag te hebben (elf scholen zonder geloofsgrondslag, zes protestants-christelijke scholen en drie katholieke scholen). Opvallend hierbij is dat islamitische scholen niet vertegenwoordigd zijn, maar dat de verdeling van openbare scholen en bijzondere scholen nagenoeg overeenkomt met de algemene verdeling in de samenleving (ongeveer 60% bijzondere scholen).

Deze cijfers zeggen op zichzelf nog weinig, maar ze zijn wel relevant als uitgangspunt in een meer diepgaande analyse van de diverse variabelen die een rol lijken te spelen bij het wel of niet (actief) deelnemen aan een interscolaire sportactiviteit. Daarnaast zou onderzoek naar de effecten van schoolsport in Nederland op bijvoorbeeld de binding met school, schooltrots, schooluitval en psychologisch welbevinden een interessant beeld kunnen geven van de mogelijkheden die dergelijke wedstrijden bieden voor zowel de leerlingen, de school als het beleid in de unieke Nederlandse context. Vooral 'schooltrots' zou een interessante variabele kunnen zijn, met zowel een relatie naar de binding met de school (en daarmee mogelijk ook met schooluitval) als met de sportprestaties die in naam van de school worden geleverd. Het gebruik van rituelen, zoals meer ingeburgerd in Angelsaksische landen, zou wel eens een positief effect kunnen hebben op de binding met de school [4].

Onderzoeksvoorbeeld 2: Waarnemingen van docenten

De legitimeringsdiscussie binnen het bewegingsonderwijs richt zich traditioneel op ambitieuze doelen, zoals gezondheid, welbevinden en de brede ontwikkeling van het kind. Deze aandacht voor de brede legitimering staat in schril contrast tot het empirisch onderzoek naar het concrete handelen en de praktijkkennis van docenten. Welke kennis en welke vaardigheden bepalen in welke contexten de kwaliteiten van een docent, en hoe zijn die kwaliteiten over te dragen en aan te leren?

In de opleiding komen verschillende pedagogische en vaktechnische aspecten naar voren waarin een docent in spe zich moet bekwaamen. Welke groei maken de studenten op die gebieden door en hoe kan deze ontwikkeling zo nauwkeurig en concreet mogelijk in kaart worden gebracht? Docenten leren bijvoorbeeld op een bepaalde manier instructies te geven en de leerlingen te beoordelen. Dit gebeurt bijvoorbeeld door te kijken naar de uitvoering van bewegingshandelingen. Het is daarom interessant om vast te

stellen waar docenten dan precies naar kijken tijdens die activiteiten. Letten ze bijvoorbeeld op de handen en de rechtheid van de benen bij de handstand en kijken ze naar het afzetbeen bij een versprong? Wanneer is de concentratie op het individuele kind gewenst en wanneer is de aandacht voor de hele groep vereist? Welke factoren bepalen een succesvolle verdeling van aandacht en hoe uiten deze verschillen in aandacht zich in het (kijk)gedrag van de docent? Op welke wijze verschilt het handelen van een goede en ervaren docent van een minder ervaren docent? En, niet onbelangrijk: op welke wijze kan die minder ervaren docent leren van de ervaren docent? Er zou bijvoorbeeld bepaald kunnen worden wat de instructies zijn die ALO-studenten over dit soort situaties krijgen. Daarna zou het daadwerkelijke kijkgedrag van de ALO-studenten geanalyseerd kunnen worden met behulp van een eye-tracker (bijvoorbeeld de ASL Mobile-Eye).

Figuur 1: Mobile Eye brilcamera.

Figuur 2: Beeld van Mobile Eye bij een hockeykeeper: rood kruis is punt van aandacht.

Deze brilcamera filmt zowel het oog als de omgeving waarna die beelden over elkaar gelegd worden, waarbij er een omgevingsbeeld ontstaat met de focuspunten van de drager daarin getekend. Op deze manier zou bestudeerd kunnen worden in hoeverre de studenten doen wat ze geleerd is te doen en wat hun ontwikkeling hierin is, waardoor instructies hierop aangepast kunnen worden. Voor zover bekend is er in dit vakgebied nog geen empirisch onderzoek gedaan met oogbewegingsregistratie, terwijl hier waardevolle kennis mee verkregen zou kunnen worden. Ook hier stellen we vast dat dergelijke resultaten een beperkte reikwijdte hebben en pas relevante betekenis krijgen binnen de bredere context van de opleiding en de lessituatie. Betrokkenheid van docenten en studenten bij het ontwerpen en interpreteren van zo'n onderzoek is dan ook cruciaal. Een positief bijeffect van een dergelijk onderzoek zou overigens kunnen zijn dat studenten op een heel praktische en ook speelse wijze in aanraking kunnen komen met wetenschappelijk onderzoek (dat ook binnen de sportcontext inmiddels op allerlei wijzen wordt toegepast).

Tot slot

Wetenschappelijk onderzoek kan een bijdrage leveren aan onderbouwing of nuancering van de claims die worden gedaan ten

aanzien van het Nederlandse bewegingsonderwijs. Wil dergelijk onderzoek geloofwaardig en realistisch zijn, dan moet het wel aan een aantal voorwaarden voldoen. Het moet uiteraard de toets der wetenschappelijke kritiek kunnen doorstaan. Zonder zoiets als wetenschappelijke *peer review* wordt die kennis eenvoudiger ter zijde te schuiven en schiet men mogelijk ook het strategische doel dat met de kennis wordt beoogd, voorbij. Het luider wordende pleidooi om meer *evidence based practice* hoeft overigens niet blind te worden gevolgd. De term, afkomstig uit de medische wereld, is vooral geënt op de legitimering van geneeskundig handelen. Wanneer nu zelfs binnen de geneeskunde groeiende aandacht is voor de beperkingen van een dergelijk ideaal (zeker binnen een complex domein als de zorg) zou het voor een evenzo complexe en veelkleurige praktijk als het bewegingsonderwijs niet verstandig zijn om blind achter deze modieuze roep aan te lopen. De vraag naar *evidence based* is gebaseerd op de vooronderstelling dat een helder onderscheid gemaakt kan worden tussen doelen en middelen van onderwijs. Doelen liggen daarbij vast, en naar de effectiviteit van de middelen kan (experimenteel) onderzoek worden gedaan. Doelen van onderwijs kunnen echter nooit op experimentele wijze worden aangetoond, maar moeten altijd onderwerp zijn van democratisch overleg [10]. Wanneer het doel van bewegingsonderwijs wordt geformuleerd als: het vergroten van kracht en uithoudingsvermogen van kinderen, dan is het een koud kunstje om daar de *evidence based* middelen bij te bedenken. Geen enkel experiment zal echter kunnen aantonen dat een dergelijk doel misschien wel onjuist en onwenselijk is.

ADVERTENTE

Er valt, voor wat betreft het bewegingsonderwijs, veel voor te zeggen om de notie *evidence based* in te ruilen voor *evidence-informed practice*. Daarbij moet *informed* breder worden opgevat dan slechts 'geïnformeerd worden door'; het gaat ook om ondersteunen, stimuleren en niet in de laatste plaats: het voeden van een praktijk met kennis, met als doel een bijdrage te leveren aan de professionaliteit en kwaliteit van het bewegingsonderwijs. Het gaat er niet om voor eens en altijd een positief effect aan te tonen van, pak 'm beet, een uur meer LO in de week, maar om een bijdrage te leveren aan de kennis waarom er in welke gevallen wel of niet sprake is van een 'goede praktijk' en hoe een opleiding gebruik kan maken van die kennis. Professionaliteit kan echter nooit louter worden opgemaakt uit wetenschappelijke 'evidentie'. Iedere vorm van 'evidentie' is namelijk diep geworteld in professionaliteit zelf en kan daarom nooit worden losgekoppeld van het oordeel van professionals. In de woorden van Paul Glasziou: 'I suggest we start with evidence informed practice and add a little wisdom.' [11]

Referenties

- Borghouts, L., Gym tussen wens en werkelijkheid. *Lichamelijke opvoeding*, 2009. 1: p. 33-37.
- Etnier, J.L., et al., The influence of physical fitness and exercise upon cognitive functioning: A meta-analysis. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 1997. 19(3): p. 249-277.
- Feldman, A.F. and J.L. Matjasko, The role of school-based extracurricular activities in adolescent development: A comprehensive review and future directions. *Review of Educational Research*, 2005. 75(2): p. 159-210.
- Stokvis, R., Social functions of high school athletics in the United States: A historical and comparative analysis. *Sport in Society*, 2009, 12: 9, 1236 - 1249.
- Troutman, K.P. and M.J. Dufur, From high school jocks to college grads - Assessing the long-term effects of high school sport participation on females' educational attainment. *Youth & Society*, 2007. 38(4): p. 443-462.
- Lindner, K.J., Sport participation and perceived academic performance of school children and youth. *Pediatric Exercise Science*, 1999. 11(2): p. 129-143.
- Mahoney, J.L. and R.B. Cairns, Do extracurricular activities protect against early school dropout? *Developmental Psychology*, 1997. 33(2): p. 241-253.
- Mcneal, R.B., Extracurricular Activities and High-School Dropouts. *Sociology of Education*, 1995. 68(1): p. 62-80.
- Marsh, H.W. and S. Kleitman, School athletic performance: Mostly gain with little pain. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 2003. 25: p. 205-228.
- Biesta, G.J.J., Why 'what works' won't work. Evidence-based practice and the democratic deficit of educational research. *Educational Theory* 2007. 57(1): p. 1-22.
- Glasziou, P., Evidence based medicine: does it make a difference? Make it evidence informed practice with a little wisdom. *British Medical Journal*, 2005. 330(7482): p. 92.

Correspondentie:

i.vanhilvoorde@fbw.vu.nl

Videofeedback verbetert bewegingsuitvoering in de gymles

Uit onderzoek (naar het werpen van een bal) is gebleken dat het geven van een voorbeeld vóóraf op video, ondersteund door verbale aanwijzingen, een groter leereffect geeft dan alleen verbale feedback óf alleen een videovoorbeeld (3). Er is echter nog niet of nauwelijks goed onderzoek gedaan naar het leereffect van persoonlijke videofeedback in de gymles. Met andere woorden: verbeteren leerlingen meer als ze zichzelf na de beweging terugzien op video? Dit artikel beschrijft achtereenvolgens twee verschillende onderzoeken die hiernaar zijn uitgevoerd door studenten van Fontys Sporthogeschool. Met interessante uitkomsten voor het bewegingsonderwijs!

Door: Lars Borghouts, Martijn van Bokhoven, Robert van Boxtel

In het bewegingsonderwijs is het geven van feedback aan leerlingen over het motorisch leerproces een vanzelfsprekendheid. Daarbij is het van belang om goed na te denken over de optimale vorm van feedback geven: geef je bijvoorbeeld feedback over de uitvoering, of over het resultaat? En geef je alleen verbale feedback, of laat je ook altijd een voorbeeld zien (1)? Uit de praktijk weten we dat het vooraf uitleggen van een beweging bijna ondoenlijk is zonder het eerst te laten zien. En als we een leerling achteraf verbale feedback geven (bijvoorbeeld: “je moet je arm strekken”), dan doen we dit meestal tegelijkertijd voor. Maar je kunt je afvragen of het niet effectiever is als een leerling zichzelf terugziet. Op die manier krijg je immers pas echt een beeld van hoe je eigen bewegingsuitvoering eruit ziet. Hoewel vele scholen

tegenwoordig videoapparatuur hebben, is het eigenlijk verbaazingwekkend hoe weinig deze middelen worden ingezet bij de gymles (2).

Onderzoek 1: effect van video- en onderlinge feedback op uitvoering

In dit onderzoek, uitgevoerd op Murrays Bay Intermediate School in Nieuw Zeeland, werd aan twee groepen van twaalf leerlingen lesgegeven mét en zonder videofeedback. De leerlingen waren van de zogenaamde ‘high performance group’; een soort sportklassen. De gemiddelde leeftijd was dertien jaar. Achtereenvolgens werden de bovenhandse strekwerp met een tennisbal en de badminton-lobservice aangeleerd. Bij de eerste vaardigheid had ene groep videofeedback en de andere alleen verbale feedback, bij de volgende vaardigheid was dit andersom (een zogenaamd *crossover* onderzoeksontwerp). Elke vaardigheid kwam vijf weken aan bod, één les per week. In de eerste en de laatste les werd de vaardigheid van de leerlingen beoordeeld. Dit gebeurde aan de hand van een observatielijst, door onafhankelijke docenten die niet wisten welke groep videofeedback had gehad. Voor de videofeedback werd gebruikgemaakt van het programma Dartfish.

Feedback op de bewegingsuitvoering op de video werd gegeven met de *interpersonal process recall* techniek (IPR). Dit houdt kort gezegd in dat leerlingen zichzelf beoordeelden én elkaar feedback gaven, aan de hand van een observatievragenlijst. De docent heeft hierbij een meer begeleidende rol, in plaats van sturend. Meer hierover in het artikel van Martijn van Bokhoven in het praktijkkatern.

In tabel 1 staan de resultaten voor de verschillende groepen en condities. De resultaten van de strekwerp en lobservice zijn hierbij samengevoegd. Uit de tabel is op te maken dat de leerlingen die met videofeedback en IPR gewerkt hebben 1,0 punten vooruit gegaan zijn op een schaal van 10. De groep met alleen verbale feedback is 0,5 punten vooruit gegaan. Uit de statistische analyses (ANOVA) blijkt dat er voor de gehele groep een effect was van de lessenreeks: als je de hele groep bekijkt dan hebben ze na de lessenreeks een significant ($p < 0,001$) hoger cijfer dan ervoor. Tevens blijkt dat de video met IPR-groep significant ($P < 0,002$) meer vooruit gegaan is dan de groep met alleen verbale feedback door de docent.

	Gemiddelde	Minimum	Maximum
Video-IPR voor	5,9 ± 0,4	5,0	6,5
Verbaal voor	5,9 ± 0,4	5,0	6,6
Video-IPR na	6,9 ± 0,4	6,1	7,6
Verbaal na	6,4 ± 0,5	5,5	7,6

Tabel 1: Beoordeling van de bewegingsuitvoering op schaal 1-10 voor en na de lessenreeks, met of zonder videofeedback-IPR.

Onderzoek 2: effect videofeedback op scores en uitvoering

Dit onderzoek vond plaats op het Willem van Oranje College (WvOC) te Waalwijk. Twee klassen (havo) kregen een lessenreeks basketbal waarbij de kern gericht was op het aanleren van de lay-up, twee andere klassen (havo/atheneum) leerden een setshot. De ene klas maakte daarbij steeds gebruik van videofeedback, met daarbij verbale aanwijzingen van de docent, de andere klas kreeg alleen aanwijzingen. In totaal deden 109 leerlingen mee. De lessenreeks bestond uit drie blokken. Voor videofeedback werd gebruikgemaakt van het programma TimeWarp 3.0. Deze lessen waren op details na hetzelfde als de lessen zonder videofeedback. De pogingen van de leerlingen werden maar op één basket vastgelegd door de camera. De leerlingen moesten daarom steeds van basket wisselen om ook een keer bij de basket te komen met videofeedback. Na iedere poging die gefilmd werd was het mogelijk voor de leerlingen om zichzelf terug te zien. Samen met de leraar bekeek de leerling de eigen uitvoering en de leraar gaf daarbij korte, eenvoudige feedback. De leerlingen hebben per les de mogelijkheid gehad zichzelf zo'n 8 à 10 keer terug te zien. Tijdens de lessen zijn er verschillende cameraposities gebruikt. Zo kunnen de leerlingen zichzelf van allerlei kanten zien. Met videofeedback is het ook mogelijk pogingen van leerlingen op te slaan

en in herhaling af te spelen. Iedere les werden er verschillende pogingen samen met de leerlingen besproken. Goede pogingen van leerlingen, maar ook minder goede pogingen. Ook werd een videobeeld van een professional besproken aan het begin van les 2. Deze herhalingen zijn in slow motion afgespeeld. Ook zijn er tijdens een les de herhalingen van de leerlingen naast die van een professional afgespeeld, om het verschil te kunnen zien. In de eerste les vond een voormeting plaats, nadat de leraar de vaardigheid voorgedaan had en de leerlingen vijf minuten hadden mogen oefenen. Alle leerlingen kregen vervolgens vijf pogingen voor een lay-up of setshot en deze pogingen werden gefilmd. De techniek werd aan de hand van deze opnames wederom beoordeeld met een beoordelingslijst door een onafhankelijke docent LO. Er konden maximaal 20 punten worden behaald. Ook werd het aantal scores (hoe vaak gaat de bal erin) geteld. In de laatste les vond dezelfde beoordeling plaats. Los van het gebruik van video bleek de techniek significant verbeterd te zijn in zowel de lay-up – als de setshotgroep ($p < 0,001$). Echter, zowel voor lay-up als setshot gold dat de groep met videofeedback significant meer vooruit was gegaan dan de groep zonder (tabel 2 en figuur 1).

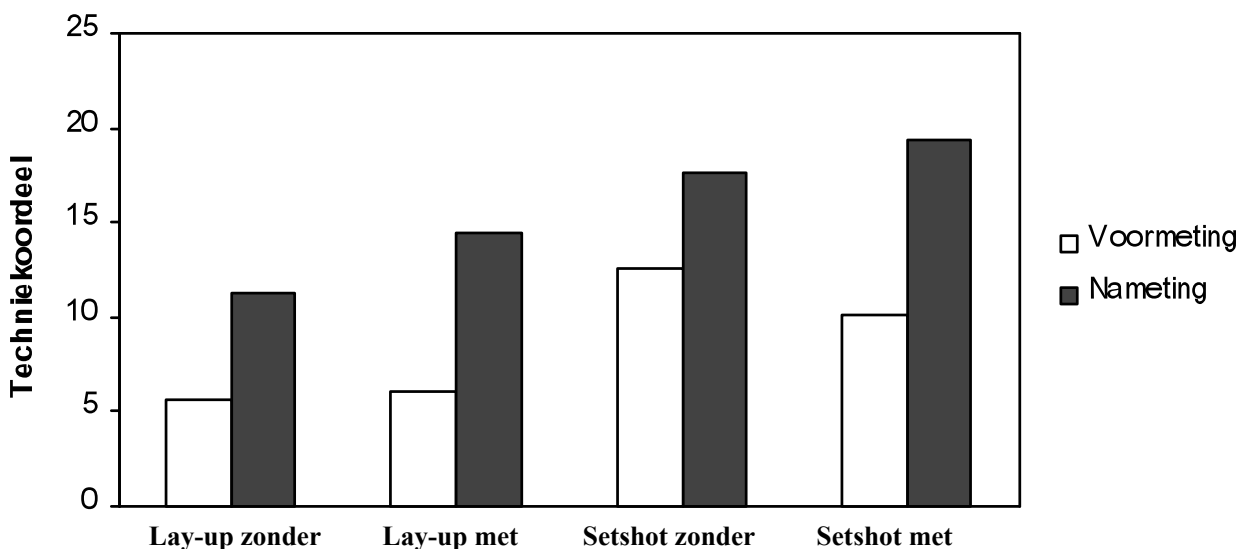
De lessenreeks lay-up leidde voor de totale groep (ongeacht het gebruik van video) tot een significante toename in het aantal

	Lay-up zonder video (N=18)	Lay-up met video (N=25)	Setshot zonder video (N=17)	Setshot met video (N=23)
Voormeting	5,6 ± 4,6	6,0 ± 4,5	12,6 ± 4,0	10,1 ± 4,3
Nameting	11,3 ± 4,9	14,5 ± 3,8	17,7 ± 3,3	19,3 ± 2,5
Vershil voor/na	5,8 ± 3,3	8,5 ± 3,7 ^a	5,1 ± 2,2	9,2 ± 4,2 ^b

^a Significant verschillend van zonder video, $p = 0,017$

^b Significant verschillend van zonder video, $p = 0,001$

Tabel 2: Techniekbeoordelingen (gemiddelde ± standaarddeviatie)

Figuur 1: Techniekbeoordeling voor en na de lessen, met en zonder video

	Lay-up zonder video (N=18)	Lay-up met video (N=25)	Setshot zonder video (N=17)	Setshot met video (N=23)
Voormeting	1,1 ± 1,3	0,9 ± 0,9	1,4 ± 1,3	1,3 ± 1,2
Nameting	1,8 ± 1,5	2,1 ± 1,3	1,0 ± 1,2	1,6 ± 1,1
Verschil voor/na	0,7 ± 1,3	1,2 ± 1,4 ^{ns}	-0,4 ± 1,5	0,3 ± 1,4 ^{ns}

^{ns} Niet significant verschillend van zonder video (p>0,1).

Tabel 3: Scores (gemiddelde ± standaarddeviatie)

scores. Deze gingen gemiddeld van 1,0 ± 1,1 naar 2,0 ± 1,4 (p <0,001). Er was echter geen significant verschil in toename tussen de groepen met en zonder video (tabel 3). De lessenreeks setshot leidde voor de totale groep (ongeacht het gebruik van video) *niet* tot een significante toename in het aantal scores. Deze gingen gemiddeld van 1,33 ± 1,2 naar 1,35 ± 1,2 (p >0,1). Zoals tabel 3 laat zien was er ook geen significant verschil tussen de groepen met en zonder video. Echter, omdat voor de nameting bij de setshotgroep naar een andere gymzaal moest worden uitgeweken, hingen de baskets tijdens deze nameting hoger dan tijdens de voormeting. Dit kan de resultaten hebben beïnvloed.

Discussie

Uit deze twee (relatief kleinschalige) onderzoeken blijkt dat videofeedback in korte tijd kan leiden tot een groter leerresultaat op gebied van bewegingsuitvoering. In het eerste onderzoek was de feedback gecombineerd met het onderling feedback geven door leerlingen. Het is dus niet met zekerheid te zeggen of het effect alleen lag aan het gebruik van video. Bij het tweede onderzoek echter, is er behalve videofeedback zo veel mogelijk dezelfde didactische aanpak gehanteerd. Toch nam ook daar de techniek van setshot en lay-up meer toe bij het gebruik van videofeedback. Op het aantal scores echter, was er bij zowel setshot als lay-up geen effect waar te nemen. Dit lijkt in eerste instantie wellicht opmerkelijk. Echter, de lessenreeksen waren ook gericht op het 'correct' uitvoeren van de beweging, en niet zo zeer op 'zo veel mogelijk scoren'. Als dat laatste het doel van de les was geweest, hadden er waarschijnlijk gewoon zo veel mogelijk doelpogingen ondernomen moeten worden. Ook de feedback was steeds gericht op de uitvoering (knowledge of performance) en niet op het scoren zelf (knowledge of results). Dus vanuit dat oogpunt bezien is het resultaat wellicht toch niet zo verassend. Concluderend kan worden gesteld dat videofeedback binnen korte tijd kan leiden tot meer leerwinst als het gaat om techniek. Of ook het resultaat (scores) kan stijgen door videofeedback, zou met een andere lesaanpak onderzocht moeten worden. Uit het eerste onderzoek blijkt verder dat leerlingen zichzelf en elkaar met behulp van video zichtbaar dusdanig feedback kunnen geven, dat ook dit leidt tot een grotere leerwinst dan bij lessen zonder video. Op grond van deze conclusies zou het gebruik van video in de les LO gestimuleerd moeten worden.

Bronnen

Cranenburgh, B. van (2009). Motorisch leren: nieuwe inzichten voor het bewegingsonderwijs. *Lichamelijke Opvoeding*, 8.

Borghouts L.B. (2005). Videoanalyse in de les LO. *Lichamelijke Opvoeding* 10: 9-11.

Kernodle, M. & Carlton, L. (1992). *Journal of Motor Behavior*, 24, 187-196.

Correspondentie:

l.borghouts@fontys.nl

ADVERTENTE

Actieve groepsvakanties!

Bij ons in de Zwitserse Alpen staan we nooit stil. Wakeboarden, waterskieën, mountainbiken en raften, een gegarandeerde spetterende actieve vakantie.

Kijk snel op www.swissadventure.nl of bel voor meer informatie **06 164 30 119** en boek jouw vakantie van het jaar!

Bewegen, Sport en Maatschappij, een prachtvak

Het vak Bewegen, Sport en Maatschappij (BSM¹) bestaat ruim tien jaar. Sinds augustus 2007 is de studielast verhoogd. Dat is een mooie gelegenheid voor het verdiepen van de (sub)domeinen en een koppeling te maken tussen theorie en praktijk voor de leerlingen. Het aantal scholen dat BSM aanbiedt groeit, inmiddels wordt het vak op zo'n 150 scholen gegeven. Wat zijn de ontwikkelingen die in de afgelopen tien jaar plaatsvonden en is BSM rijp als centraal examenvak? Door: Guus Klein Lankhorst en Hilde Bax

Landelijke ontwikkelingen

In 2007 startte de vernieuwing van de tweede fase in havo en vwo. De naam LO2 wordt gewijzigd in BSM. De studielast werd bij het havo gaat van 240 naar 320 klokuren en bij het vwo van 280 naar 440 uur. Hiermee werd de studielast gelijk getrokken met de andere keuze-examenvakken. De docenten kregen meer tijd om een goede invulling te geven aan de eindtermen. In datzelfde jaar zijn de eindtermen geglobaliseerd. Bij het havo zijn ze teruggebracht van 54 naar 16 en bij het vwo van 68 naar 19 subdomeinen. Dat betekent dat docenten meer ruimte krijgen voor de inrichting van BSM. Dat kan leiden tot kwaliteitsverbetering, maar het biedt allerminst een garantie daarop.

De KVLO stimuleert BSM

In het havo bestaat vanaf 1999 en voor vwo vanaf 2000 de mogelijkheid in het vrije deel LO2 als examenvak te kiezen. Het leidend principe voor LO2 werd geformuleerd als 'het kunnen kiezen, arrangeren en begeleiden van bewegingssituaties voor zichzelf maar vooral voor anderen' en dat geldt ook nu nog voor BSM. Het vak is bedoeld voor leerlingen die gemotiveerd zijn en die beschikken over een redelijke bewegingsvaardigheid. Het is nadrukkelijk de bedoeling dat het examenvak doorstoomrelevantie biedt voor vervolgstudies waarbij bewegen en sport van betekenis zijn. De KVLO stimuleert de ontwikkeling van het keuzevak op verschillende

manieren. Vanaf de start van het keuzevak organiseert de KVLO in samenwerking met de SLO een jaarlijkse landelijke studiedag voor docenten die dit vak op hun school hebben en misschien gaan krijgen. Veel docenten functioneren in een netwerk

en komen jaarlijks ongeveer vier keer bij elkaar om ideeën en ervaringen te delen. Er zijn folders ontwikkeld voor leerlingen en schoolleiders om hen te informeren over de mogelijkheden met BSM. Elk jaar vragen scholen zo'n 3000 folders aan. Tevens is er een PowerPointpresentatie ontwikkeld die alle scholen kunnen gebruiken om doelgroepen de kansen van BSM te kunnen tonen.

Daarnaast is er een website: <http://www.kvlobsm.nl> waar onder andere een informatiepakket staat voor startende scholen en een overzicht van alle scholen in Nederland die BSM aanbieden. Ook houdt de KVLO bij hoeveel leerlingen het vak volgen in Nederland. Uit een steekproef onder 159 BSM-scholen hebben 75 scholen gereageerd. Ter illustratie staan de leerlingenaantallen in de onderstaande tabel:

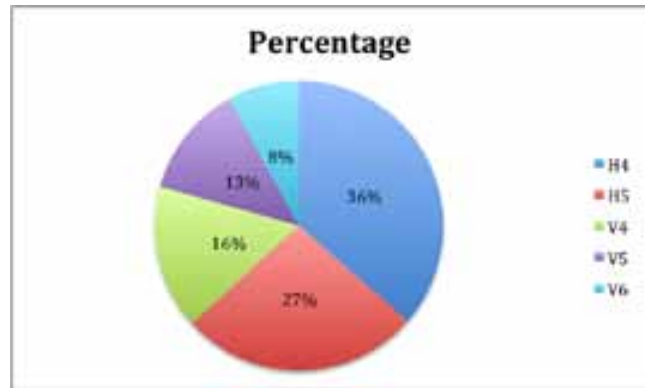
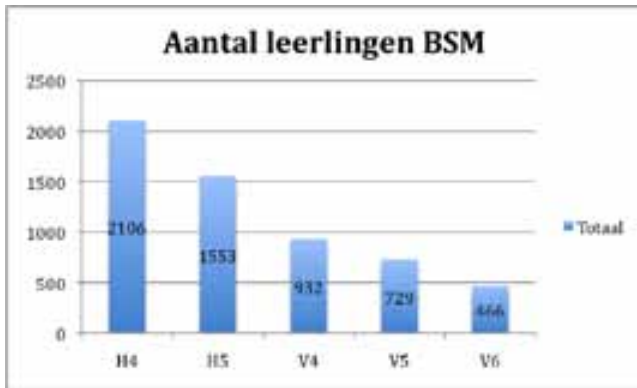
School (2009)	H4	H5	V4	V5	V6	Totaal
Gemiddeld	32	26	21	17	14	90
Totaal	2106	1553	932	729	466	5786
Percentage	36%	27%	16%	13%	8%	100%

Tabel 1: Leerlingen aantallen BSM van 75 scholen

Figuur 1: PowerPointpresentatie

Figuur 2: aantallen leerlingen BSM

Dit jaar is er bovendien een poster ontwikkeld voor leerlingen op de scholen. Een nieuwe manier om leerlingen enthousiast te maken voor BSM.

Centraal examen voor BSM?!

Momenteel is BSM het enige keuzevak zonder centraal examen. Moet deze uitzonderingspositie gekoesterd worden of wordt het tijd evenals de andere vakken te gaan voor een valide centrale toetsing? Naar aanleiding van geluiden in het werkveld is in 2006 een kleinschalig onderzoek gedaan via de e-mail. Daarbij was het doel om het draagvlak voor BSM als centraal examenvak (CE) te achterhalen. Van de 69 respondenten, was 47% vóór invoering van een CE, 40% was tegen en 13% maakte

het niet uit. Onder de docenten was de respons 50%. Er is ook een onderzoekje gedaan bij het management. Het ging over de consequenties van invoeren van BSM als CE en de impact op het management van schoolleiders. De meerderheid, 53% gaf aan geen problemen te zien bij invoering of juist het zelfs toe, 24% had twijfel en wist niet of het negatieve consequenties zal gaan geven, 23% was geen voorstander en verwacht problemen. NB: er waren 129 schoolleiders bevestigd met een (lage) respons van 15%. Deze cijfers geven slechts een indicatie.

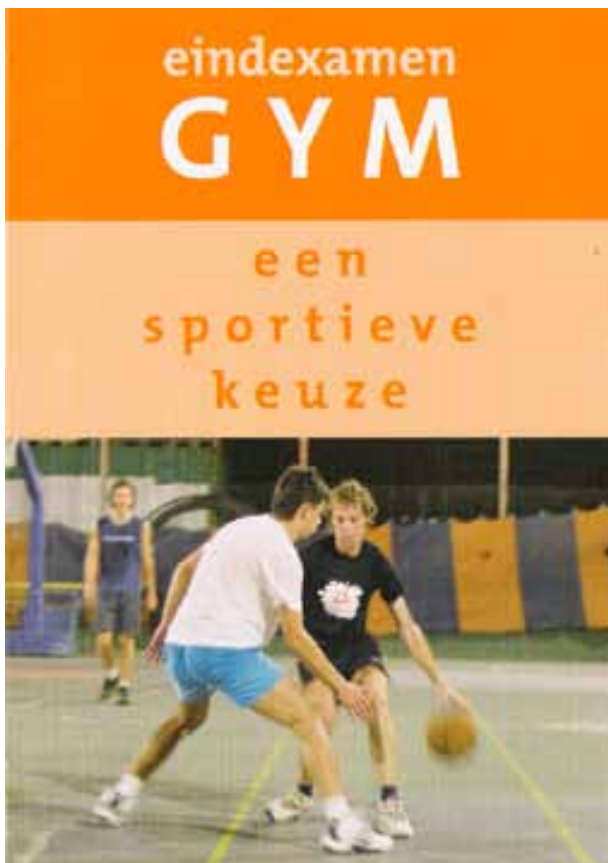
Boekgebruik in BSM

Tijdens een netwerkbijeenkomst van de SLO voor BSM-scholen in 2007 werd een

steekproef gehouden onder 18 scholen over het gebruik van ondersteunende literatuur. Tweederde van de scholen gebruikt een boek². Degenen die geen boek gebruiken hebben meestal een eigen methode ontwikkeld en zijn vaak niet tevreden over de boeken die op de markt voorkomen. Criteria die voor studiemateriaal gelden zijn: een goede aansluiting op de praktijk, flexibel in te zetten, keuzemogelijkheden en een compleet geheel, inclusief EHBSO. Bovendien wordt een goede prijs-kwaliteitsverhouding benadrukt.

De toekomst

Zal het aantal scholen dat BSM aanbiedt aan haar leerlingen blijven toenemen? Als het vak leerlingen kwaliteit op school en

Afbeelding 1: folders eindexamen

EXAMEN DOEN IN GYM?

Kies Bewegen, Sport en Maatschappij (BSM)

Beroep in de sport?

Keuzeactiviteiten

Beter leren bewegen

Organiseren en leiding geven

Leren over gezondheid

Meer uren gym

IETS VOOR JOU?

Vraag je gymleraar naar BSM.
Meer informatie op: www.kvlobsm.nl

goede kansen biedt voor hun toekomst dan is dat zeker. Daarvoor is een goed programma en eigentijds ondersteunend lesmateriaal nodig. Je wordt van harte uitgenodigd om mee te werken en te denken over een kwaliteitimpuls voor BSM. Daarvoor kun je contact opnemen met Guus Klein Lankhorst.

Noten

- 1 Deze naam geldt vanaf augustus 2007, daarvoor heette het keuze-examenvak in havo en vwo LO2 havo/vwo.
- 2 De boeken die gebruikt worden zijn: *Bewegen, sport en maatschappij*, K. Boon, R. Pecht e.a. (2008), *Time Out*, H. Bax, Dic Houthoff e.a. (2000) *Katernen Lichamelijke Opvoeding voor de tweede fase voortgezet onderwijs zoals: Bewegen en gezondheid 1 en 2, Bewegen en regelen, Bewegen en samenleving* C. Mooij, B. Brouwer e.a. (1999), *Tijd voor bewegen*, H. Bax, E. Timmers e.a. (2000).

Hilde Bax is beleidsmedewerker hoofdbestuur bij de KVLO

Guus Klein Lankhorst is hoofdbestuurslid met BSM in de portefeuille

Correspondentie:

guus.kleinlankhorst@kvlo.nl

Afbeelding 2: poster BSM

ADVERTENTE

→ BASISDOCUMENT-REEKS WERKEN AAN BEWEGINGS- ONTWIKKELING VAN KINDEREN

Basisdocument Bewegingsonderwijs

Standaardwerk voor het bewegingsonderwijs op de basisschool, waarin leerlijnen en tussendoelen voor een longitudinale lijn van 4 t/m 12 jaar centraal staan. Uitvoerig worden de methodische/didactische aspecten beschreven van activiteiten binnen de 31 bewegingsthema's die vanuit de leerlijnen zijn onderscheiden. Er is veel aandacht voor leerhulp op maat en reguleringsdoelen bij verschillende leeftijdsgroepen. De cd-rom geeft inzicht in de leerlijnen en tussendoelen met behulp van zo'n kleine 200 filmfragmenten.

ISBN: 978-90-72335-36-4
Prijs: € 52,50 incl. btw

SPORTIEF!

Met dit aantrekkelijke leerlingenboekje kunnen kinderen in de bovenbouw van het basisonderwijs zelfstandig hun vorderingen bijhouden. De tussendoelen zijn toegankelijk beschreven en de talrijke illustraties bieden de leerlingen belangrijke ondersteuning. Door regelmatig gebruik van dit boekje kunnen de betrokkenheid en inzicht in eigen bewegen bij leerlingen vergroot worden.

ISBN: 978-90-72335-29-6
Prijs: € 2,50 incl. btw

BELEVES; leerlingvolgsysteem bewegingsonderwijs

BELEVES is een gebruiksvriendelijk digitaal leerlingvolgsysteem, gebaseerd op de leerlijnen en tussendoelen uit het Basisdocument Bewegingsonderwijs. Door gericht te kijken kan er gestructureerd en planmatig gewerkt worden aan de bewegingsontwikkeling van kinderen. De tussendoelen maken het mogelijk de vorderingen van individuele leerlingen te observeren. Op basis van die observaties kan leerhulp geboden worden en kunnen bewegingsarrangementen aangepast worden.

ISBN: 978-90-72335-40-1
Prijs: € 49,90 incl. btw

DEZE UITGAVEN ZIJN TE BESTELLEN VIA WWW.JANLUITINGFONDS.NL

Jan Luiting Fonds

In samenwerking met Arko Sports Media

Wat als grenzen vervagen?

Het digitale tijdperk heeft geleid tot andere, nieuwe vormen van contact tussen leraren en leerlingen. Contacten tussen leraar en leerling via e-mail en MSN beginnen meestal zakelijk met veranderingen in het rooster, het opgeven van huiswerk. Maar na enige tijd verschijnen de kruisjes en de hartjes en dan gaat het mis. Dit artikel gaat over de risico's van digitale contacten en de vervagende grenzen daarvan. We gaan in op de noodzaak van sociaal veiligheidsbeleid op scholen, de huidige wet- en regelgeving en de nieuwe wet op het gebied van bescherming van kinderen tegen seksuele intimidatie, die specifiek gericht is op de soms vergaande risico's van digitale contacten. Door: Alien Zonnenberg en Sandra Roelofsen

Nieuwe communicatiemogelijkheden worden in het onderwijs volop gebruikt. Naast de noodzakelijke schoolcontacten via de elektronische leeromgeving en schoolmail is het niet ongebruikelijk dat leerlingen de mobiele nummers en privé e-mailadressen van leraren kennen. En tijdens het chatten, sms'en, MSN'en, twitteren en plaatsen van berichten op Hyves en Facebook komt het regelmatig voor dat de professionele grens tussen leraren en leerlingen vergeten wordt. Dit geldt vooral, maar niet alleen, voor jonge leraren, die lesgeven aan leerlingen die soms maar net even jonger zijn. Jaarlijks komen er bij de Inspectie van onderwijs enkele honderden meldingen binnen over leraren en andere schoolmedewerkers die leerlingen seksueel misbruikt of geïntimideerd hebben. Steeds vaker lijken de eerste stappen daartoe te ontstaan op de digitale snelweg.

Een vertrouwensinspecteur onderwijs zegt hierover: "Wat wij wel kunnen stellen is dat het aantal meldingen van grensoverschrijdend gedrag via de moderne communicatie middelen toeneemt. In het afgelopen jaar hebben de vertrouwensinspecteurs workshops verzorgd voor de vierdejaars leerlingen op de pabo's en daar viel op dat deze studenten, kinderen van de ict-generatie, het absoluut geen punt vinden om zaken als e-mailadressen, hyvesadressen en zo meer te delen met hun leerlingen. Zij zien zelfs de mogelijke risico's daar niet van in."

Dat die risico's er wel degelijk zijn valt bijvoorbeeld te lezen in het volgende krantenbericht:

'Machtsmisbruik en MSN-contact docent'

Ouders van een 15-jarige leerlinge van een BVE-instelling dienen een klacht in tegen een docent van hun dochter wegens machtsmisbruik. Uit MSN-contacten die de ouders onder ogen hebben gekregen blijkt dat deze zijn grenzen als docent ver heeft overschreden en dat er over en weer sprake was van verliefdheid. De ouders menen dat sprake is van machtsmisbruik en verzoeken om passende maatregelen tegen de docent.

De zaak wordt door de ouders aangebracht bij de Landelijke Klachtencommissie BVE, die als volgt oordeelt:

De Commissie concludeert dat klagers (de ouders) het gedrag van verweerder (de aangeklaagde leraar) terecht als ongewenst seksueel getinte aandacht van verweerder jegens hun dochter hebben aangemerkt en oordeelt de klacht gegrond. De Commissie oordeelt dat verweerder

seksueel getint MSN-contact met de dochter van klagers heeft onderhouden en acht dit uitermate onprofessioneel en ongepast gedrag van verweerder. Zelfs na het advies van de interne vertrouwenspersoon heeft verweerder zijn contacten met de leerlinge niet afgebouwd. De contacten gingen op dezelfde wijze voort en, zelfs na het opleggen van het contactverbod en na indiening van de klacht, heeft verweerder contact met haar gehouden. Verweerder behoort er als docent van doordrongen te zijn dat hij in zijn contacten met leerlingen de nodige afstand dient te houden. Van verweerder mocht worden verwacht dat hij, op het moment dat de contacten verder gingen dan de gebruikelijke leraar-leerling verhouding, deze contacten zou beëindigen en zijn werkgever en/of klagers en/of de vertrouwenspersoon zou inlichten c.q. raadplegen waarna voor de leerling externe begeleiding gezocht had kunnen worden.

Aangezien er inmiddels een verzoek tot ontbinding van de arbeidsovereenkomst met verweerder is ingediend bij de kantonrechter en de werkgever aangifte heeft gedaan tegen verweerder op verdenking van seksuele intimidatie, laat de Commissie zich niet uit over te nemen maatregelen doch volstaat zij met de opmerking dat naar haar oordeel het eindigen van de arbeidsovereenkomst, gelet op de ernst van het gedrag van verweerder, aangewezen lijkt.

De Commissie wenst ten slotte niet onopgemerkt te laten dat verweerder heeft aangegeven dat er op de instelling, voor zover hem bekend, geen protocol is ten aanzien van het hebben van MSN-contacten met leerlingen. Tevens heeft verweerder gesteld dat het binnen de school ongeschreven beleid zou zijn dat een leerling in ieder geval bij iemand terecht moet kunnen met zijn of haar problemen. Aannemende dat de informatie van verweerder juist is beveelt de Commissie het bevoegd gezag aan een protocol te ontwikkelen en te imple-

menteren t.a.v. MSN-contacten tussen docenten en leerlingen en beleid te ontwikkelen over de omgang van docenten met leerlingen die hulpvragen hebben.

Bron: www.onderwijsgeschillen.nl/ advies 103182

Uit deze uitspraak is onder meer af te leiden dat de school als werkgever richtinggevend moet zijn bij het vormen van beleid en gedragsregels over omgangsvormen. Let wel: de eindverantwoordelijkheid voor het handhaven van professioneel gedrag met leerlingen blijft natuurlijk bij de leraar, ook bij het ontbreken van dergelijk beleid!

Wat kan een school doen om overschrijdend, onprofessioneel gedrag, al dan niet via digitale mogelijkheden, te voorkomen?

Uit bovengenoemde uitspraak blijkt dat de school op de vingers wordt getikt omdat zij geen afspraken of beleid heeft over het gedrag van leraren en leerlingen op internet.

Protocollen waren niet aanwezig en bovendien ontbrak een vertrouwenspersoon waar leerlingen met hun klachten konden komen. Dit zijn al met al de eerste belangrijke elementen om met elkaar tot afspraken te komen.

Gedrageregels binnen en buiten de school, met elkaar in teamverband bespreken en duidelijke gedragsregels vaststellen is geen makkelijke klus. Gelukkig zijn er voldoende goede voorbeelden te vinden, natuurlijk op internet. Het PPSI (Project preventie seksuele intimidatie (www.ppsi.nl)) heeft op haar website veel informatie gepubliceerd. Vooral het onder de aandacht brengen van de nieuwe manieren van communiceren op internet, het chatten en Hyves, zijn aanleiding geweest om scholen te informeren. Het belang van een goede afstemming van omgangs- en gedragsregels binnen de school en vooral de bewustwording van de rol die je als leraar vervult ook op de digitale snelweg moet breed gedragen worden. Zeker voor de nieuwe jonge collega's en stagiaires.

Het teamspel 'Gedragen gedrag' (zie www.ppsi.nl) is daar een prachtige tool voor. In dit spel worden telkens situaties uit de praktijk getoond, waarna de teamleden met elkaar kunnen uitwisselen op welk moment gedrag grensoverschrijdend

wordt. En vervolgens wat je dan met elkaar gaat besluiten. Het bespreken en gezamenlijk formuleren van gedragsregels in de school voorkomt vaak een heleboel ongewenste situaties.

Vragen die je met elkaar kunt beantwoorden zijn bijvoorbeeld: Ga je chatten met je leerlingen? Wat betekent Hyves voor jou in de relatie met leerlingen. Wat spreek je af over e-mailgedrag? Wat doe je wanneer een leerling voortdurend sms'jes stuurt naar jouw mobiel?

Op welk moment trek je aan de bel als je ziet dat er een ongewenste situatie ontstaat met een collega en een leerling? Ben je verplicht om dit te melden?

Aan de hand van casuïstiek komen deze vragen aan de orde, juist op het grensvlak van toelaatbaar of ongepast. Hierdoor wordt duidelijk dat digitale omgang soms een glijdende schaal is van een duidelijk leraar-leerlinggesprek naar steeds intiemer persoonlijk contact.

Het maken van helder beleid over de omgang van leerlingen met leraren (en alle overige schoolmedewerkers!) en uiteraard ook personeel onderling is een onderdeel van de schoolveiligheid.

Naast regels en beleid van de school hebben alle betrokken partijen ook te maken met wet- en regelgeving op het gebied van sociale veiligheid in het onderwijs.

- Op grond van de Wet op de Kwaliteitszorg zijn alle scholen verplicht om een objectieve behandeling te verzorgen over klachten, maatregelen en gedrag. Elke school dient een klachtenregeling te hanteren en aangesloten te zijn bij een onafhankelijke instantie die klachten afhandelt.
- Op grond van de Wet op Arbeidsomstandigheden (Arbo-wet) zijn scholen als werkgever verplicht om leerlingen en personeel te beschermen tegen seksuele intimidatie, agressie, geweld en pesten (ook cyberpesten!).
- De Wet seksuele intimidatie in het onderwijs, ook wel de Meld- en aangifteplicht genoemd, verplicht tot het zorgvuldig omgaan met strafbare feiten gepleegd binnen de schoolsituatie. Deze wet is van toepassing op alle situaties waarin sprake is van een mogelijk zedendelict tussen een medewerker van de school en een minderjarige leerling (jonger dan 18 jaar). Dit geldt voor handelingen binnen of in samenhang met (voortvloeiend uit)

de schoolsituatie. Onder een medewerker van de instelling vallen niet alleen personeelsleden, maar ook personen die buiten dienstverband werkzaamheden verrichten voor de school, zoals stagiaires, schoonmaakpersoneel en vrijwilligers.

Elk personeelslid is *meldplichtig* bij een vermoeden van een zedenmisdrijf (ontucht, aanranding, verkrachting). Het bevoegd gezag van een school is *verplicht* aangifte te doen bij politie/justitie na een melding van een vermoedelijk zedenmisdrijf en na overleg met de vertrouwensinspecteur.

- Een aangifte op grond van de meld- en aangifteplicht zoals hierboven beschreven is gebaseerd op het Wetboek van Strafrecht, artikel 249. In dit artikel wordt ontucht binnen gezagsverhoudingen en door (onder meer) een onderwijsmedewerker met een minderjarige leerling strafbaar gesteld. Dat dit geen loze wetgeving is blijkt uit verschillende uitspraken over strafbare ontucht tussen leraren en minderjarige leerlingen (zoeken op www.rechtspraak.nl : LJN AY6950, LJN AY8157, LJN BF1783, LJN BD5827).
- Wet bestrijding seksueel misbruik kinderen; een recente wet (januari 2010) die onder meer grooming strafbaar stelt. Grooming is het via internet actief benaderen en verleiden van minderjarigen met als doel het plegen van seksuele handelingen met die minderjarige. Ook het treffen van voorbereidingen tot een ontmoeting valt hieronder.

Wat betekent dit alles nu voor de dagelijkse praktijk? Maar helemaal geen digitaal contact meer met leerlingen? Tot in de uiterste consequentie doorgeredeneerd, zou het inderdaad kunnen betekenen dat je helemaal moet afzien van e-mail- of MSN-contact met leerlingen. Zo ver hoeft het niet altijd te gaan, behalve als het schoolbeleid dit dwingend voorschrijft! Een beter handvat lijkt het om de zakelijke grens te hanteren. Dan is er één belangrijke vuistregel: Kunnen mijn collega's dit ook lezen?"

Correspondentie:

Alien.zonnenberg@kvlo.nl
Sandra.roelofsen@kvlo.nl

VMBO in beweging

Het gaat goed met de volksgezondheid, maar het moet nog beter. Dat is de boodschap van de Volksgezondheid Toekomst Verkenningen (VTV) 2010. Zo overlijden laag opgeleide Nederlanders gemiddeld zes tot zeven jaar eerder dan hoog geschoolde landgenoten. Het verschil in levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen tussen hoog- en laagopgeleiden is zelfs veertien jaar. Investeren in het onderwijs is dus investeren in de gezondheid van de Nederlandse burgers. Andersom zal investeren in gezondheid bijdragen aan de schoolprestaties van leerlingen. Kinderen met gezondheidsproblemen blijken namelijk lager te scoren op de Cito-toets, ongeacht de sociaaleconomische status van de ouders. Slechte gezondheid is een belangrijke oorzaak van schoolverzuim en schooluitval op het voortgezet onderwijs. Structurele aandacht voor een gezonde en actieve leefstijl binnen het onderwijs is dus een logische keuze. Dat is het in ieder geval voor de tachtig vmbo-scholen die meedoen aan het landelijke project VMBO in Beweging. Deze scholen gaan in een periode van bijna drie jaar leren hoe ze niet-actieve leerlingen kunnen stimuleren om meer te sporten en bewegen.

Als regiocoach begeleid ik twaalf scholen uit Noord-Holland en Flevoland die meedoen met dit landelijke project. Mijn taak is het organiseren van netwerkbijeenkomsten voor de scholen met als doel het uitwisselen van kennis en ervaringen. Tijdens de eerste netwerkbijeenkomst van de scholen werden de ambities van de sport- en beweegcoördinatoren besproken. Hoe verschillend de scholen ook zijn in grootte en

achtergrond van de leerlingen, één punt viel mij op. Alle sport- en beweegcoördinatoren willen het project VMBO in Beweging binnen hun school breder trekken dan alleen extra sport- en beweegaanbod. En dat is ook nodig blijkt uit de praktijk. Een combinatie van individuele, groepsgerichte en omgevingsgerichte benadering heeft het grootste effect.

Er zijn veel factoren die invloed hebben op het sport- en beweeggedrag van leerlingen. De fysieke omgeving, het sport- en beweegaanbod in de buurt, de attitude van de leerling, invloed van vrienden, de eigen vaardigheid, steun van de ouders. Sommige factoren worden al lang door de scholen beïnvloed. Binnen het bewegingsonderwijs wordt de eigen vaardigheid bevorderd en maken leerlingen kennis met diverse sporten en bewegingsvormen. Tijdens en na schooltijd kunnen leerlingen meedoen aan extra clinics en schooltoernooien. Inactieve leerlingen zullen zich niet snel aanmelden. De factoren attitude, invloed van vrienden en steun van de ouders spelen bij hen een waarschijnlijk grote rol. Welke factor van doorslaggevend belang is kan alleen per leerling worden bekeken. Dat lijkt lastig, maar het achterhalen van belemmeringen en wensen van inactieve leerlingen is absoluut de moeite waard. Dat blijkt uit de ervaringen met de succesvolle aanpak Alle Leerlingen Actief. Binnen deze aanpak worden inactieve leerlingen begeleid door middel van het voeren van motivatiegesprekken. Daarbij wordt aangesloten bij de fasen van gedragsverandering waarin de leerlingen zitten. Daarnaast wordt samen met de leerling onderzocht wat eventuele

belemmeringen zijn. Een intensieve aanpak, waarbij de sport- en beweegcoördinator zijn collega's hard nodig zal hebben. Vooral mentoren kunnen hierin een rol spelen. Het mooie is dat zij de motiverende gesprekken meteen breder kunnen inzetten. Het toepassen van de motiverende gesprekstechnieken kan worden ingezet voor meerdere doeleinden, zoals het werken aan competenties en het maken van gezonde keuzes. Niet elke school zal genoeg financiën hebben om uren vrij te maken voor deze individuele benadering. De uitdaging ligt voor hen in het vertalen van de aanpak in een groepsgerichte interventie. Daarnaast is blijvende aandacht voor de omgevingsfactoren voor elke school essentieel. De school van mijn oudste zoon stimuleert het fietsen van en naar school. Dat doen ze onder andere door aan te sluiten bij de landelijke campagne Heel Nederland fietst. En het werkt! Totdat er wordt besloten om een busroute te verleggen, waarbij er een bushalte wordt geplaatst op honderd meter afstand van de school. Mijn zoon haat fietsen. Een knappe mentor die hem via motivatiegesprekken uit de bus weet te houden. Helaas voor mijn zoon hebben wij als ouder ook nog invloed op zijn keuze: die buskaart mag hij dan zelf gaan betalen.

Annelijn de Ligt

AFDELINGEN

DE NOORDER

MRT cursus

Wanneer? In het najaar van 2010

Waar? In Emmen

De cursus wordt gegeven op de maandagavond.

Voor registratie: 26 punten.

Voor meer informatie en opgave via de nieuwsflits op www.mrtonline.nl

Inloggen als gast.

Rectificatie

Bij het topicartikel 'Sportaanbod voor het Onderwijs' in *Lichamelijke Opvoeding* 4 staat in de opsomming op pagina 8 bij de KNLTB een verkeerd e-mailadres vermeld. Het moet zijn: m.begemann@knltnl.nl. Onze excuses daarvoor.

De redactie

3+2 actienieuws

- **De KVLO is de campagne en website 3plus2 voor meer gym op school gestart.** Steun de actie en onderteken de petitie op bewegenopschool.petities.nl
- **Word ambassadeur voor 3+2 = een fit idee!** Onze campagne 3+2= een fit idee! draait volop. Om het succes nog groter te maken, willen we graag gebruikmaken van jullie expertise en enthousiasme! Daarom zoeken we 'ambassadeurs' in de regio, die namens de KVLO 3+2 = een fit idee! uit willen dragen en die mee willen denken over het invullen van de campagne. Meer info op 3plus2.nl

(KV)LO.nl nieuwsberichten

- **Akte van bekwaamheid en MO-p.** Vanuit het werkveld zijn wat vragen aan de afdeling rechtspositie gesteld m.b.t. de waarde en geldigheid van in het verleden behaalde diploma's. De akte MO-p is verkregen via een eerstegraads opleiding voor Lichamelijke Opvoeding. Deze MO-p akte, waarvan de naam niet meer gehanteerd wordt, geeft bevoegdheid om in het derde, tweede en eerste-graads gebied les te geven.
- **Aanbeveling dr. Chris Visser: kinderen op de basisschool elke dag een uur bewegingsonderwijs.** Als de invloed van sport en bewegen zo positief is, wat weerhoudt de overheid er dan nog van om hier gevolg aan te geven? (Website sportknowhow.nl)
- **En de winnaar is .... het Scala College uit Alphen aan den Rijn** Dat bleek bij de verkiezing van de sportiefste school in Delft. Het Scala College verdient de prijs onder andere vanwege het grote aanbod aan sport en bewegen zowel binnen als buiten de lestijden.

- **CAO VO dreigt vast te lopen door onduidelijkheid lonen** (2010-04-21) Dreigende nullijn vergroot lerarentekort... Het personeel in het voortgezet onderwijs kan voorlopig niet rekenen op een marktconforme loonstijging en vermindering van de werklast. Dat concluderen de centrales van onderwijspersoneel -AOB, ABVAKABO FNV, CNV Onderwijs en CMHF- na overleg met werkgeversorganisatie VO-raad.
- **KVLO lanceert kvwweb.nl** Om optimaal recht te doen aan de topics van dit vakblad en de papieren links uit het blad aanklikbaar te maken is kvwweb.nl gelanceerd. Hier kun je extra (uitgebreide) artikelen vinden (topic en non-topic) maar ook de hyperlinks per artikel (indien aanwezig) naar andere websites en illustrerende filmpjes, foto's, enzovoorts.

KVLO kalender

- Vanaf 30 mei: Papendaldagen 2010 (15) (afdeling Gelre)
- 1 juni: Oranjesponsorloop 2010
- 4 juni: Mission Olympic in Amsterdam
- 5+6 juni: Oxfam Novib Trailwalker
- 11 juni: Waterskiën en BBQ (afdeling NW Veluwe)
- 12 juni: KVLO Golftrophy 2010
- 10, 17, 31 mei+7, 14 juni: Agressie-management in het onderwijs
- 14, 15 en 16 juni: Papendaldagen (afd. Haarlem)
- 16 juni: Studiedag VO in Zwolle (6)
- 18 juni: Congres juridische risico's bij de exploitatie van sportevenementen
- 15 mei tot 3 juli: Tacoyo trainer
- 30 juni: Second International Congress of Physical and Health Education Teachers
- 24 sept. +1 okt. tweedaagse basiscursus Levensreddend handelen (12)

- Start 29 sept. Basiscursus Motorische Remedial Teaching 2010-2011 (24)

Vacatures

- Mozarthof, school voor zml, vraagt vakleerkracht(en) bewegingsonderwijs (m/v) (Hilversum) per direct voor 16 uur per week tot 9 juli 2010 en per 20 september 2010 tot 17 december 2010 voor minimaal 22 uur tot maximaal 38 uur per week (in overleg)
- Sport en Recreatie Rotterdam zoekt voor meerdere basisscholen, voor het project 'Lekker Fit!', Gymleraren nieuwe stijl.

De laatste nieuwsberichten en meest recent bijgewerkte kalender zijn te vinden op www.kvlo.nl

Leden en, nu ook, niet-leden kunnen lid worden van de *digitale nieuwsbrief* (en nog regelmatig een update krijgen) via de nieuwsbrief-link onderaan de homepage. Inloginformatie (voor leden) is te vinden op het adresbriefje in de omslagfolie van dit blad.

Registerdocent worden? Ga naar kvleregistratie.nl

Alles over studiedagen, cursussen e.d. is op kvlorscholing.nl te lezen!

Correspondentie:

webredactie@kvlo.nl

ADVERTENTE

Groepsreizen voor scholen en bedrijven

Maatwerk
www.grevink.nl klik op "actie" voor de nieuwste aanbiedingen. Verstuur uw offerteaanvraag via de homepage.

in wintersport

Voor een offerte of brochure bel:
 Tel: 0341-460180
 Fax: 0341-431888
 Email info@grevink.nl

Wintersport met school!

verzorgde groepsreizen naar alle wintersportlanden van eenvoudig tot luxe wintersport als werkweek (het gehele jaar mogelijk) vrijplaatsen voor de begeleiding aandacht voor al uw wensen

BEL VANDAAG NOG VOOR EEN VOORSTEL OP MAAT:
 0341 -460812

steden winter events

G2-groepsreizen.nl

Voor het overzicht van scholingen en andere evenementen zie de kalender op de pagina van de webredacteur.

Scholingen in het najaar 2010!

Studiedag trends voor alle onderwijstypen (6)

Op woensdag 29 september vindt op het Deltion College in Zwolle (locatie is nog onder voorbehoud) de tweejaarlijkse studiedag over actuele trends rond het bewegingsonderwijs plaats. Het thema dit keer is *'sport - bewegen - gezondheid - onderwijs'*. De studiedag wordt georganiseerd door KVLO, MBO Raad, NISB, NOC*NSF en SLO in overleg met het Platform Sport, Bewegen en Onderwijs. De studiedag wordt opgebouwd rond drie pijlers: de activiteiten van het Platform Sport, Bewegen en Onderwijs, het Olympisch Vuur en het Convenant Gezond Gewicht. Een dynamisch programma, met vooraanstaande sprekers, workshops, een sportmarkt die tijdens de lunch kan worden bezocht en sportclinics bij wijze van personeelssport, is het doel. Uitgebreide informatie over de dag, gevuld met actuele ontwikkelingen, staat op de website. Ook de inschrijving gaat via de site. Tip: direct inschrijven want vol is vol.

Studiedag BO in Tilburg (6)

Op woensdag 24 november vindt de studiedag voor het BO plaats op de Fontys Sporthogeschool in Tilburg. De studiedag krijgt als thema: *'Eerst zien, dan geloven'*. Het aanbod aan workshops zal zeer gevarieerd worden, maar 'leerprocessen van kinderen in bewegingssituaties' komen in verschillende uitingsvormen telkens naar voren. In de maand juni komt het hele programma op de website te staan en gaat de inschrijving open.

Basiscursus EHBSO voor docenten LO (12)

Op de vrijdagden 24 september en 1 oktober 2010 is er opnieuw een tweedaagse basiscursus *'Levensreddend Handelen'* in Zeist van 13.00-20.00 uur. De scholing is gericht op het werkteerrein van de docent LO waarbij rekening wordt gehouden met de leeftijdsgroep van de leerlingen. De cursisten leren een systematiek te gebruiken zoals die ook door profes-

sionele hulpverleners wordt toegepast om acuut levensbedreigende situaties te onderzoeken en te behandelen. Hierdoor kunnen mensenlevens worden gered, invaliditeit beperkt en de samenwerking met de professionele hulpverlening verbeterd.

Nadere informatie en aanmelden via de KVLO-site of corry.dijkstra@kvlo.nl

Scholingsdag golf NGF/KVLO (3)

Ook dit jaar organiseren de NGF en de KVLO samen een bijscholingsdag voor oud-cursisten én een kennismakings-

De puntenwaardering voor de KVLO-Registratie staat bij de studiedagen op deze scholingspagina's tussen haakjes vermeld.

Impressie studiedag BSM, april 2010

ALIEN ZONNENBERG

dag voor KVLO-leden die nog nooit de applicatiecursus golf hebben gedaan en wel op 15 september. Alle deelnemers aan deze dag doen ook automatisch mee aan de KVLO-NGF Golf trophy. De thema's voor de bijscholingsdag zijn: theorie, eigen vaardigheid met de link naar het onderwijs en een informatieve workshop. Nadere details omtrent het programma volgen begin september. Elke deelnemer aan de bijscholingsdag krijgt cursusmateriaal. De deelnemers aan de kennismakingsdag krijgen een informatiepakket van de applicatiecursus schoolgolf.

Na de lunch nemen deelnemers met een GVB en/of Handicap deel aan de wedstrijd op de Edese golfbaan. De beginnende golfers spelen hun wedstrijd op de Pitch en Putt-baan van Papendal. Beide wedstrijden zullen gespeeld worden in de wedstrijd-vorm Texas Scramble.

Inschrijven voor de Landelijke Scholingsdag Golf en de bijbehorende KVLO-NGF golfwedstrijden kan via kvloscholing.nl.

Scholingen van afdelingen en opleidingsorganisaties

Op de webkalender staan veel interessante scholingen en evenementen. Het is echt de moeite waard om regelmatig naar de site te gaan en informatie over nieuw aangeboden scholingen te lezen. Nog handiger is om lid te worden van de bijna wekelijkse nieuwsbrief!

Scholingen 'Omgaan met agressie voor docenten LO' (24)

In toenemende mate worden docenten met name in het voortgezet onderwijs geconfronteerd met allerlei vormen van agressie, bijvoorbeeld schelden, intimideren, manipuleren, bedreigen, woede-uitbarstingen. In enkele gevallen wordt ook geweld gebruikt tegen de docent. De afgelopen jaren heeft de KVLO in samenwerking met deskundigen van ALO's een scholing ontwikkeld om de weerbaarheid van docenten LO te vergroten. Op verschillende ALO's zal scholing in de loop van het volgende schooljaar gaan plaatsvinden.

Voor informatie kunt u zich melden bij de onderstaande opleidingsinstituten:

ALO/ESG Amsterdam, tel. 020-5953514, www.dbsv.hva.nl

Fontys sporthogeschool Tilburg, tel.: 0877

870 199, www.fontys.nl/sporthogeschool

Fontys sporthogeschool Sittard, tel.: 0877

878 688, www.fontys.nl/sporthogeschool

School of Human Sports Zwolle, tel. 038 469 9699, www.windesheim.nl

Digitaal KVLO-portfolio

Meer dan 1200 KVLO-leden zijn lid van het Initiële Register en waarschijnlijk hebben velen voldoende punten gehaald voor toelating in het Beroepsregister. Op www.kvloregistratie.nl is veel informatie over het Register en het portfolio te vinden.

Zie voor alle scholingen de kalender op www.kvlo.nl, www.kvloscholing.nl, de pagina scholing en de websites van de afdelingen.

Correspondentie:

hilde.bax@kvlo.nl

**Uitgebreide informatie over alle scholingen/
evenementen? Zie de kalender op www.kvlo.nl
Inschrijving of een verwijzing daarvoor via
www.kvloscholing.nl en ook via de
kalender op www.kvlo.nl**

ADVERTENTE

De grote gratis!

0310601

catalogus

Meer dan **300** pagina's!

- Exclusieve producten uitsluitend bij **SPORT-THIEME**
- Meer dan 15.000 artikelen
- 31 dagen teruggaverecht
- Lage verzendkosten

Sport-Thieme is lid van de Thuiswinkel-organisatie

Nu bestellen: 0297-807877

SPORT-THIEME®

Schoolsport · Sport in verenigingen · Fitness · Therapie

Sport-Thieme bv · 3641 RP Mijdrecht · www.sport-thieme.nl
Telefoon: 0297-807877 · Fax: 0297-807878 · info@sport-thieme.nl

VITAAL BURGERSCHAP VERANKERD IN MBO

Dankzij veler inspanning en niet in het minst die van vertrekkend hoofdbestuurslid Bert Boetes is de dimensie vitaal burgerschap toch weer verankerd in het mbo, zelfs als een apart domein. Het gaat hierbij om de bereidheid en het vermogen om te reflecteren op de eigen leefstijl en zorg te dragen voor de eigen gezondheid en vitaliteit. De mbo-student kan gezondheidsrisico's van leefstijl en werk inschatten en op basis daarvan verantwoorde keuzes maken en activiteiten ondernemen. Naast bewegen en sport gaat het ook om aspecten als voeding, roken, alcohol, drugs en seksualiteit. Kenniselementen zijn onder meer de nationale beweegnorm en de aard, plaats en organisatie van gezondheidsbevorderende activiteiten in de samenleving.

SCALA COLLEGE IS SPORTIEFSTE MIDDELBARE SCHOOL

Het Scala College uit Alphen aan den Rijn is de sportiefste middelbare school van Nederland. Dat bleek op 21 april bij de verkiezing van de sportiefste school in Delft. Het Scala College verdient de prijs vanwege het grote aanbod aan sport en bewegen zowel binnen als buiten de lestijden. Leerlingen kunnen onder meer eindexamen doen in bewegen en zogenoemde highschoolklassen in een specifieke sport volgen. Daarnaast is er veel aandacht voor de kwaliteit van de gym- en sportlessen en voor een gezonde leefstijl van leerlingen. Er waren vijf scholen genomineerd, die allen een rijk aanbod aan sport en bewegen hebben.

KENNISINVESTERINGSAGENDA

2010 Het innovatieplatform, dat bestaat uit experts uit politiek, bedrijfsleven, wetenschap en onderwijs, wil de kennis-

economie en de concurrentiekracht van Nederland opkrikken door fors meer geld te investeren in onderwijs en onderzoek. Jaarlijks evalueert de KIA-coalitie alle maatregelen en investeringen in onderwijs, onderzoek en innovatief ondernemen. Minpunten zijn dat te weinig jongeren hun startkwalificatie halen en de zorgelijke kwaliteit en beschikbaarheid van het onderwijspersoneel. Een Leven Lang Leren, essentieel voor een goed opgeleide beroepsbevolking, ontwikkelt zich veel te langzaam. Pluspunten zijn dat de prestaties van leerlingen in het beroepsonderwijs zijn gestegen, evenals de kwaliteit van uitdagend hoger onderwijs. De evaluatie heeft geresulteerd in een vijfstappenplan om Nederland terug te krijgen in de top 5 van de wereld. Achtereenvolgens zijn dat: een topdocent voor elke onderwijsdeelnemer, meer maatwerk in het onderwijs, een leergieriger cultuur. De vierde stap is het realiseren van sterkere toppen in onderzoek en de vijfde is meer innovatieve bedrijven in Nederland. Voorzitter Rinnooy Kan heeft de evaluatie aangeboden aan politici die campagne voeren voor de Tweede Kamerverkiezingen en uitgesproken dat de overheid hierop niet moet bezuinigen. We zijn benieuwd wat 9 juni oplevert. Zie www.innovatieplatform.nl

ONDERSTEUNEND

ONDERWIJSPERSONEEL Er zijn verschillende financieel aantrekkelijke regelingen om ondersteunend onderwijspersoneel aan te nemen zoals loonkostensubsidies, werken met behoud van uitkering, detachering. Het Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt (SBO) heeft een brochure gemaakt met daarin korte en bondige informatie over verschillende soorten regelingen. Op de pagina gesubsidieerde arbeid op de website van SBO staat aanvullende informatie en staan ervaringen van scholen. Voor schoolspecifieke mogelijkheden is er een helpdesk die mogelijk is gemaakt door de ministeries van SZW en OCW. In het PO is er voor de leraarondersteuner bewegingsonderwijs en sport een specifieke CAO.

WETSVORSTEL TAAL EN

REKENEN AANVAARD Het wetsvoorstel 'Referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen' is zowel door de Tweede als de Eerste Kamer aangenomen en treedt op 1 augustus 2010 in werking. Het referentiekader beschrijft wat leerlingen op verschillende momenten in hun

schoolloopbaan op het gebied van taal en rekenen moeten kennen en kunnen. Daarmee is het een leidraad voor scholen, docenten en onderwijsprogramma's in het primair, voortgezet, speciaal en middelbaar beroepsonderwijs en vormt het de basis voor doorlopende leerlijnen taal en rekenen. Het platform VVO organiseerde op 15 april een conferentie voor alle vakinhoudelijke verenigingen. Uitgewisseld is hoe scholen en alle vakdocenten hier een bijdrage aan kunnen leveren. We zullen ons als vakwereld moeten bezinnen hoe we hier op schoolniveau en op lesniveau zinvol aan mee kunnen werken en ideeën ontwikkelen voor een meer expliciete rol en mogelijkheden; (duidelijke) taal moet elke docent gebruiken en leerlingen rekenen ook bij LO.

MR: MAAK VAKLEERKRACHT BESPREEKBAAR!

Medezeggenschapsraden kunnen de herinvoering van de vakleraar bespreekbaar maken bij hun bestuur door gebruik te maken van het initiatiefrecht dat geregeld is in artikel 6 lid 2 van de WMS. Hier wijst advocaat Wilco Brusse in de column: 'Echte gymleraar voor de prinsesjes' in het MR magazine nr. 4 van april 2010 op. De mr kan voorstellen doen en standpunten kenbaar maken. Besturen moeten hier uiterst serieus mee omgaan en zijn verplicht binnen drie maanden een schriftelijke met redenen omklede reactie aan de mr uit te brengen. In het kader van onze campagne 3+2 = een fit idee! zet de mr in beweging!

EUPEA De website van EUPEA, de European Physical Education Association, is vernieuwd. De koepelorganisatie van nationale organisaties van lichamelijke opvoeding op school vertegenwoordigt 200.000 leden in 32 landen. De voorzitter van de KVLO maakt deel uit van het dagelijks bestuur van EUPEA. Zie: www.eupea.com.

NIEUWE WEBSITE RIJKSOVERHEID

Sinds 31 maart 2010 is de eerste versie van www.rijksoverheid.nl in de lucht. Het ministerie van OCW is al overgegaan naar de nieuwe rijksbrede website, waar op termijn alle informatie van de Rijksoverheid op komt. Ook de nieuwsbrieven worden voortaan per onderwijssector verstuurd vanuit deze site.

→ LEZEN OVER BEWEGINGSONDERWIJS AAN ZEER MOEILIJK LERENDEN

NIEUW

ISBN: 978-90-72335-45-6

Prijs: € **42,50** incl. BTW

Basisdocument bewegingsonderwijs aan zeer moeilijk lerenden

Het speciaal onderwijs is niet rijkelijk bedeeld waar het gaat om specifieke literatuur die leerkrachten ondersteunt bij hun taak. Laat staan dat er literatuur voor handen is die zich richt op bewegingsonderwijs. Maar met de verschijning van het Basisdocument Bewegingsonderwijs aan zeer moeilijk lerenden is deze leemte in een klap ingevuld!

Wat willen we de leerlingen in de lessen bewegingsonderwijs op een school voor zeer moeilijk lerenden (ZML) leren? Welke activiteiten maken de leerprocessen mogelijk en hoe kan de vakleraar hierbij de passende leerhulp geven? In het Basisdocument Bewegingsonderwijs aan ZML worden 12 leerlijnen beschreven. Deze leerlijnen zijn uitgewerkt in maar liefst 29

bewegingsthema's met daarbinnen activiteiten uitgewerkt naar vijf verschillende niveaus. Op deze wijze worden alle leraren in het ZML-onderwijs in staat gesteld om de juiste activiteiten te kiezen voor iedere groep met leerlingen tussen de 4 en 18 jaar. Zelfs waar het groepen betreft met een groot onderling niveauverschil. Als extra is er speciale aandacht voor leerlingen met geringe bewegingsmogelijkheden en leerlingen in een rolstoel.

De publicatie Basisdocument Bewegingsonderwijs aan ZML is, mede door de methodisch/didactische uitwerking van de leerlijnen, een onmisbare schakel voor vakleraren op ZML-scholen en studenten in opleiding.

Bestel uw exemplaar vandaag nog via www.janluitingfonds.nl

Jan Luiting Fonds

In samenwerking met Arko Sports Media

Huski Reizen lanceert vernieuwde website!

Na het betrekken van een gloednieuw pand en het vernieuwen van al onze materialen, hebben we nu ook onze website klaar.

Met al deze vernieuwingen zijn wij zó blij dat wij dit met jullie willen delen. Daarom hebben we voor u een aantrekkelijke aanbieding. Ga dus snel naar www.huski.nl/actie en boek uw reis met een korting tot wel 10%!

Bij Huski Reizen is geen reis hetzelfde door- dat wij uiterst flexibel omgaan met de wensen van onze klanten.

Met 15 enthousiaste medewerkers en ruim 800 instructeurs maken wij van uw reis een geweldige sportieve zorgeloze ervaring!

Wilt u iets anders? Neem dan contact met ons op voor uw reis op maat!

www.huski.nl/actie

Post- en bezoekadres:
Lichtschip 67, 3991 CP Houten

Telefoon:
+31(0)30 8000 600

Email:
info@huski.nl

